

VIGILIA

FELELŐS SZERKESZTŐ:

SÍK SÁNDOR

CSEPREGI IGNÁC
ERŐSS ISTVÁN
FAZEKAS LAJOS
FÉLEGYHÁZY JÓZSEF
GÁT ISTVÁN
GÖRGÉNYI BÉLA
GYŰRKI LÁSZLÓ
HARCOS OTTÓ
HORVÁTH DETRE
KECSKÉS PÁL
KUNSZERY GYULA
ÖLBÉY IRÉN
SZENNAY ANDRÁS
SZIGETI ENDRE

írássai

1962 AUGUSZTUS

Ára 5 forint

TARTALOM

	Oldal
<i>Csepregi Ignác</i> : Az alkotmány ünnepére	449
<i>Fazekas Lajos</i> : Hiszek (Vers)	451
<i>Gát István</i> : Ó ifjúság...! (Vers)	451
<i>Eröss István</i> : Szent István önállósága az egyházszerzés munkájában ...	452
<i>Ölbey Irén</i> : Látni még egyszer (Vers)	455
<i>Szennay András</i> : A földi értékvilág rangemelése	456
<i>Kecskés Pál</i> : Pascal egyénisége és gondolatai	461
<i>Harcos Ottó</i> : Mi mindig búcsúzunk (Vers)	472
<i>Szigeti Endre</i> : John bácsi (Elbeszélés)	473
<i>Mihelics Vid</i> : Eszmék és tények (A moszkvai kongresszus és a békés koegzisztencia)	481
<i>Eglis István</i> : A kis út (Gyermekeink vallásos neveléséről)	485

NAPLÓ

A miseszöveg illusztrálása a Szent István-paláston (*Horváth Detre*) 487; Bátorság és érzék a kor kérdései és kívánságai iránt (*Görgényi Béla*) 490; Az „igazság tanítójának” üldöztetése és az Úr Jézus keresztthalála (*Gyürki László*) 492; Az olvasó naplója (*Rónay György*) 494; Színházi krónika (*Doromby Károly*) 498; Képzőművészet (*Dévényi Iván*) 499; Zenei jegyzetek (*Rónay László*) 502; A halhatatlan pillanat filmje (*Bittei Lajos*) 504; Tizennyolcadik századi pap-költőink az ország fővárosáról (*Kunszery Gyula*) 507; Településtörténet és egyházi történetírás (*Félegyházy József*) 510; Jegyzetlapok (r. gy.) 512 487

Felelős szerkesztő:

Sík Sándor

Szerkeszti: *Mihelics Vid*

Főmunkatársak: *Doromby Károly, Pfeifer János, Radó Polikárp*

Felelős kiadó: *Saad Béla*

Kiadja a Vigilia munkaközösség.

A szerkesztő a hét első három napján fogad az Új Ember szerkesztőségében (V., Kossuth Lajos u. 1.), lehetőleg az időpont előzetes megbeszélése alapján. Kéziratokat Budapest 4. Postafiók 152. címre kell küldeni. Kéziratokat nem őrzünk meg és nem adunk vissza. Kiadóhivatal: Budapest V., Kossuth Lajos utca 1. A Vigilia postatakarékpénztári csekk-számla száma: 37.343. Külföldi előfizetések: Posta Központi Hírlapiroda, Budapest V., József nádor tér 1. Ugyfélszolgálat.

Megjelenik minden hónap elején.

Ára: 5.— forint.

AZ ALKOTMÁNY ÜNNEPÉRE

Eszméiben és ünnepi hangulatában is érdekesen egybeeső történelmi dátum augusztus 20-a.

Emlékünnepe ez a nap a magyar nép számára a jövőjét biztosító első királyunknak, Szent Istvánnak, aki felismerte a történelmi szükségszerűséget és a törzsekre oszlott, széteső, sőt veszélyes kalandokra hajló magyarság pusztulásától tartva megalkotta a maga korában hihetetlenül modern és haladó alkotmányt. Megszüntette ezzel a törzsi szervezeteket, megerősítette a központi hatalmat és a magyar népnek a keresztény népekhez való csatlakozásával, az akkori európai életforma átvételével beleilleszkedett az európai népek közösségébe, beleállt az akkori élet előbbrevívó történelmi sodrába.

De emlékünnepe ez a nap egy másik történelmi fontosságú alkotmány megalkotásának is, amelyet 1949. augusztus 19-én fogadott el a Magyar Népköztársaság nemzetgyűlése és amelynek életbelépését minden évben augusztus 20-án ünnepeljük.

A szentistváni alkotmány — annak ellenére, hogy alapjában majdnem egy évezreden keresztül irányító elve volt a magyar nép életének — nem lehetett örök, mert az életnek egyetlen formája sem örök, az élet folyton fejlődik, nem megmerevedett jéghegy, hanem folyam, amely terebélyesedik és szüntelen árad előre. De olyan sodrással és annyira új mederbe még nem terelődött a magyar nép élete, mint a második világháború befejeztével, amikor is a szocialista társadalom kibontakozásának irányába fordult történetünk menete.

Ez a merőben új életforma új alkotmány megteremtését követelte, és pedig olyan alkotmányt, amelynek elvei megfelelnek a történelmi fejlődésnek, korszerűek legyenek és utat nyissanak a haladás nagy lehetőségeire. És ez a 13 évvel ezelőtt elfogadott alkotmány valóban új életformánknak, a szocializmus életformájának lett irányító erőforrása. Kifejezője lett a magyar nép legmélyebb és legbensőbb összetartásának. Az egészé, a népé minden szellemi és anyagi jó; az egész alkot, teremt, együttesen kezét fogva. Kiérződik az új alkotmány alapján berendezett életünkön a közösség érzete, az, hogy mindnyájan egyképpen dolgozunk, egyformán számot teszünk, hogy a társadalom javait közös munkában teremtyük meg és ezekből a javakból mindnyájan részesülünk, hogy egyikünk sem boldogul a másik nélkül, hogy egyikünk sem nézheti le, nem szoríthatja le, nem zsákmányolhatja ki a másikat, hogy mindnyájan mindent egymásnak köszönünk.

Ebben kell látnunk törvénybe iktatott új életünk gazdagító mély értelmét, az egyéni és a közösségi sors összeforradását. És méltán ünnepelhetjük ezen a napon azt az óriási gazdasági és kulturális fejlődést, a magyar nép egésze jólétének emelkedését is, amely a fenti elvekből forrászik.

De hívő katolikus ember nem mehet el az új alkotmány ünnepe mellett anélkül, hogy az általános méltatáson túlmenően ne vetne egy pillantást egyháza életének alakulására is az új alkotmány keretében. Nem mehet el mellette annál kevésbé, mert az állam és az egyház közötti megállapodás ugyancsak augusztusban, egy évvel az alkotmány elfogadása után, 1950. augusztus 29-én jött létre. Ennek is tehát az idén már 12. évfordulójáról emlékezünk.

Az alkotmány 54. §-ának 1. pontja így szól: „A Magyar Népköztársaság biztosítja a polgárok lelkiismereti szabadságát és a vallás szabad gyakorlásának jogát.” A 2. pont: „A lelkiismereti szabadság biztosítása érdekében a Magyar Népköztársaság az egyházat különválasztja az államtól.” Az egyháznak és az államnak ez a szétválasztása, kapcsolatban azzal a nehézséggel is, hogy a katolikus egyháznak olyan államban kell kifejtenie tevékenységét, amelynek vezető ereje nem a keresztény világnézetet vallja magáénak, merőben új és a magyar történelem eddigi folyamán precedens nélküli helyzet elé állította a magyar katolikus egyházat. Az egyháznak ebben az új és példa nélkül álló történelmi helyzetében természetszerűen keresnie kellett és a kialakulatlanból eredő kezdeti nehézségek legyőzése után meg is kellett találnia működésének irányát és feltételeit. Utóbbiak nyertek rögzítést abban a megállapodásban, amely az új alkotmány szellemében jött létre az állam és az egyház között.

Ez a megállapodás tükrözi azt a hitünkbeli fakadó tanítást, hogy a katolikus ember két valósághoz tartozik: a természeteshez és a természetfelettihez, a világihoz és az istenihez, úgy, hogy voltaképpen két világnak a polgára.

A magyar Püspöki Kar ezért elismerte a Magyar Népköztársaságot, amelynek polgáraiként hívei itt a földön élnek és dolgoznak. Sőt az egyház tanításának megfelelően nemcsak elismerte, hanem híveit engedelmességre és a köteles tisztelet megadására szólította fel, Szent Péternek, az apostolfejedelemnek irányelvei szerint. A római államhatalom bizonyára nem felelt meg teljesen Szent Péter világnézetének, aki azt is jól tudta, hogy ennek az államhatalomnak szellemisége kicsoda veszedelmet jelenthet az induló kereszténységre, s mégis — annak ellenére, hogy ő maga nem is volt római állampolgár — így buzdította híveit: „Engedelmeskedjete az Úr kedvéért minden emberi méltóságnak: akár a császárnak, mint legfőbbnek, akár a helytartóknak, akiket ő küldött a gonosztevők megfenyítésére és a jók dicséretére. Istennek ugyanis az az akarata, hogy feddhetetlen étellel elnémiátok az oktalank tudatlanságát: szabad emberként, de nem úgy, mint akik a szabadságot a gonoszság takarójának használják, hanem mint Isten szolgái. Mindenkit becsüljete! a testvéri közösséget szeresséte! Istent féljete! A császárt tiszteljete!” (I. Péter 2, 13—17).

Ugyanakkor viszont a mi államhatalmunk tudomásulvette, hogy olyan társadalmat irányít és kormányoz, amelyben a nép jelentős része vallásos és a vallásos nép jórésze katolikus, és biztosította azt a lehetőséget és keretet, amelyben a katolikus hívek, mint „Isten országának” polgárai, a hit szabad hirdetése nyomán hitüket erősíthetik és gyermekeiknek továbbadhatják, a kegyelmi eszközök által lelkiileg táplálkozhatnak s kielégíthetik vallási igényeiket.

Ebből a megállapodásból logikusan következett, hogy az állam és az egyház viszonya nem merülhetett ki a két „societas perfecta” békés, de passzív egymás-mellett élésében, hanem ki kellett alakulnia a közjót előmozdító gyakorlati, pozitív együttműködésnek is. Ezt igen megkönynyította az 1958. augusztus 3-án elhangzott hivatalos nyilatkozat: „A kormány azokban a belpolitikai célkitűzésekben, amelyek világnézeti, ideológiai problémákat érintenek, nem igényli az egyházaktól a támogatást.” Így a mindkét részről nyíltan és leplezetlenül vallott világnézeti elvek fenntartása mellett, katolikus hitünk, egyházfegyelmünk és erkölcsi elveink feladása nélkül sikerült olyan együttműködést kialakítani, amelyben a katolikus egyház az égi hazára szegezi ugyan hívei tekintetét,

ugyanakkor azonban olyan hazaszeretetre neveli híveit, amely az élet-színvonal emelését, kulturális haladásunkat, a közösség javaival való becsületes sáfárkodást, a nemzetközi békét biztosító erőfeszítéseket a keresztény lelkiismeret súlyával is támogatja.

Visszatekintve a megállapodás óta elmúlt 12 esztendőre, őszintén meg kell állapítanunk, hogy ez az együttműködés sok problémát és kérdést vetett fel és vet fel még ezután is, amelyeknek megoldásához mindkét fél részéről kölcsönös megértés és jóakarát szükséges. De azt is őszintén el kell ismernünk, hogy e téren is igen nagy haladás történt, különösen a legutóbbi esztendőkből. És semmi kétség sem foroghat fenn abban a tekintetben, hogy a megállapodás már eddig is nagyon hasznos és gyümölcsöző volt egyházunk és államunk szempontjából egyaránt. A jövőt illetően pedig bízhatunk abban, hogy a kölcsönös megértés és jószándék növekedése mellett még gyümölcsözőbb lesz az együttműködés édes hazánk és katolikus egyházunk javára egyaránt.

Alkotmányunk ünnepén a fentiekből önként adódik a tanulság is: a valóságnak ezzel az átértésével vegye ki részét minden katolikus hívő az alkotmányunk szabályozta új ország építéséből, mert csak így maradhatunk meg az új történelmi korbajánál is igaz hitből élő katolikusnak és megbecsült magyar állampolgárnak.

HISZEK...

*Hiszek Istenben, túl a kételkedésen,
magamban hordom a megváltó Reményt,
feszít belülről, húsomma lett, vérem;
ha nem hinnék, önmagam se érteném.*

*Hiszek Istenben; túljutok a dolgok
szükségén: Ó az, ki betölti napom.
S mint a madár, hol fészkel, azt a lombot
kedveli; nekem az Isten — oltalom.*

*E nyugtalan kor kapcsáról kioldom
szédülő agyam, időmet és sorsom;
s, im, lelkem boltíves nyugalma alatt*

*békülő szívem boldog templomában
leborulok, hogy önmagamban áldjam
az időtlen, élő, egyetlen Urat...*

F a z e k a s L a j o s

Ó IFJÚSÁG...!

*Felhőtlen ég és ragyogó nap,
vakációs nyári délután...
Gyors lendülettel száll a csónak,
ifjan, vígan a vén Dunán,*

*két evező kemény ütemre
hasit ezüstös csikokat
s a bennülő mintha üzenne
míg távolodik... s hívogat*

*sírályok vijjogó csapatja,
mely Ég és Viz közt villan át
és távolból megcsillogtatja
tűnt ifjúságom aranyát...*

G á t I s t v á n

SZENT ISTVÁN ÖNÁLLÓSÁGA AZ EGYHÁZSZERVEZÉS MUNKÁJÁBAN

Szervezetünk élettevékenységét általában a lágy testrészek, az agyvelő, a szív, a tüdő, a gyomor, a vér látják el. De az egészet a kemény csontváz tartja fenn, nélküle összeomlana minden. Kedvesség, jószág teszi széppé az életet, de határozottság, akaraterő, jellem nélkül a szíves készség többet árt, mint használ. Elég az egyháztörténetből V. Szent Celesztin pápára, a magyar történelemből II. Ulászlóra hivatkozni. Szent István királyra azért tekintünk ma is tisztelettel, mert azon a polcon, ahova a gondviselés állította, azt amit igazságnak ismert föl, hatalommal tudta képviselni. Politikai téren elég e tekintetben csak arra hivatkozni, hogy megőrizte az ország függetlenségét minden kísértéssel, támadással szemben. Németország iránt eléggé lekötölezettnek érezhette magát, hiszen hithirdetőket kapott onnét, felesége bajor hercegleány volt és az első magyar törvénykönyv frank-bajor mintára készült. De amikor német fegyveres erő támadta meg a nyugati határokat, Szent István tétovázás nélkül szembeszállt vele és diadalmasan visszaverte azt.

Egyházipolitikai vonalon szeretnék erre a határozottságra részletesebben rámutatni.

A kereszténység már a korábbi évtizedekben is kapcsolatba került a magyarokkal. De Géza fejedelem csak politikából vállalta azt, lelke mindvégig megőrizte azt a kettősséget, ami határmesgyén álló emberek gondolkodásmódjára jellemző. Az ő idejében a hithirdetők tevékenysége egyéni lehetőségek keretei között mozgott. Szent István viszont meggyőződéssel vallotta, hogy a kereszténység javára válik az országnak, ami pedig annak ellene van, ami akadályozza a keresztény hit kibontakozásának útját, az gyengíti a nemzetet is. Ezért intézményessé tette a hithirdetést, egyházmegyéket szervezett és a pogány felkeléseket késedelmeskedés nélkül megtörte. Két szempontot kell itt figyelembe vennünk, mert különösképpen ezek mutatják céltudatosságát és önállóságát.

1. Független tudott maradni a hithirdetők kiválasztásában. Gizellával és utána is jelentős számban jöttek német papok Magyarországra. Szent Adalbert, Radla, Querfurti Brunó a magdeburgi Szent Móric-kolostor missziós iskolájában nevelkedett. Szent Adalbert impulzív egyéniségének azonban sokkal jobban megfelelt az olasz temperamentum, mint a nehézkes német. Amikor mint prágai püspök Rómában járt, az Aven-tinus-hegyi bencés monostor olasz szerzeteseit annyira megkedvelte, hogy hazájába visszatérve többet magával vitt közülük s ezeket állította a brewnowi monostor élére. Ebből a monostorból jött később egy csoport hazánkba és megalapította Pannonhalmát. Amikor Szent Adalbert a lengyelek és poroszok között végzett térítő útján életét vesztette, már nálunk tartózkodott a fejedelem környezetében Adalbert udvari papja, Radla is. Feltűnő, hogy ez a magdeburgi nevelésű, józan, mondhatnám, hideg gondolkodású ember mennyire idegenkedett Adalbert szertelenül lázas tevékenységétől. Sem a prágai püspökség elhagyását, sem a vértanúság reményétől vezetett térítő útját nem tudta helyeselni. Sem Itáliába, sem a lengyelek és poroszok közé nem volt hajlandó egykori iskolatársát, majd püspökét követni. Már most a magyar fejlemények mit mutatnak? Az Adalbert-kör kiemelkedő tagjai, Anasztáz és Ascherik-Asztrik, előbb mint apátok, utóbb mint érsekek a térítés és egyházszer-

vezés egész művét irányították, a magdeburgi alapon álló Radla pedig minden egyéni kiválósága mellett is elszigetelődött, vezető állásba soha nem jutott. Ez a tény világosan mutatja, hogy Szent István szívéhez az Aventinuson nevelkedett szerzetesek állottak közelebb.¹

Karácsonyi János ugyan azt mondja: „Mivel Radla 1004-ben már nem volt szerzetes, de Magyarországon élt és tartózkodott, őt tartjuk az első győri püspöknek”.² Karácsonyi tekintélyére támaszkodva a győri sematizmusok és monografiák 1928-tól kezdve csakugyan Radlával nyitják meg a győri püspökök névsorát. Karácsonyi és követői azonban tévedésnek estek áldozatul. Querfurti Brunó, aki megírta Szent Adalbert életrajzát, 1003-ban járt először Magyarországon és a tiszántúli magyarok között hirdette az evangéliumot. 1007-ben újra eljött, de az egész esztendő tétlenségben kellett elvesztegetnie, mert az ország keleti része állandóan a besenyők becsapásaitól szenvedett. Ekkor hosszabb időt töltött Radla társaságában, akitől sok becses adatot tudott meg Szent Adalbert ifjúságáról. Az átdolgozott Adalbert-életrajzban azután gyönyörű emléket állított magának Radlának is: kiemelte főképpen szerénységét, amellyel egész életén át sikerült legyőznie magában a nagyravágyást és dicsőséghajhászást. Meg is írja róla félreérthetetlenül, hogy egyszerű szerzetes volt: „ipse tamen iam erat monachus”. Így idézi Querfurti Bruno szavait minden kiadvány.³ E mondatot pedig csak úgy lehet érteni, hogy az a Radla, aki Adalbert udvarában egyházmegyes világi pap volt, 1007 táján már kolostorban élt, szerzetes volt. Tehát Karácsonyi idézetébe becsúszott tévedésből a *nem* szócska (iam *non* erat monachus) s ebből keletkezett Radla győri püspökségének egész legendája. Mert más bizonyítékot sem Karácsonyi, sem követői nem említenek állításuk mellett.

Még inkább növelte az olasz befolyás súlyát Szent Gellért szerepe. Szinte csodálatos, hogy az a Szent István, akiben a kortársak és később a szájhagyomány alapján dolgozó életírója, a Nagyobb Legenda szerzője, majd Hartvik is Szent Ágoston kegyes, de komor királyeszményének megtestesülését látták,⁴ mennyire szívébe fogadta a temperamentumos velencei Gellértet. Rábízta fia nevelését, utána pedig kinevezte csanádi püspöknek. Az olasz Romuáld is elindult huszonnégy társával, akik közül a pápa kettőt missziós püspökké szentelt, hogy a magyarok megtérítésén munkálkodjék. Maga Romuáld betegsége miatt kénytelen volt ugyan néhány társával visszafordulni, de tizenötén eljutottak Magyarországba.⁵

Az olasz áramlat mellett jelentős tényező volt a francia is. A ránk maradt töredékes feljegyzések ugyan csak egy-két nevet őriztek meg számunkra, de ha Szent István a pécsi püspökség élére mindjárt első ízben a francia Bonipertet állította, lehetetlen, hogy társaival együtt előzőleg magyar földön erre érdemet ne szerzett volna. Szent Gellért se lett azonnal csanádi püspök, amikor hazánkba érkezett. Bonipert társa volt Hilduin kanonok, aki Szent Fulbert püspök tanítványa gyanánt a híres chartresi káptalani iskolában nevelkedett. Lehet, hogy Szent Odilo clunyi apát küldte hazánkba azt a Richárd nevű szerzetesét, aki utóbb püspök gyanánt tűnik fel. Talán ő is azon francia papok közé tartozott, akiknek biztatására I. András király a Pozsonyt ostromló III. Henrik támadása idején a hún királyt megállító Szent Ányos orleansi püspök pártfogásába ajánlotta magát s tiszteletére kolostoralapítást (Tihany) fogadott. Valószínűleg francia származású volt az a György is, akiből később kalocsai érsek lett s akit maga IX. Leó pápa választott követéül, hogy a császár és lázongó belga, francia alattvalói között, majd a császár és I. András magyar király között békeközvetítő legyen. Nem megvetendő adat az

sem, hogy Pannonhalmán francia (gallicanum) zsoltároskönyvet használnak e korban a szerzetesek. A többször ismétlődő nagy inség miatt az 1006. évtől kezdve újra meg újra jöttek hazánkba flandriai kivándorlók papjaikkal együtt.⁶

2. Még szembetűnőbb Szent István önállósága az egyházmegyék szervezésében. Az ifjú fejedelemnek Koppány felett aratott győzelme után a hithirdetők egyre szélesebb körben folytatták tevékenységüket, olyan eredménnyel, hogy immár szükségessé vált a magyar egyházszervezet kiépítése. A fejedelem ezen a téren sem késlekedett. Cselekvésre ösztönözte mélyen vallásos áhitata, de külső körülmények is erre sarkalták. Piligrim passauai püspök papjai már a 970-es években megjelentek Magyarországon, megkeresztelték a fejedelmi családot (ekkor kapta Vajk a passauai püspökség védőszentjének, Szent István első vértanújának a nevét) és az előkelő magyarok közül is sokat. Az örömdetes kezdet azonban vérmes reményeket ébresztett Piligrim szívében. Megérlelődött benne az a gondolat, hogy székhelyét érsekség rangjára emelteti s joghatósága alá vonja a leendő magyar püspökségeket. Mivel célja érdekében valótlán adatok felhasználásától sem riadt vissza, nagyratörő szándéka csúfosan megbukott. Saját érseke bizonyította rá Róma előtt, hogy nem jár egyenes úton. Ezzel a passauai papok magyarországi tevékenysége is elakadt. Szent István korában még bizonyára emlékeztek a magyarok Piligrim terveire. De az sem kerülte el figyelmüket, hogy a megtérő lengyelek a hithirdető német papok közreműködése nyomán a magdeburgi érseknek, a csehek pedig hasonló alapon a regensburgi püspöknek egyházi főhatósága alá jutottak. A fejlődő magyar kereszténységet azonban Szent István megmentette ettől az alárendeltségtől. Koppány lázadásának megsemmisítése után, még fejedelemsége korában hozzáfogott az önálló magyar egyházszervezet létrehozásához.

A népvándorlás idején a katolikus egyház kormányzati egységét még nem irták körül olyan pontos törvények, mint a későbbi századokban. Az egyes országok saját politikai függetlenségük arányában többé-kevésbé maguk rendezkedtek be egyházi téren is. Nagy Károly az avarok birodalmának meghódítására egyszerre küld katonákat és papokat, mert „quasi sacerdos”-nak érzi magát, kinek kötelessége az alattvalók lelki ügyeit is rendezni. A királyok püspökségeket alapítottak, püspököket, apátokat neveztek ki, zsinatokat hívtak össze, egyházi törvényeket adtak ki, kiváltságokat engedélyeztek — és mindezt nem visszaélés gyanánt, hanem uralkodói hatalmuk teljessége alapján. A szokássá vált évszázados gyakorlatot Róma is tudomásul vette, bár nem minden küzdelem nélkül, és helybenhagyta.⁷ A későbbi kedvezőtlen fejlemények ugyan arra ösztönözték a pápaságot, hogy egyházkormányzati téren megszüntesse a világi hatalom közvetlen intézkedéseit, de ez csak hosszas küzdelem, Szent VII. Gergely erőfeszítései után, s akkor is csak részben sikerült.

Szent István is olyan önálló hatalommal rakta le a magyar egyház alapjait, amilyen akkor a kortársak felfogása szerint minden keresztény uralkodót megilletett. Az ő életműve azonban, még polgári törvénykönyve is, a legegyszerűsebb gondolkodásmódról tanúskodik. Méltán feltehetjük, hogy e tény II. Szilveszter pápa ajkára csalta az örömmel teljes felkiáltást: „Én csak apostoli vagyok, de ő valóban apostol!” Szent István a maga fejével gondolkodott, de nem volt önfejű. Szent Adalbert, Radla, Anasztáz, Asztrik és a többi hűséges tanácsadója volt a tervezgetések közben. Valószínű, hogy már a koronát kérő küldöttség előtt is jártak megbízottai a pápánál, akik a fiatal fejedelem uralkodásának első

négy esztendeje alatt történt nagy szervező munkájáról jelentést tettek és a pápai udvart megnyugtatták Szent István gondolkodásmódjáról.

Az életéről szóló Nagyobb Legenda, a pécsi alapítólevél egyaránt utal arra, hogy az esztergomi érsekség és a püspökségek alapítása a pápa tudtával történt. Egészen bizonyos, hogy amikor Szent Adalbert a magyar fejedelmi udvarból tovább ment Rómába, beszámolt a pápának az itt tapasztalt eseményekről. Így bontakozik ki a későbbi legenda látomás-szerű kódéből az a valóság, hogy a pápa „angyal” útján tudomást szerzett Szent István egyházépítő buzgóságáról, még mielőtt a királyi koronát kérő követség színe elé érkezett. Asztrik sem órákig tartózkodott csak a pápai udvarban. Részletesen megtárgyalták a végzett munkát és a jövő feladatait. Ha valahol, akkor a pápai udvarban pontos adatokkal kellett alátámasztani Asztrik koronát kérő küldetését. S ez a királyi koronát kiérdemlő tevékenység nem merülhetett ki néhány templom, vagy kolostor alapításában, néhány pap ellátásában, hanem az egész országot átfogó eseményekben kellett megnyilatkoznia. Ilyen cselekedet volt a püspökségek megalapítása, legalább is az első három-négyé (esztergomi érsekség, veszprémi, győri, pécsi püspökség), aminek bizonyítéka az is, hogy nem Asztrik apát, nem idegen ország főpapja, hanem az esztergomi érsek tette István fejére a koronát.

JEGYZETEK. 1 Csóka Lajos: Clunyi szellemű volt-e a magyar egyház a XI. században? Regnum, 1942—43. 141—176. — 2 Karácsonyi: Magyarország áttérése a nyugati kereszténységre. 1926. 32. o. — 3 Mon. Germ. Hist. SS. IV. 607; Gombos: Catalogus Fontium 2297. o.; Szent István-Emlékkönyv I. 313. 320; Pauler: A magy. nemz. az Árpádok alatt. 1899. I. 394. o. 83. jegyz. — 4 Nagyobb Legenda 15. f., Hartvik Legenda 21. f., Gombos 2592. o. — 5 Galla Ferenc: Szent István apostoli tevékenykedése és e téren ismertebb munkatársai. Szent István-Emlékkönyv I. 320—321. o. — 6 Galla I. h., Balogh Albin: Szent István egyházi kapcsolatai Cseh-, Német-, Franciaországgal és Belgiummal. Szent István-Emlk. I. 460—63. — 7 Váczy Péter: Magyarország kereszténysége a honfoglalás korában. Sz.I.E. I. 218.; Balanyi György: Szent István mint a magyar keresztény egyház megalapítója és szervezője. U. o. I. 336—337.

LÁTNÍ MÉG EGYSZER

*Fájó, forró és mérhetetlen
szomjúság lángolt fel szívemben:
látni még egyszer, mielőtt
a távolság elnyeli őt.*

*Igen, igen, látni még egyszer,
megcsókolni hosszan szememmel
s hagyni, hogy szépséggel tele
csókoljon vissza két szeme.*

*Tikkadt, szomjas, emésztő vágyban
izzottam, hogy még egyszer lássam
a kedves, hű vonásokat.
Am zökkent s indult a vonat.*

*Elmondhatatlanul szerettem,
frissesség volt ő korty-vízemben
s kenyerebben ő volt a só
s életemben a tiszta szó.*

*S most elvegyült az ismeretlen
állomáson a nagy tömegben
s én éreztem, hogy mosolya
nem árad rám többet soha.*

*Bennem vágy és szeretet zengett
s még kinéztem, hogy intessem,
de elsuhan a kedvező
perc, mint az aranylő mező*

*fölött az azúrszárnyú lepke.
Vad fájdalom nyílt szívembe,
mint a tör, olyan élesen...
S nem láttam többet sohasem,*

*mert meghalt, mire visszatértem,
mint hársfák lombja őszi dörben
s mint tearózsa, ha jeges,
dermesztő eső permetez.*

Ólbey Irén

A FÖLDI ÉRTÉKVILÁG RANGEMELÉSE

Ha szertenézünk a minket környező világban, szemünkbe tűnhet, hogy a legkülönfélébb evilági, földi értékek mind nagyobb jelentőségre tesznek szert életünkben s ezért az érdeklődő felénk fordulás is az egészséges életigenlésnek ezer jelét tanúsítja. Nagy általánosságban szólva, úgy szokás ezekre a földi értékekre tekinteni, mint bizonyos vonatkozásokban önmagukban független, más szempontok szerint viszont az embert szolgáló s nagy mértékben az embertől függő tényezőkre. A régi pogány világ s a keresztény ó- és középkor, sőt még az újkornak is korábbi szakasza más, ettől eltérő nézőmóddal fordult ezek felé a földi értékek felé. A pogány filozófiának legjelentősebb irányai csakúgy, mint a keresztény bölcselet és teológia, Istenben, illetőleg a vallásos vonatkozásokban integrálta az evilági értékeket. Ma viszont a tudománynak, technikának, művészetnek, közgazdaságnak s általában a modern életforma tényezőinek sajátos autonómiát tulajdonítanak s nincsenek figyelemmel a bibliával, teológiával, vallásossággal való vonatkozásaikra. Így azután nem tarthatjuk véletlennek katolikus részről azt a törekvést, amely a hittudományos munkát is mindjobban be akarja vonni az emberekkel való együttélés, az „evilág” ügyeinek és értékeinek alakításába. Ezt a kérdést helyezi előtérbe korunk nagynevű hittudósa, Michael Schmaus is, midőn dogmatikájának előszavában arról ír, hogy miután a katolikus teológiának, mint az üdvösségről szóló tanításnak, szükségképpen a lelkek üdvét kell szolgálnia, ennek tesz eleget a hittudományos kutatás akkor is, midőn látszólagosan „evilági” problémáknak igyekszik mélyére hatolni.

Napjainkban az ember külső és belső világa, egymással szoros összefüggésben, mindjobban a tudományos vizsgálódás középpontjába kerül, s ez a világ mind mélységében — az ember testi-lelki-szellemi életét illetően —, mind pedig kiterjedésében — a földi élet s a világűr titkainak feltárásával — egyre nagyobb méreteket ölt. Nagyon is érthető tehát, hogy ez a folyvást táguló világ számos új probléma elé állítja napjaink keresztény hívóit is, akik semmiképpen sem akarnak lemaradni s nem is szabad, hogy lemaradjanak az élet rohanó vonatáról. Egyik ilyen jelentős probléma, mellyel szembe kell nézniük, a földi valóságok sajátos értékeinek reális, azaz a tényekhez, a tudomány haladásához mért felismerése s e felismerés nyomán ezeknek az értékeknek a keresztény világszemléletben való megfelelő elhelyezése.

A középkor folyamán, mint ismeretes, az ún. profán értékeket valósággal elnyelte, beolvasztotta magába a vallásos eszmévilág. A tudomány és művészet, sőt még a politikai élet is nagy mértékben a vallás szolgálatában állott. Napjainkban viszont a tapasztalati valóság éppen nem a vallási vonatkozásaival tölti ki az emberiség jelentős tömegeinek gondolatvilágát, köti le az emberek fizikai és szellemi képességeit. Mivel pedig a keresztény ember is mindkét lábával a földön jár, neki is rá kell jönnie ma arra, hogy az őt környező dolgoknak és jelenségeknek a vallásos vonatkozásaikat megelőzően saját egzisztenciájuk s értékük is van. Következésképpen szeretnie kell a földi élet adottságait, és pedig önmagukban is, s nem csupán azért, mert tovább mutatnak az „egyetlen szűkségeshez”. Ami ma valóban korszerű, az ilyen „világ felé kitérülő”, a világnak és dolgainak felszabadultan örülni tudó keresztény magatartás. A zseniális francia „úttörőnek”, Teilhard de Chardin-nek tanítására hi-

vatkozhatom itt, aki egészen modern fogalmazásban adja elő a közismert tételt, mely szerint a kegyelem feltételezi s tökéletesebbé teszi a természetet. Azt mondja Teilhard, hogy a legnagyobb veszély a technikai és tudományos haladás nyomán, melytől az embereknek valóban félniük kell, az életkedv (*goût de vivre*) elvesztése. Enélkül az öröm nélkül, a lélek tüze nélkül, az élni akarás pezsgése nélkül erőteljes vallásos élet sem létezhet, csak aluszékonyság és középszerűség. Túlnyomóan a legtöbb katolikus fiatalember például, aki házasodni készül, elsősorban az élettársra gondol, aki majd gyermekeinek anyja lesz, s bár gondol arra is, hogy a katolikus házasság szentség, az már eszébe sem jut, hogy ez a szentség Krisztusnak és egyházának belső kapcsolatát jelképezi. Aki azonban megróná ezért a mi örvendő fiatalemberünket, az bizony elveszítette volna józan valóságérzékét. S a lényegyet illetően ugyanezt mondhatjuk el a művészet, technikai haladás, tudomány, sport, stb. nyomán fakadó emberi magatartással, örömmel kapcsolatban is. Mindez persze nem egyértelmű azzal, hogy a keresztény ember most már zárkózzék is el a vallásos értékelés elől. Amit azonban tisztán kell látnunk, hogy — mint Alfons Auer hangsúlyozza (*Weltoffener Christ*, 1960) — napjaink „modern” kereszténye számára nem kizárólag és elsősorban vallási vonatkozásaiban táru fel az őt környező világ; a mai hívő nem kíván a filozófiából teológiát, a kultúrából etikát vagy éppen misztikát, a gazdasági életből karitás-akciót, a társadalomból pedig kolostori közösséget formálni.

1958-ban egy osztrák katolikus lap körkérdest intézett olvasóihoz: hogyan látják a keresztények szerepét a földi élet megszentelésében, jobbatevésének munkájában? A válaszok szinte egyöntetűen kiemelték, hogy a „szemellenzós túlzók” többet ártanak, mint használnak — ha egyáltalán használnak — a vallásos élet erősödésének. Egy neves belga író például helytelennek minősítette azt a többször is elhangzó véleményt, mely szerint a „profán világ erkölcsi pusztaság, amelyet csak a keresztények hivatottak termőföldre alakítani”. Josef Pieper, a jeles münsteri professzor szerint a keresztény embernek az őt környező természetes értékvilágban fel kell fedeznie a természetfölötti vonatkozásokat is, azokat tiszteletben kell tartania s védelmeznie is, de nem csupán az ún. evilági-ság, hanem bizonyos világtagadó „vallásosság” ellen is, mely balgán úgy véli, hogy „átugorhatja” a teremtett világot. Karl Rahner nem ok nélkül óv minket a minden ún. evilági területre is kiterjeszkedni kívánó „szellemi klerikalizmus” kísértésétől, amely a múlt időknél ugyan csökkentebb mértékben, de még ma is fennforoghat (*Sendung und Gnade*, Innsbruck 1959).

Katolikus hitünk ellen vétenénk mindenesetre, ha ugyanakkor, amikor elismerjük a földi valóságoknak önmagukban is meglévő értékét, azoknak *abszolút jelleget* tulajdonítanánk. A mi szemléletünkben ezek az értékek önmagukból mintegy *kiutalnak, felfelé mutatnak*, és pedig Istenhez, akivel ontológiai, azaz *létükben gyökerező* vonatkozásban állnak. Azért valljuk mi azt, hogy minden aktív, a földi értékeket kibontakozáshoz segítő ember — akár akarja, akár nem — egyben részese, munkatársa a Teremtő és a megtestesült Ige működésének. Az evilági értékek ugyanis — s ezt sohasem feledhetjük — már keletkezésük pillanatában „szentek” voltak, azaz közvetlen kapcsolatuk volt magával a „Szenttel”, Istennel. A mélyebb teológiai nézés egyben azt is megállapítja, hogy a földi értékvilágnak „megszentelése” a keresztény ember számára nem csupán a teremtés adta rend törvényeinek őrzését jelenti, hanem egyszersmind annak a viszonynak kiteljesítését is, melyben Krisztus, a

teremtett világ feje, az egész emberiséget, az egyetemes világot mintegy magába olvasztja. Krisztusnak és a világ értékeinek e szoros kapcsolatáról az evangéliumok is sűrűn tanúságot tesznek. A megtestesülés Krisztus számára nemcsak az emberi természet föl vételét jelentette, hanem mindazt, ami ezzel együtt jár: kapcsolatot a családdal, a társadalommal, az anyagi világgal, a technika eszközeivel, stb. A specifikus keresztény nézésben tehát a megtestesült Ige a világ dolgainak, értékeinek is értelemadó és életető feje.

Mindezeknek megfontolása azonban csak még inkább ösztönöz bennünket, hogy a földi értékvilág sajátos „rangjára” irányítsuk figyelmünket. Nem csoda, hogy e kérdés mind szélesebben foglalkoztatja is hittudományos kutatóinkat. Máris számos értékes munka született meg, amelynek tárgya az emberi test, a születés és halál, a házasság és család, az ember külső megjelenése, ruházata, hivatása és munkája, stb., továbbá az embert környező világ: a társadalom, a nép, hely, idő és történelem, a földi világ s az egyetemes nagyvilág. Ezek a „modern hangvételű” szerzők abból indulnak ki, hogy a „profán rend” — ahogyan Jacques Maritain nevezi — még ma, az üdvösség közel kétezeredik esztendejében is, eléggé „szűzföldje” s épp ezért „ígéret földje” is a teológiai elmélyedésnek. Hangoztatják, hogy az a régebbi szemléletmód, amely szerint ennek a „profán rendnek” értékei jelentéktelenek, sőt nem egyszerűen gyanús vagy kétes értékűek, föltétlenül hibás, minthogy ezeknek az értékeknek ontológiai méltóságát támadja és ássa alá. Mert ha kétségtelen is, hogy a keresztény szemléletben nem a legfőbb és örök jót jelentik, ugyanakkor az is bizonyos, hogy nem csupán alárendelt eszközök, hanem a földi életben közvetlen célok és hatékony okok, következésképpen önmagukban is magasrendűek, az egyén és közösség számára pedig nélkülözhetetlenek. Aki ezt a reális, bár a végtelen Jótól az értékskálán távolabb álló rangot elvitatná tőlük, az az irreális, a túlméretezett természetfölöttinek kultuszát propagálná, úgy is mondhatnók, hogy „modern gnósztikussá” válnék. A kegyelem fontosságát, a természetfölötti világ jelentőségét sohasem növeljük azzal, ha a természetes világ értékeit lelcicsinyeljük vagy éppen tagadásba vesszük. Ezt a szemléletmódot Krisztus is elutasította, aki nem „lebegő” szellemi lényeket, hanem időben és térben élő, hús-vér embereket szólított fel követésére. Azóta mi Istennel a földön szemtől-szembe nem találkozhatunk. Az ilyen közvetlen látás csak „odaát” válhat osztályrészünkké. Amíg mi itt a földön élünk, addig nemekkel, társadalmi és népi tényezőkkel, művészettel és tudománnyal, technikával, az anyagvilággal kerülünk közvetlen kapcsolatba. S nagy hiba lenne, ha kizárólagos illetékességgel kívánnánk „keresztény” és „vallásos” mivoltunkból fakadóan mindeme földi élet- és értékterületeknek törvényeket szabni. Helyesen állapítja meg G. K. Frank: „A vallás kizárólagos egyeduralma csakis a pusztaságban képzelhető el.”

Nagyon is időszerű tehát s a jövő számára csak hasznos lehet, ha a mondottak tekintetében némi lelkiismeretvizsgálatot tartunk. F. Hügel például egyenesen történeti szükségszerűséget lát a „világ nélküli vallásosság” hirdetésének és az „Isten nélküli világ” kialakulásának párhuzamosságában. Rá kell ébrednünk arra, hogy egyrészt az evilági értékektől való merev elfordulás, másrészt pedig a körülöttük való ügyetlen csetlés-botlás feltétlenül elősegítette korunknak mind nagyobb mértékű laicizálódását. Kétségtelen az is, hogy mindazok, akik az „angelizmus”, a „tisztá spiritualizmus” túlzott hangsúlyozásával szorították hátterbe azt az igazságot, hogy csakis testben élhetünk itt a földön „lelki életet”, egyszersmind azzal a szomorú eredménnyel is „dicsekedhetnek”,

hogy szegényebbé és erőtlenebbé tették a kereszténységet. Amidőn ugyanis századok során oly sok jószándékú lelket szembefordítottak a világgal, a világot is elriasztották a Teremtőjével való szoros kapcsolattól. Magatartásuk, ha csak rajtuk múltott volna, végül is véka alá rejtette és hatástalanná tette volna a kovászt. Ma már világosan láthatja minden gondolkodó keresztény ember, hogy az „elefántcsonttorony” védőbástyái jelenthettek ugyan bizonyos kényelmet, de semmiképpen sem komoly kötelességteljesítést. Az isteni Ige szüntelenül inkarnálódni kíván az emberek között, úgy is mondhatnók, hogy egyesülni kíván a világgal. A keresztény embereknek ezért szent hivatásuk, hogy ezt az egyesülést a maguk képességei szerint elősegítsék. E feladatot viszont csak úgy lesznek képesek teljesíteni, ha önmaguk is vitális kapcsolatban maradnak minden evilági értékkel.

Köztudomású, hogy a keresztény lelkeségre több évszázadon keresztül a szerzetesség alapeszméje, az evangéliumi tanácsok követésének ideálja döntő hatással volt. A gyakorlatban ez a világi hívek felé úgy jelentkezett, hogy egyrészt a világtól való menekülésre szólították fel őket, másrészt a világ örömeinek kárhoztatását várták el tőlük. Innen később az elfáradás, a tevékeny életre való alkalmatlanság számos jelensége. Akkor pedig lehet-e csodálkozni azon — kérdi Yves Congar —, hogy lassanként valamilyen „tisztta, Isten nélküli humanizmus” alakult ki, szemben a „merev divinizmussal”? Annál világosabban rajzolódik ki — hála számos szemnyitogató elme megnyilatkozásának — napjaink kereszténye előtt a helyes cél és magatartás. Ez pedig az, hogy az elismert és felismert valódi földi értékeket „rangemelve”, azaz a Teremtővel s Krisztussal való kapcsolatukban lássuk meg s igyekezzünk megláttatni másokkal is. Meghallgatva a „földi értékvilág teológiájának” szószólóit, állítanunk kell, hogy a keresztény hívők nagy tömege nem annál tökéletesebb, minél jobban közelíti meg lelki beállítottsága a világról lemondó szerzetesi ideált. A keresztények sokasága a világban él és csak benne dolgozva érlelődhet nemcsak nagykorú emberre, hanem nagykorú kereszténnyé is. Környezetéből „kifutni” egyébként sem hivatása és nem is lehetséges számára. Isten- és emberadta kötelességei a világi élethez s annak értékeihez kötik, függetlenül attól, hogy ő mint hívó ezeket a földi értékeket a Teremtő ajándékainak tekinti, amelyekről majd Isten előtt számot kell adnia. Felelőssége abban áll, hogy a földi javakkal élve és azokon munkálkodva, amelyek kísértő és bűnrevívó alkalommá is válhatnak számára, miként tudja megőrizni a jó és rossz felé való irányulás lehetőségei között keresztény egzisztenciáját. Ebben kíván segítségére lenni az utóbbi másfél évtizedben mindjobban szárnyát bontogató „földi valóságok teológiája”. Ma már szinte megszámlálhatatlan azoknak a könyveknek és tanulmányoknak száma, melyek ebben a mederben mozognak. A problémakomplexus velejére azonban már a *Vie Spirituelle* rámutatott, midőn ezeket írta: „Napjaink követelménye a keresztény világi ember lelkeségének minél markánsabb vonásokkal történő kialakítása, még pedig a modern világ adottságainak figyelembevételével” (1946. 194. l.). A keresztény embernek az élet minden helyzetében éreznie kell, hogy társa, aktív társa a Teremtőnek és Jézus Krisztusnak. Ugyanakkor szem előtt kell tartania, hogy miután az isteni üdvösségterv minden embert magában foglal, sőt az egyetemes kozmoszt is, a keresztény hívő — ha valóban annak érzi s tudja magát — soha nem válhat világtól és embe- rektől elszakadt önös egyeddé. Mert az a kötöttség a világhoz és ember- társaihoz, amelyet a Teremtő szabott meg, életformáló erőt jelent számára. (V. ö. Schöllgen, W.: *Konkrete Ethik*, Düsseldorf 1961.)

Nem kell-e azonban tartanunk attól, hogy a földi értékvilág kitárul, szinte végtelennek tűnő távlatai láttán a hívő ember lelkében nem marad hely az alázatosság, a vezeklés, a keresztvállalás számára? E kérdések előbb-utóbb szükségképpen felmerülnek a földi értékek „rangemelésének” láttán. Megfordítottja ez annak a problémának, melyet fentebb már érintettünk, amikor a „kizárólag lelki élet” illúzióktól nemmentes világáról szoltunk. Nem csodálkozhatunk azon, hogy egyes szerzetesek és papok máris ilyen aggodalmaskodásnak adnak hangot írásaikban. Az igazság azonban — úgy hisszük — az, hogy a világban élő hívők tömegei számára épp elég önelgyőzést, a szeretetnek és áldozatnak épp elég követelményét hozzák magukkal a modern élet nyomán fakadó feladatok. A földi értékvilággal szövődő felelősségteljes kapcsolat nagyon is sok józanságot, becsületességet, pontosságot s ki tudná még felsorolni, mennyi ún. természetes erény gyakorlását kívánja a keresztény ember-től. Nem kell nagy bölcsesség ahhoz, hogy megállapíthassuk: a világban élő keresztények tömegének egyáltalán nem kell keresnie az alkalmat, hogy az aszkézis iskoláját járassa. Az élet konkrét helyzetei bőven teremtenek alkalmat a lemondás, az önmegtagadás gyakorlására. Mindez pedig — a természetfölötti rendbe a kegyelem által felemelve — a keresztútát járó Krisztus buzgó követésévé válhat.

Szükségesnek látjuk megjegyezni, hogy a földi értékvilág rangemelését végző teológiai munka lényegében nem valamiféle „új teológiát” tár elénk. Alapjai ugyanis oly régiak, mint amilyen régi a keresztény hittudományos munka. Az idők szava azonban azt követeli, hogy az alapokra mindig visszavezethető módon a folyamatos fejlődést szolgáljuk. Isten az embert a kozmosz és a társadalom, az emberi közösség alapépítményére helyezte. Ahogyan vallásunk tanítja, a bűn által mindkét vonatkozásban megromlott az ember helyzete, a megváltás azonban ezeket az ősi kapcsolatokat megújította, általa mindenen Krisztus fősege alá kerültek. E megváltói uralom ugyan itt a földön sohasem zavartalan, a végső kiteljesülés azonban az idők végén az ember és a kozmosz számára egyaránt meghozza a tökéletes harmóniát. Addig pedig, míg a földi élet adta feszültségek között élünk, sohasem szabad elfelejtkeznünk — Yves Congar-ral szólva — a „keresztény teljességről”. Nem más ez, mint az „egész keresztényeknek” magatartása, akiknek szociális, kulturális, gazdasági, azaz teljes életében a keresztény tanítás és élet összhangban van, akiknek keresztény humanizmusuk egyaránt táplálkozik a természet- és értelemadta, valamint a kinyilatkoztatásból megismert igazságokból. („Enquête sur les raisons actuelles de l'incroyance”, *La vie intellectuelle*, 1935. 214—218).

Az univerzum, amely a Teremtő műve, nem „készen” került az emberrel szoros kapcsolatba. Annak tökéletesítése, megmunkálása, értékeinek kiaknázása és szolgálata az embernek Istentől kapott nagy feladata. Ennek megfontolása alapján tette Romano Guardini egyik nemrég elhangzott előadásában a kijelentést: „Régebben sokan úgy vélték, hogy a keresztény embernek feladata van a világban, mi mindinkább látjuk, hogy *a' világ az ember nagy feladata.*” A keresztény embernek nem lehet kitérnie a világ elől, ellenkezőleg: tudatosítania kell ezt a találkozást. Nem „jámboran” szemlesütve, még kevésbé szemellenzővel kell járnia-kelnie, hanem mind nagyobb érdeklődéssel és bátorsággal kell szembenéznie a világgal s annak értékeivel. A földi értékvilágot hitünk ma már „rangemelve” tárja elénk, épp ezért a nem akadály, hanem nagy forrása hitünk erősödésének.

PASCAL EGYÉNISÉGE ÉS GONDOLATAI

Halálának háromszázadik évfordulója emlékezetünkbe idézi az újkori szellemi élet kiemelkedő egyéniségének, Blaise *Pascal*nak az alakját. Elvitathatatlan Pascal szellemi nagysága, zsenialitása. A matematika, a fizika eredeti felfedezéseket köszönhet neki, a gondolat elevenségét tükröző stílusának művészi hajlékonysága a francia irodalom klasszikusai közé emeli, vallásos gondolatai máig mély hatást keltenek. Ugyanakkor azonban egyéniségének sokoldalú, részben ellentétes vonásai, derékba tört életpályája, művének befejezetlensége különböző s ellentétes magyarázati és értékelési lehetőségeknek nyit utat. Bennünket Pascal a vallási élet szempontjából érdekel. Minthogy pedig nála minden az egyéniség belső világának eredetiségéből tör fel, vallási portréjának vázolásánál sem hagyhatjuk figyelmen kívül az egyéniséget alakító főbb mozzanatokat.

A nagy század fia

Pascal Franciaország „nagy század” névvel jellemzett korának szülötte és szereplője. A vallásháború elnyugvásával, *Richelieu* államférfiúi tehetségével a politikában és a művelődés terén vezető szerepre emelkedő XVII. századbeli francia társadalom kora ez, amelynek érdeklődése középpontjában az emberi élet nagy kérdései állottak. Ezekre irányította a figyelmet, a reformáció és ellenreformáció révén a világi köröket is élénken foglalkoztató teológia és misztika, de éppenúgy a humanizmus nyomán az ember természetadta tulajdonságait fürkésző sztoikus irányú filozófia, valamint az éles jellemrajzokban gazdag dráma- és regényirodalom. S az ember társadalmi helyzetének tudatosítására készítetett az abszolutizmus egyre erősödő nyomása, a feudális arisztokrácia és nemesesség mellett az ipar és kereskedelem fejlődésével a polgári társadalmi réteg előretörése, valamint az udvari és a polgári életnek a barokk izléssel fokozódó életigénye.

Ebbe az eleven mozgású szellemi életbe születik Blaise Pascal, egy régi auvergnei család sarja. Másfél éves korában súlyos betegségen esik át s minthogy anyjától gyöngye idegzetet örökölt, a betegség későbbi életének is súlyos megpróbáltatása lesz. Anyja korai elvesztése után, a hivatali nemességhez tartozó atyja, Clermont-Ferrand adótörvényszékének elnöke, idősebb és nála fiatalabb leánytestvére nyújtják a családi környezetet, annak meghitt zártságában növekedik Blaise ifjúvá. Atyjuk a maga, különösen matematika iránti tudományos érdeklődésének kielégítése, de gyermekeinek szélesebb látókörű nevelése végett is, a kor szokása szerint, eladja hivatalát s Párizsban telepedik le. Bár ott már neves iskolák működnek, fiát nem küldi iskolába, hanem házilag gondoskodik neveléséről, a tudományos oktatás és a vallásos nevelés kettős céljának tudatos megkülönböztetésével. A grammatikának és a klasszikus nyelveknek juttatott elsőbbség miatt a matematikába csak később szándékozik fiát beavatni. De az tizenkét éves korában Euklides geometriáját kézhez kapva, tanítás nélkül megérti és demonstrálja annak tételeit, tizenhat éves korában pedig a kupszletekről ír eredeti értekezést.

Párizs a városnak adott kölcsön ellenében járadékot fizet, ami a vagyonos osztály egyik jövedelmi forrása. Pascal atyja is itt helyezi el pénzét. Mikor a nem kielégítő folyósítás miatt elégedetlenkedő járadékélvezők ellen megtorlást foganatosítanak. őt is a letartóztatás veszélye

fenyegeti. Ettől fiatalabbik leánya, Jacqueline menti meg, akinek költői és drámai előadó tehetségét az irodalompartoló Richelieu annyira méltányolja, hogy kedvéért az apát Rouenba az adóhatóság főnökévé nevezeti ki. Atyja adószámításainak megkönnyítésére a tizenkilenc éves Blaise számológépet szerkeszt, annak több évi kísérlet útján véglegesnek tekintett modelljét *Krisztina* svéd királynénak ajánlja fel, kísérő levelében nem csekély önérzettel hangsúlyozva a tudósoknak a fedelmekéhez hasonló, sőt azokénál magasabbrendűnek tekinthető vezető szerepét. Majd *Torricellinek* a légnyomásra és légüres térre vonatkozó, nagy feltűnést és vitát keltő megállapítását alapos körületekintéssel a maga részéről is kísérletileg igazolja, s a folyadékok egyensúlyi állapotára és a légnyomás magasságszerinti változására vonatkozó észleléseivel egészíti azt ki. Megállapításainak eredeti részét kritikusaival szemben erőlesen védi. Közben Richelieu utóda, *Mazarin* megszünteti az adóintendánsok hivatalát, a Pascal-család visszatér Párizsba. Az ott egymásra találó kiváló matematikusok körét a fiatal Pascal az aritmetikai háromszögről szóló értekezésével lepi meg, amely a valószínűségszámítás lehetőségeit tárja elő.

Tudományos írásaiban Pascal a szigorú racionalis bizonyítás módszerét követi, amivel úttörő módon tűnik föl abban a korban, amelyben a szaktudományok még módszerük után tapogatóznak. Sokban megköti akkor a tudományos haladást a klasszikus tekintélyek súlya, s virágzik még a mágia és alchimia, amelyek a természeti jelenségek magyarázatánál megfigyelés, kísérlet s elemzés helyett inkább a titokzatos erőket emlegetik. A légüres tér kérdésében az *Aristoteles* nézetéhez ragaszkodó *Noel* jezsuita atyával vitázva, Pascal határozottan megkülönbözteti a természetfeletti világra vonatkozó teológia elveitől az érzéki vagy értelmi megismerés körébe tartozó dolgokat, s kijelenti (a légüres térről szóló értekezés töredékében): „Sajnálkoznunk kell azok vakságán, akik a fizikai anyagra vonatkozólag egyedül a tekintélyt hozzák fel bizonyítékul a következtetés vagy a kísérlet helyett, mintahogy idegenkednünk kell azoknak a cselétől is, akik a teológiában egyedül az okoskodással élnek a szentírás és az egyházatyák tekintélye helyett.” Sokoldalú érdeklődésének, az erős szellemi munkát követő idegkimerülésnek, mely idővel állandó betegséggé válik, tulajdonítható, hogy Pascal tudományos felfedezéseit nem dolgozta ki részleteiben. Ilyen tárgyú írásai csak töredékekben maradtak fenn, vagy a kortársak közléseiből ismeretesek. Így bizonytalan marad „a végtelen terek örökös csendjének félelmetes hatása” vonatkozó feljegyzésének az értelme is.

Nemcsak a tudósok társaságát keresi azonban Pascal, résztvesz a nagyvilági társaság életében is, amit orvosai is ajánlanak idegei pihentetésére. Kedvelt írója a művelt társaságnak ebben az időben *Montaigne*. Pascal is belemélyed olvasásába. Megragadja Montaigne stílusművészete, embermegfigyelő éleslátása, az emberi élet ellentétinek, az emberi tudás és erkölcsi értékelés határoltságának, viszonylagosságának nála talált jellemzése. Megismerkedik az antik görög-római sztoikus, *Epiktetos* franciára fordított könyvével is, akinek különösen azok felületes nyugalmat megzavaró művészetét csodálja, akik a külső dolgokba elmerülve észrevétlenül siklanak el a lelki értékek felett. Olvasmányainak jelentős része van abban, ha Pascal a természet mellett az emberek megfigyelésében is edzi tekintetét. Alkalmat ad erre az élénk társasági életben eléje kerülő embertípus és emberi magatartás gazdag változata. A barokk fedelmek és arisztokraták hatalmi nagyságuk emelésére szívesen látják udvarukban a művészeket és tudósokat. Pascal a fiatal *Roannez* herceggel, Poiton kormányzójával jut ismeretségbe és meghitt barátságra. Ud-

vara köréhez tartozott *De Méré* lovag is, akinek főleg a nők részéről előszeretettel olvasott írásai a „becsületes ember” (*honnête homme*) jellemét vázolják, amelyben a műveltség, az érzékeny becsülettudat, az erkölcsi megbízhatóság, a társas érintkezés szeretetreméltó finomsága uralkodik. Pascal is vonzó hatásúnak találta ezt az eszményt s gyakori beszélgetést folytatott arról a lovaggal. Hogy maga is az emberi lélek titkai felé fordította figyelmét, a szerelem szenvedélyéről szóló irat lenne rá a tanú, ha szerzője kétségtelenül Pascal lenne, ez azonban vitás. Lehet, hogy egy akkoriban olvasott íráshoz fűzött megjegyzései alapján tulajdonították neki a szerzőséget. Vannak, akik azt gyanítják, hogy ebben az időben Roannez nővére iránt viseltetett vonzalommal, aki mással kötött szerencsétlenül végződő házasságot s akinek később Pascal lelki tanácsadója lett. Annyi bizonyos, hogy „nagyvilági” életében is kötelezőnek tartotta magára a „becsületes ember” erkölcsi követelményét.

Az élő Isten

Pascal nem bírja elviselni hosszabb ideig a világi élet zaját. Harminc éves korára leküzdhetetlen csömör és ellenszenv jelentkezik lelkében az élet külsőséges, felszínes megnyilvánulásai iránt. Nagy hiányérzetét sem Montaigne laza erkölcsi felfogása, sem Epiktetos gögös önérzete nem tudja kielégíteni. A lelke mélyéről feltörő sóvárgással Istenhez fordul, de úgy érzi, mintha Isten elhagyta volna. Pascal vallásos környezetben nőtt fel s a vallási kérdések mindig érdekelték. Erre vall, hogy húsz éves korában Rouenban barátaival feljeleníti az egyházi hatóságnál a kapucinus szerzetesből világi pappá lett Jacques *Fortont*, aki a szentírás mellőzésével tisztán az ész alapján igyekezett magyarázni a kinyilatkoztatott igazságokat.

A társas élet zajában feltörő lelki nyugtalanság Pascal egészségi állapotára romlásával is fokozódik. Testi-lelki bajában Isten utáni vágyát fejezi ki a betegség jó felhasználásáról szóló imádsága. Bűnbánó lélekkel vallja be ebben, hogy Istentől kapott egészségét világi dolgokra, az emberi szenvedélyek gyászos tárgyaira fordította. Hálásan köszöni, hogy a betegség is rákésztette a világ örömeitől való elszakadásra s Isten irgalmához fordulásra, akinek csak rendkívüli kegyelme segíthet rajta. Bár nagy bűnök elkövetésének alkalmától megóvta az Úr, mégis bűnösnek érzi magát imaélete elhanyagolásaért, az isteni tanítás és sugallat megvetéséért, a haszontalanságokra vesztegetett időért. Ha azelőtt szerencséseknek tartotta azokat, akiket hírnév övez s erőteljes egészségnak örvendenek, Krisztus hozzánk hasonló szenvedő testével közösséget érezve, kéri, hogy lelkét is egyesítse a magáéval. Az ő dicsőségére, lelke üdvösségére, egyháza és szentjeinek javára ajánlja fel magát.

Súlyos lelki válságában Pascal megértő segítőtársra talál Jacqueline hugában, aki időközben Port-Royal cisztercita apácai közé lépett. Ez a kolostor történeti szerephez jutott a jansenizmus mozgalmában, amellyel Pascal még roueni tartózkodása idején ismerkedett meg. Köztudomású, hogy a protestantizmus nyomán az emberi természet és a kegyelem viszonyáról vita folyt a louvaini egyetemen s abban az egyik irány, amely *Jansenius* yperni püspöknek a nagy egyházatyáról, Szent Ágostonról írt, de csak halála után kiadott könyvének tanítását tette magáévá, a vallásos életet a spekulatív teológia elvetésével, a szentírás és a szentatyák kizárólagos tekintélyére támaszkodó természetfeletti hit erősségével és szigorú erkölcsi élet vállalásával kívánta megóvni az elvilágiasodás veszélyétől. A jansenisták a bukott emberi természet erkölcsi tehetetlenség-

gének s a választottaknak juttatott kegyelem ellenállhatatlan erejének értelmezésében igen közel kerültek *Kálvin*hoz, ők azonban meg akartak maradni a katolikus egyház egységében.

Ezeket az eszméket igyekezett a lelki élet gyakorlatában megvalósítani *Saint-Cyran* abbé, valamint utódai is Port-Royal párizsi és vidéki kolostorában. Szigorú bűnbánati fegyelmet alkalmaztak s a szentáldozáshoz megkövetelték a tökéletlenségektől is mentes lelki tisztaságot. E magas igényű valláserkölcsi eszme vonzó hatással volt világi emberekre is. Nem csekély számmal akadtak közöttük, akik abbahagyták a világi életet s Port-Royal des Champs völgyének csendjében letelepedve a remeteség életét választották. Iskolákat is tartottak fenn, így *Racine* is Port-Royal tanítványa volt. Megismerkedve Port-Royallal, *Jacqueline* hívatást érzett a zárdába lépésre, de azt csak atyja halála után valósíthatta meg, miután a belépéshez szükséges hozomány kiadásához az atyai örökség szükséges megosztása miatt féltékeny fivére ellenállását is sikerült megtörnie. Lelki győtrődésében Pascal gyakran felkeresi itt hugát, aki a szentírás olvasására, elmélkedő imára buzdítja s az isteni kegyelem mindenható erejébe vetett bizalom felkeltésével igyekszik megnyugtatni.

1654. november 23-án, Szent Kelemen pápa és vértanú ünnepének éjjelén, fény villan Pascal küzködő lelkében s nyomában békesség és megnyugvás tölti el. Éjjeli nyugalomratérés előtt a szentírást Szent János evangéliumának 17. fejezeténél nyitja fel s Jézus főpapi imájáról elmélikedik. Elmélyedése közben úgy érzi, tűz hatja át lelkét s annak világánál az élő Istennel találkozik. Beszélnek Istenről a filozófusok és a tudósok is, mikor következtetéssel kialakítanak egy elvont fogalmat, amely az abszolút Valóságot akarja jelenteni. De akinek közvetlen jelenlétét ő átéli, nem a filozófusok és tudósok által ismert Isten, hanem a kinyilatkoztatás Istene, aki személyesen jelenik meg s a maga szavával szól az emberekhez: „Ábrahám, Izsák, Jákob Istene!”

Pascal, aki a matematikai és fizikai kutatásban a közvetlen nyilvánvalóságot tartja egyedül döntőnek, most úgy érzi, hogy egy ahhoz hasonló, mégis magasabbrendű nyilvánvalóságot tapasztal meg, ami feltétlen bizonyossággal, az öröm és békesség mélységes érzésével hatja át. A valóságos, élő Istent megtestesítő és velünk közlő Jézus Krisztussal való személyes találkozásnak a pillanatairól beszél, akinek a színe előtt semmivé válik s aki csak az evangéliumban tanított úton található meg. Aki őt megtalálja, felismeri az emberi lélek nagyságát. Az örömdetes átérésbe a büntudat fájdalma vegyül: eltávolodott tőle, menekült előle, megfeszítette őt! De íme, megtalálta őt s most már csak az a vágya, hogy többé sohase váljék el tőle. Erős feltétele: követni az evangéliumban megjelölt teljes és önkéntes lemondás útját, önmaga teljes alárendelésével Krisztusnak és lelki vezetőjének. A több mint két órán át tartó mélységes élmény e legmegragadóbb gondolatait Pascal egy papírdarabra jegyzi fel s azt emlékeztetőül kabátjába varrja. Titkát csak halála után fedezték fel, ruháinak rendezésénél.

Elhatározását követve, a port-royali zárdá gyóntatóját, *Singlint* választja lelkivezetőjéül s Port-Royal teológusaival is szorosabb érintkezésbe jut. Azoknak nem csekély gondot okoz, hogy a jansenizmust az eretnekség vádjától megvédjék. X. Ince pápa ugyanis elítélte Janseniusnak az egyház tanításával ellentétes állításait. Az eredeti bűn hatására, a megigazulás mibenlétére, a kegyelemnek és az emberi akarat szabadságának viszonyára vonatkoztak ezek. A trienti zsinat szabatosan meghatározta a katolikus tan alaptételeit. Kijelentette, hogy a keresztség szentsége eltörli mindazt, ami sajátképpen bűnjellegű az ember lelkében; az utána is

megmaradó rendetlen kívánság önmagában nem bűn; Krisztus minden emberért meghalt; Isten minden embernek elégséges kegyelmet ad a megtérésre és a parancsok megtartására; az akarat a kegyelem hatása alatt is szabad marad. Bizonyos részletkérdésekben a zsinat meghagyta a teológiai irányok magyarázati szabadságát. Így az emberi szabadságnak a kor szelleméből érthetően sokat vitatott kérdésében Szent Tamás nyomán a tomista teológusok azt tartották, hogy Isten a minden teremtmény működésére gyakorolt oksági hatás rendjében, természetfeletti jellegű fizikai ráhatással készíti a jócselekedetre az akaratot, ennek szabadsága azonban nem szűnik meg ezzel, inkább rendeltetésének megfelelően érvényesül, minthogy Isten minden teremtményére természetének megfelelően hat. Viszont a Jézus-társaság teológusai több részt juttattak az emberi szabadságnak, amennyiben azt tanították, hogy Isten a jövőbeli szabadtettek előrelátásával elégséges kegyelmet ad annak, aki akarata szabadságával azzal közreműködik. Vita tárgya az is, vajon kétes esetben milyen fokú bizonyosság szükséges ahhoz, hogy valaki valamit a bűn veszélye nélkül megtehesse? Szigorúbb és lazább értelmezés mellett, eredetileg a tomista teológusok részéről felállított „probabilizmus” a jezsuitáknál talál tekintélyes hirdetőkre. A „probabilizmus” szerint, ha a törvénynek valamely konkrét esetre alkalmazhatósága tekintetében a komoly gondolkodás részéről kétség merül fel, megengedhető a törvénytől való eltérés.

A viták hevében a jansenisták fő teológusuk, Antoine *Arnauld* vezetésével a pápa elítélő bullájával szemben a jogi és a ténykérdés megkülönböztetésével igyekeztek védelmezni igazhitőségüket. Elismerik, hogy a pápa tévedhetetlen a bullában megállapított tételek elítélésében, de tagadják, hogy azok Jansenius könyvében valóban benne lennének. Egyébként azonban úgymond, a ténykérdés megállapítására nem terjed ki a pápa tanítóhivatalának csalatkozhatatlansága. Azt tartják, Szent Ágostonra hivatkozással (de nem helyes értelmezésével), hogy sem az érzelmi kívánságnak, sem a kegyelem hatásának nem állhat ellen az ember akarata.

A jansenistákat leghevesebben a jezsuiták támadják. Pascal mindezt élénk érdeklődéssel kíséri. Amikor a Port-Royal kápolnájában tiszteletre kitett Szent Tövis érintésére unokahuga, Gilberte nővérének kisleánya hirtelen kigyógyul szembajából, azzal ebben Port-Royal tanainak isteni igazolását látja. Csak annál nagyobb botránkozással olvassa akkor *Escobar* spanyol jezsuitának a probabilizmust merészen alkalmazó morális tankönyvét. A jansenizmus ügyéért való lelkesedésében s a probabilizmus feletti felháborodásában merész tette határozza magát. „Louis de Montalte” álnév alatt folytatólagosan megjelenő leveleket bocsát közre, amelyek írója állítólagos vidéki barátját tájékoztatja a párizsi teológusok között folyó vitákról. Ezekben a levelekben élesen elítéli a kegyelem kérdésének skolasztikus boncolgatását, a jansenisták igazhitiségének kétségbevonását, s hevesen támadja és gúnyolja a jezsuiták által képviselt probabilizmust. Nem mindennapi dolog, hogy világi ember szóljon hozzá a teológusok vitáihoz. A megállapíthatatlan kiletű szerző levelei nagy feltűnést és érdeklődést keltettek tehát a közönség széles rétegében. A vitázó stílus eleven könnyedségével, a gondolati és érzelmi árnyalatok finom tükrözésével, érdekes jellemábrázolásával, az elvont fogalmak közérthetővé tételével a *Les Provinciales* (Vidéki Levelek), a francia irodalom klasszikus értékűnek tekintett alkotásai közé kerültek.

Más elbírálás alá esik tartalmi értékük. Szektás szellemű szűkkörű látás nyilatkozik meg bennük. Pascal nem hajlandó elismerni, hogy a

keresztény elveket az idő változásához igazodóan kell alkalmazni, s hogy a világban élő keresztény ember lelkiismerete folytonos eligazításra szorul. A jezsuita rendben Port-Royal ellenségeit támadva, olykor már rágalom-számba megy, aminő szándékokat tulajdonít nekik. Nézetüket sem közli mindig az értelemhez hű tárgyilagossággal. A nehéz teológiai kérdéseket laikus módon leegyszerűsíti. S nagyon lehetséges, hogy éppen a kellő teológiai felkészültség hiányának belátása készíti a levelek félbehagyására. Mert amíg kezdetben a kegyelem kérdése körül folyó vitát meddő szóharcnak tünteti fel, az utolsó levélben már megértően értékeli a tomizmus kegyelemtanát. A folytatás megszakításában közrejátszhatott az a vegyes hatás is, amelyet a levelek közönségsikere Port-Royal teológusaira gyakorolt. Utóbbiaknak egyszerű, hívő odaadást kívánó irányával nehezen látszott összeegyeztethetőnek a skolasztikus spekuláció vizeire történő elkalandozás. Róma a Vidéki Leveleket indexre helyezte. Pascal akkor feljegyzésében „Jézus ítélőszékéhez” fellebbez, majd egy következő írásában Párizs lelkipásztorait a jezsuita morális veszedelmeire figyelmezteti.

A valóság három birodalma

Miután Port-Royal védelmére írt leveleiben hitvitázó képességét próbálgatta ki, Pascal lelkében magasabb feladatként a kereszténység nagyszabású Apológiájának terve bontakozik ki. *Szalézi Szent Ferenc* és *Bérulle* aszketikus írásai mellett szükségét érzi egy olyan munkának, amely a szabadgondolkodók, a „libertinusok” terjesztette vallási közönyt megtöri s az evangéliumi kereszténység követésére bírja az attól eltávolodó művelt köröket. Terve megvalósításához ráveti magát a korábbi ilyen irányú művek tanulmányozására. Raymundus Martini, Raymundus de Sabaunde, Hugó Grotius hitvédelmi munkái mellett *Szent Ágoston*, *Szent Bernát* írásai, valamint *Montaigne* és *Epiktetos* lesznek főforrásai. Munkájába beleszővi a saját megfigyeléseit, élettapasztalatának tanulságait. Gondolatai élményszerű feldolgozásával kap műve eredeti jellegét. Tíz évre tervezte a munka megírását, alig öt év jutott már rá életéből, az is a betegséggel való állandó küszködésben. Ez a műve is befejezetlen maradt. Papírlapokra vetett, aforisztikus stílusban írt gondolatait halála után Port-Royal-beli barátaiából alakult szerkesztőbizottság adta ki 1670-ben *Pensées de M. Pascal sur la religion et sur quelques autres sujets* címmel. (Pascal gondolatai a vallásról és néhány más dologról.) A különböző kiadások eltérései és a szövegkritikai viták mellett is, a töredékekben fennmaradt írás, stílus és tartalom tekintetében a francia irodalom egyik legmaradandóbb alkotása. (Szemelvényes magyar fordítás *Béri Gyulától* 1890, *Nagy Józseftől* 1912, *Fónagy Ivántól* 1943-ból.)

Pascal abból indul ki, hogy a szabadgondolkodók az ész erejében bizakodva érzik magukat feljogosítva a vallás ígájának lerázására s életüknek a maguk elgondolása szerinti alakítására. Velük szemben Pascal elégtelennek tartja a merően racionális bizonyítású érvelést, ami legfeljebb valami homályos istenfogalmat adhat, de nem indíthat a vallásos élet gyakorlására. Már pedig a vallásban „rólunk magunkról, mindenünkről van szó”, „semmi sem olyan fontos az emberre, mint létállapota és semmi sem oly félelmetes, mint az örökkévalóság”. Rémületbe ejtő a világosság nélkül magára hagyatott ember, — hangoztatja Pascal — aki a világegyetem egy zugában tévelyeg, nem tudja, ki helyezte ide, miért jött ide, mi lesz vele, ha meghal. Aki azonban a természet rendjére, a Hold és bolygók járására hivatkozva akarja Istent a nem-hívővel megismertetni, inkább lenézést, mintsem vonzódást kelthet a vallás iránt az

ilyen gyöngye bizonyítékokkal — szögezi le Pascal — Istenhez a hit jut-tat, a vele, mint velünk szembenállóval való találkozás révén.

Ezen az úton vezet szerinte a szentírás, amely megmondja, hogy az Isten „rejtett Isten”, aki a természet romlása óta vakságban hagyta az embereket. Abból csak Jézus Krisztus által szabadulhatnak meg, rajta kívül minden érintkezés el van zárva Istenhez. Akik rajta kívül keresik Istent, megállnak a természetben, s minthogy abban nem tudnak kielé-gítő ismeretre jutni, vagy az ateizmusba, vagy a deizmusba esnek. Pascal meg van győződve arról, hogy ami a természetben van, nem zárja ki tel-jesen az istenséget, de nem mutatja kézzelfoghatóan jelenlétét sem. Isten csak Krisztus személyében fedte fel magát azoknak, akik egész szívből keresik, s rejtve maradt azok előtt, akik egész szívből kerülik. „A ke-resztények Istene nem egyszerűen olyan Isten, aki a geometriai igazságok és az elemek rendjének teremtetője, ez a pogányok és epikureusok szem-pontja. Nem is csupán olyan Isten, aki az emberek életének és javainak gondját viseli, hogy sok boldog évet adjon azoknak, akik őt imádják, ez a zsidók nézete. De Ábrahám, Izsák, Jákob, a keresztények Istene a sze-retet és vigasztalás Istene, olyan Isten, aki betölti övéi lelkét és szívét, aki bensőjünkben megéreztetni nyomorúságukat és az ő végtelen irgal-masságát, aki lelkük mélyén egyesül velük s betölti őket alázatossággal, örömmel, bizalommal, szeretettel és képtelenné teszi őket, hogy rajta kívül más céljuk legyen”.

Azzal a gondolkodásmóddal szemben, amely a matematikai termé-zettudomány eredményeinek hatása alatt minden valóságmozzanatot geo-metriai fogalmakkal és kategóriákkal igyekszik kifejezni, s a matemati-kai-deduktív levezetést tekinti az egyedül tudományos módszernek, Pas-cal a valóság minőségi különbségeit hangsúlyozza és az ehhez igazodó felfogásmód szükségességét hirdeti. Különböztet a „geometriai” és a „fi-nom” elme között. Amaz az elvont, elméleti gondolkodású értelem, mely kevés számú axiómából, azaz nyilvánvaló elvből vonja le következtetéseit. Emez az ő megfogalmazásában a gazdag változatú valóság megragadá-sára képes, éles látású elme. Ennek felismerései a legtöbbször nem bizo-nyíthatók rendszeresen, mint a geometriában, nem utolsó sorban azért nem, mert végtelen hosszú sorra nyúlna a bizonyításuk megkísérlése. Pascal úgy véli, hogy a dolgok iránti fogékonyság különbözősége miatt, a geometerek ritkán finom elmék és a finom elmék ritkán geometerek.

Ismételten utal arra Pascal, hogy nem foglalható minden a tér és idő határai közé. Szerinte végtelen a távolság a test és a szellem között, még inkább a szellem és a szeretet természetfeletti birodalma között. Kiemeli, hogy a test, a szellem és a szeretet birodalma három különféle létrend. Mindegyiknek megvan a sajátos lét- és érték-jellege, egymásból nem vezethetők le, bár egymást kiegészítik. „Vannak emberek, akik csak a testi nagyságokat tudják csodálni, mintha szellemiek nem is volnának; viszont mások meg csak a szellemieket csodálják, mintha a bölcsesség nem volnának végtelenül magasabbak. Valamennyi test, az égboltozat, a csillagok, a Föld és birodalmai nem érnek föl a legkisebb szellemmel, mert ez megismeri mindazt és önmagát, a testek pedig semmit se ismernek meg. Valamennyi test együttvéve és valamennyi szellem együttvéve s minden művük nem ér annyit, mint a keresztény szeretet legkisebb mo-zdulata. Ez végtelenül magasabb rendű ! „Az ész utolsó lépése annak elis-merése, hogy végtelen dolog van, ami meghaladja; csak gyöngeségén múlik, ha nem jut el eddig az ismeretig.” „Ha mindent az észnek rende-lünk alá, vallásunkban nem lesz semmi titokzatos és természetfeletti. Ha pedig az ész elveit elvetjük, vallásunk lehetetlen és nevetséges lesz.”

Nincs tehát szó Pascalnál az értelem elvetéséről, hanem arról van szó, hogy keresésünk és okoskodásunk kénytelen az értelemnek engedni. Mert „a szívnek megvannak a maga bizonyítékai, amiket az ész nem ismer”. „A szív érzi Istent, nem az ész. A hit tehát: Istennek a szívvel, nem az ésszel való megérzése.”

Az emberi léleknek Szent Ágostontól vallott s a maga tapasztalatával megerősített törvényszerűségére hivatkozik Pascal a „szív”, az „érzés”, a „szeretet” döntő jelentőségének kiemelésével. Azt hirdeti, csak azt ismeri, érti meg az ember, ami iránt érdeklődik, amire felfigyel, amit szeretettel keres. A valóság, a dolgok rejtett mivolta és értéktartalma csak a szerető lélek előtt tárul fel. Vallja, hogy az ember nem csupán észlény, akit az érzelmi tapasztalat kielégítene, hanem a megvalósulás, a többé, értékesebbé válás vágyától hajtott szellemi lény, akinek értékek utáni sóvárgását a legmélyebb vágyai irányában bontakozó eszmélődés útján szerzett ismeret elégíti ki. Meggyőződése szerint a vallás és a valóságossága kérdése alapjában véve nem az ész, hanem a szív és a szokással szerzett készség oldalán dől el. Innen jellegzetes figyelmeztetése: „Ígazán boldogok s teljes joggal meggyőződöttek azok, akiknek az Isten a szív érzése által adta a vallást. De akikben az nincs meg, mi csak az okoskodás révén adhatjuk, várva, hogy Isten adja azt meg nekik a szív érzése által, ami nélkül a hit csak emberi s nincs haszna az üdvösségre”.

Az ember nyomorúsága és nagysága

Nem sokra értékelve a fizikai világból szerezhető érveket, Pascal az ember tekintetét önmaga felé fordítja s természetének ellenmondásait tárja elébe. Paradoxonokban gazdag jellemzése a nagyság és nyomorúság sajátos egységét mutatja fel az emberben. „Micsoda az ember a végtelenben?... Semmi a végtelennel szemben, minden a semmivel szemben, közép a semmi és a minden között.” Vég és kezdet kérdése megfejthetetlen titok marad számára. A két szélsőség között a középen, a teljes tudatlanság és a biztos tudás között hanyódnunk, ingadozunk. Az ember rész az egészben, a rész nem ismerheti meg az egészet sem önmagában, sem a részek végláthatatlan kapcsolatában. Önmagunkban sem értve anyag és szellem egyesülését, a magunk összetett lényének a tulajdonságait vetítjük a dolgokba. Az igazság két forrása, az ész és az érzékek, kölcsönösen megrontják egymást. Az érzékek hibás képekkel csalják meg az eszt, a szenvedélyek megzavarják az érzékek felfogó képességét. Az ember erkölcsi életét is alapjában megrontja az önszeretet, hibáit és gyarlóságait elrejtja előtte. Így „az ember csupa tettetés, hazugság és képmutatás mind önmagával, mind másokkal szemben” — jelenti ki Pascal. Bizonyos, hogy vannak természettörvények, de a romlott ész mindent megrontott. Ezért az igazságosság egyetemes elvei megismerhetőségének hiányában az erkölcs és az igazságosság törvényei az éghajlat szerint változnak. S ha valaki az igazságosság alapja és lényege iránt érdeklődne, egyik vélemény a törvényhozó tekintélyére, a másik az uralgó kényelmére, a harmadik a szokásra hivatkozik, s ez a leggyakoribb. „Mivel nem tehetjük meg az emberek, hogy az igazság erős legyen, az erőt megtették igazságnak.”

Minden ember a boldogságot keresi, az akarat legkisebb mozdulata is erre irányul. S mégis mindenki panaszkodik. Ha valaminek örülünk, az ellenkező lehetőség tudatában leküzdhetetlen a szomorúságunk. Bár tehát folyton készülünk a boldogságra, elkerülhetetlen, hogy sohasem érjük el.” Az egyetlen dolog, ami nyomorúságunkban megvigasztal, a szórakozás, és mégis ez a legnagyobb nyomorúságunk — teszi hozzá Pascal.

— Mert főleg ez akadályoz meg bennünket, hogy magunkra gondoljunk, és így észrevétlenül tönkretesz bennünket. Nélküle unalomba esnénk és ez az unalom biztosabb eszközt kerestetne velünk, hogy kijussunk belőle. De a szórakozás mulattat és észrevétlenül elvisz a halálba.”

Pascal, mint látjuk, nem minden túlzás nélkül jellemzi az ember nyomorúságát, de távol van attól, hogy a székeszisz és a pesszimizmust kívánja igazolni. Inkább azt akarja aláhúzni, hogy az ember csalódásai és tévedései ellenére is az igazság és boldogság után sóvárog. Szerinte ez a kiolthatatlan vágyakozás arra mutat, hogy „az ember egykor igazán boldog volt”. És szerinte ez a nagyratörés, amit az ember mostani természetében kielégítetlenül folytat, eredetét egy elvesztett, másik természetben bírja... Epp ezért — hangoztatja Pascal — az emberi nagyság és nyomorúság ellentétének magyarázatát a vallásban kell keresnünk, és pedig a keresztény vallásban, amely azt hirdeti, hogy az ember a legkiválóbb teremtmény, bűne következtében azonban lezuhant helyéről, amelyet azóta nyugtalanul keres.” A keresztény hit ugyanis alig irányul másra, mint arra, hogy bizonyossá tegye ezt a két dolgot: a természet megromlását és a megváltást Jézus Krisztusban.” „Magam részéről bevallom, mihelyt feltárja a keresztény vallás azt az elvet, hogy az emberi természet megromlott és elszakadt Istentől, felnyitja szemünket, hogy mindehhez ennek az igazságnak a jeleit lássuk.”

Miután a bűncezés következményeit az ember nyomorúságának sokféle változatában előtárta, fő feladatának tekinti Pascal annak igazolását, hogy Krisztus a Megváltó, aki az ember méltóságát visszaszerzi. Isten létének nehezen érthető és kevés meggyőzést nyújtó metafizikai bizonyítékaival szemben állítja, hogy Istent csak Krisztus által ismerhetjük meg. Krisztus istenségének ténybizonyítékait pedig, amiket állandóan keres, Pascal az ószövetségi jóvondölések beteljesedésében, Krisztusnak az evangéliumokban leírt csodáiban s abban a hatásban fedezi fel, amit az élő Krisztus a hívó ember lelkében kifejt. A maguk korára vonatkozó beteljesülésük mellett, az ószövetségi jóvondölések isteni eredetét igazolják Pascal előtt, a Megváltó eljövételének idejére, életére, szenvedésére, halálára, megdicsőülésre, egyházára vonatkozó jóvondölések beteljesedése. S nem enged szerinte kétséget azoknak a csodáknak valósága sem, amelyekkel Krisztus a küldetését igazolja. Krisztus azonban nem csupán történeti személy, hanem a hívó lelkében is él és működik. Ennek a tapasztalatnak megragadó jellemzését adja a „Jézus misztériuma” címet viselő rész. Az Üdvözítő getszemáni-kerti haláltusáját szemlélő lelket megdöbent Jézus magárahagyatottsága. Megérti, hogy „Jézus haláltusája a világ végezetéig tart: ez idő alatt nem szabad aludni”. Az ő szavát hallja: „Nem keresnél, ha nem találtál volna meg. Reád gondoltam haláltusámban, érted hullattam vérem cseppjeit”. Szavai megrendítenek a bűn súlyának tudatától, de Krisztus, aki megismerteti velünk bűneinket, meg is bocsátja azokat, minél teljesebb a bűnbánatunk és engesztelésünk. A megváltás üdvözítő bizonyosságára csak a teljes önátadás lehet a felelet. Ezért a felszólítás: „A kicsi dolgokat, mintha nagyok volnának, Jézus Krisztus fenségé kedvéért tegyék, aki azokat cselekszi mibennünk s aki a mi életünké éli; s a nagyokat mint kicsiket és könnyűeket mindenhatósága okáért cselekedjék.” „Lássuk Jézus Krisztust minden személyben és önmagunkban... Azért vállalta ő magára szerencsétlen állapotunkat, hogy minden személyben jelen lehessen s mintaképe legyen minden élethelyzetnek.”

Aki Krisztussal él, együtt él az egyházzal is, amely Krisztus teste s amelynek mi tagjai vagyunk. „Lehetetlen, hogy akik Istent teljes szívvel

szeretik, ne ismerjék el az egyházat” — állapítja meg Pascal. Igaz, hogy élete utolsó évei kemény próbára tették egyházhűségét, de az előbbi tételt végül mégis igazolta. A pápa ugyanis a jogi és a ténykérdés megkülönböztetését elutasítva, amibe fogódzva igyekezett Port-Royal az egyházon belül irányát fenntartani, az elítélt jansenista tételek fenntartás nélküli elvetését kívánta. Port-Royal ily értelmű nyilatkozatra kész tagjaival szemben, Pascal, betegségéből magyarázható ingerlékenységében, az ellenállást szította. A vita hevében, lehetséges, az attól kiváltott izgalmak következtében, Jacqueline meghalt. Az ő elvesztése s a maga betegségének végső stádiumba jutása Pascalt visszavonulásra készítette. Halálos ágyán hithűségéről bizonytságot téve a lakása szerint illetékes párizsi plébánia papja, *Beurrier* abbé előtt, nagy áhitattal vette fel az egyház szentségeit. 1662. augusztus 19-én hunyt el 39 éves korában. Halotti maszkiája markáns arcvonásait örököltette meg. A domborúan ívelt homlok erősen fejlett orrcsontban folytatódik, a tágnylású szemüregek nyílt, határozott tekintet nyomait őrzik, a finom metszésű száj összezárt ajkai mintha életének magával vitt titkát rejtegetnék.

Ahogy ma látjuk

Halálával megkezdődött a máig tartó vita Pascal életének értelméről és értékéről. Szellemének csodálói mellett feltűnnek a kevesebb elismerést tanúsító kritikus nézetek is. Az enciklopédisták, *Condorcet*, *Voltaire* Pascal életében tragikus törést látnak a tudománytól a hit világához történő elfordulásában. Ennek okát valami idegmegrázkódtatásban keresik, amit kiválthatott egy állítólagos életveszélyes helyzet, amelyet lovai megbokrosodása idézett elő, amikor átkelt az egyik Szajna-hídon. V. *Cousin* szkeptikus gondolkodónak tartja Pascalt. *Valéry* felrója, hogy durván túlozza a tudás és az üdvözülés ellentétét. A marxista *Lefebvre* az újkori ember lelkében feltörő ellentétek jelentkezését látja Pascalnál a tudomány és a hit, valamint a szerkezetében bomladozó társadalmi rendszer ellenmondásainak élénk átélésében; a megoldhatatlan ellentétekből Pascal önmagától elidegenedve a képzeleti Istenben semmisül meg.

Szerintünk azonban a Pascal lelki összeroppanásáról vallott nézettel szembenáll az a tény, hogy amikor már elmerült a vallás világába, akkor sem szűnt meg érdeklődni a tudományos kérdések iránt. Az Apológia írásával egyidőben fenntartja kapcsolatait tudós barátaival is; 1658-ban a cikloid problémája foglalkoztatja, majd a közreadott megoldással az integrálszámítás alapjait veti meg, röviddel halála előtt pedig omnibusztársaságot szervez a párizsi közforgalom elősegítésére. Kétségtelen, hogy Pascal érzékeny idegrendszerében gyorsan követték egymást a kedélyváltozások, kóros tudatváltozásnak azonban nyomát sem találjuk. Az utolsó évekből való tudományos írásai éppoly kevésbé mutatják az idegösszeomlást, mint a „Pensées” gondolatai.

Nem vitás, hogy Pascal dialektikus szellemű elme, gondolatmenete ellentétek, antinómiák szembeállításával bontakozik ki. Ez a poláris, vagyis ellentétes sarkitottságú feszültség egészen normális szerkezeti sajátossága a lelki életnek, az emberi jellemnek, nála azonban, aki annyira eleven szellem, a gondolkodásmódot is meghatározó tényezővé válik. A valóság, és a lelki élet bármely mozzanata mindjárt az ellentétének a képét idézi fel elméjében. Aki csak az ellentétek szembeállítását látja, szkeptikusnak hiheti Pascalt. Aki azonban elmélyed gondolatai követésében, felismeri, hogy az ellentét felállítása egyáltalán nem elégíti ki őt, hanem az igazság megismerésének mohó szomjúságával serkenti a ki-

egyenlítő megoldás felé. Pascal nem az ész megtagadásával jut el a hithez, hanem az ész látókörét tágitó dialektikájával, aminek mozgó ereje az a meggyőződése, hogy az ember életének teljes értelmet csak az a bölcsesség adhat, amely kielégíti az ember legmélyebb igényeit, vágyait. Ehhez kapcsolódik az a megállapítása is, hogy a fizikai világ adatait feldolgozó tudomány nem képes módszerére és fogalmaiba foglalni a szellemi világ tényeit és az emberi lélek aspirációit; ezért hibáztatja azt a „geometriai” módszert, amely képleteit az életnek azokra a mozzanataira is rá akarja erőszakolni, amelyek mérés és számítás helyett az öntapasztalat, a megélés közvetlenségét igénylik.

Mindenesetre idegenszerűen hat — teológiailag téves is — az a merev szembeállítás, amit Pascal a természet és a természetfeletti világ, az ember természetes képességei és a kegyelem, a „szeretet” rendje közt tesz. A jansenizmus hatása ez nála, ami teherként nehezedik lelki életére és gondolkodására. Igaz, hogy az ókori egyházatyák — Szent Ágoston is, akire a jansenisták mint döntő tekintélyre hivatkoznak s akit Kálvin hatása alatt magyaráznak — az Istentől teremtetten ember eredeti szentségének és természeti épségének jellemzésénél inkább annak ajándékjellegét, mint természetfelettségét emelik ki, s ezért az ősbűn következményeként főképp a természetet ért romlást jellemzik. Hogy azonban éppen Szent Ágoston tünteti fel ezt a romlást gyakran oly sötét színekkel, az nyilván ellenhatás volt Pelagius nézetére is, aki tagadta az eredeti bűnt. Ám a későbbi teológiai gondolkodás, nem utolsósorban Aristotelesnek Platonnál realisabb természetszemlélete nyomán, már határozottabban különbözteti meg a természeti és a természetfeletti rendet. Elismeri ugyan a természet sérültségét a bűn következtében, de mégis az ember tényleges természeti állapotát tekinti annak az alapnak, amelyen, a természet sérültségét gyógyítva, a kegyelem természetfeletti világa felépül. Maradandó lett Szent Tamás tétele: a kegyelem nem szünteti meg a természetet, hanem tökéletesíti azt, kiegészíti annak erkölcsi képességeit. Ez a tétel a természetben pozitív lehetőséget állít a természetfeletti létkiteljesülésre, ugyanakkor a természetfeletti létet Isten kegyelmének tulajdonítja. A kegyelem — mint neve is jelzi — nem a természet tartozéka, hanem Isten ingyen ajándéka.

A jansenisták tévedése abból eredt, hogy elvetették a skolasztikus teológia fejtegetéseit. Ők az ember eredeti állapotának természetfeletti voltára utalva, a kegyelem hiányában levő természetet a bűn és romlottság állapotának minősítették, amely állapotban az ember Isten megismerésére is képtelen. Ezért tartja Pascal hiábavalónak Isten létének értelmi bizonyítását, ezért hangoztatja következetesen Isten Izaíásnál kifejezett rejtettségét, hangsúlyozza az érzés döntő szerepét és annak szükségességét, hogy a szívet Isten kegyelme hajlítsa magához. Nem vesz tudomást Szent Pál nevezetes mondásáról: „Ami benne láthatatlan, örök ereje és isteni mivolta, a világ teremtese óta művei alapján felismerhető.” Pedig az apostol erre a felismerésre azokat is képesnek tartja, akik nem részesültek külön kegyelemben, s fel is rója nekik: „noha felismerték Istent, nem dicsőítették úgy, mint Istent” (Róm. 1, 20—21). Jansenista értelmezés mellett erkölcsi értelemben sem beszélhetünk természeti törvényről; amit ezen a néven felemlíthetünk; nem más, mint a romlott természet szokásaival való megalkuvás. Erről azonban — Pascal szerint — veszedelmes dolog lenne az embereket felvilágosítani, jobb őket tudatlanságban hagyni.

Pascal a keresztény vallás lényegét a bűnbeesésről és a Krisztus által történt megváltásról szóló tanban látja, holott e kétségtelenül lényeges

tételek mellett sem lehet lényegtelen a katolikus hívő számára, hogy a keresztény tanítás szerint a világ Isten teremtese s az ember hivatása Istennek a természeti erőkben megnyilvánuló szándékainak a szolgálata, a természet munkálása a szellem erőivel, a megváltásnak az ember természeti, társadalmi környezetére való átsugároztatása is. Pascal Krisztusban csak a bűnöktől szabadító Megváltót látja, nem mutat fogékony-ságot az Üdvözítő természet- és emberszerető jósága iránt. A megváltást csak személyes értelemben veszi, s az ember feladatának azt tekinti, hogy a világi élettől lehető elvonultságban az üdvösségre való kiválasztottságáról bizonyosságot szerezzen. Hogy azonban ez nem az egyedül lehetséges keresztény magatartás, arról Pascal kortársa, Szalézi Szent Ferenc derűs keresztény humanizmusa, vagy ma érdeklődéssel olvasott auvergnei honfitársa, Pierre Teilhard de Chardin világszeretetet hirdető írásai adnak bizonyosságot.

Ha azonban eltekintünk jansenista gátlásaitól, Pascal a mai ember érdeklődését is méltán vonhatja magára. Vallási írásaiból egy nagy tehetségű világiember mélységes hite s a legmagasabb értékekre törekvő erkölcsi lelkesedése árad felénk. Öntapasztalatának őszinte megnyilatkozása a vallásos tudat mélységét és gazdagságát tárja fel, óv a vallás felületes, leegyszerűsítően sematizáló értelmezésétől s ugyanakkor buzdít a krisztusi igazságok lelki átélésével bensőségesülő keresztény életre.

MI MINDIG BÚCSÚZUNK

*Mi mindig megyünk, búcsúzunk,
Mindennap csókot ínt karunk.*

*Marasztalnál te, ölelnél,
— Darvak nyilallják át az ég derűjét
S hiába tárod reszkető karod szét.*

*Csak csüngsz a cirpelők szaván
És látod, hogy a fák haján
Kigyúlnak feketén a varjak.
Cirógattak még tegnap lágy füvecskék,
S viszik csókos álmod ma már a fecskék.*

*Mi mindig, mindig búcsúzunk,
S mindent magunk mögött hagyunk.
Olyan ajtóban állsz te folyton,
Amely, hiába is zörögsz, verekszel,
Hiába, nem nyílik többet, csak egyszer.*

*S ha nézel az egekre fel,
Nevedet hallod, s menni kell,
S lépteidtől a kacagások
Mind sorra törnek, — mintha fecske szállna
S a víz tükrét, ha éri gyenge szárnya.*

*S ha már minden szép eltörött,
Csak egy marad meg, egy örök,
S fénylőn mindent betölt: a jóság.
E zord, sötét, varjakkal telt világot
Szíved ragyogja át, a tisztaságod.*

*És egyszer csak megérkezel,
Nem hív a hang, hogy menni kell.
Ekkor találkozol magaddal.
Harang szól távol, mintha szív dobogna,
S dagad a csend, dagad, mint szénaboglya.*

Harcos Ottó

1.

Már a bécsi gyors menetrendszerinti érkezése előtt egy órával ott topogtunk a Keleti pályaudvar érkezési oldalán. Apám volt a legizgagtobb. Künn még szeptemberi nyár volt, de a család ünnepélyes feketébe öltözött, csak Petikére nem jutott már sötét ruha, rajta az Andrisról maradt szürke matrózbólú lötyögött.

— Álljatok sorba! — szólt ránk apánk — rögtön befut a gyors.

A huszas évek bethlenkéje fénylett rajta, fején kemény kalap s az is olyan kopott volt, mint az akkori Magyarország. Ideje lett volna újat venni, meg új ruhát szabatni erre az alkalomra, gondoltam, de hát az öregem fizetése... Négyen voltunk testvérek, sokat ettünk és Petikén meg Marikán kívül még mind a ketten az Attila utcai gimnáziumba jártunk. Marika ideiglenes óraadó tanítónő volt, sudármövész, sápadt lány, s nagy dióbarna szemében most a boldogság reménye csillogott. Félig-meddig menyasszonynak tekintettük, Gyurka udvarolt neki.

— Gyurka még mindig nincs itt? — kérdezte apám és már vagy tizedszer vette elő a zseboráját.

— De papa... — védte Marika.

— És ha ők várják az ezredesüket, nem három órával előbb felsorakoznak? Mi? — vágott Marika felé apám kissé élesen és szokatlanul izgatottan. Régebben mindig ideges lett, ha Gyuri szóba került vagy betoppant hozzánk. De a családi tanács óta nem bánta már, ha Marika és Gyurka néha karonfogva járnak a Horváth-kertben. Gyuri is krisztinavárosi gyerek volt. Mi a Lógodi utcában laktunk, Gyurkáék a Vár-alja utcában. Gyuri apja alhadnagyi rangban, afféle őrnök lehetett a hadtestnél, apám meg számtanácsos volt a fővárosnál. Együtt kibiceltek a Filában s mély tisztelettel pillantottak arra a szakállas, néma úri emberre, aki a kávéház Pauler utcai ablakában szokott üldögélni saját tolokocsijában, mint a régi világ és az Osztrák-Magyar Monarchia élő-halott emléke. Így, apám révén, került közénk Gyurka is, még cöger korában.

Régebben csak az iskolai szünetekben láttuk őt is, Marikát is, mert nővérem a soproni tanítónőképzőben tanult. A Bástya-sétány volt a kerítőjük, ahogy én szoktam mondani kamaszos kíméletlenséggel. Gyurikát a háborús tisztihány miatt hamarabb avatták zászlóssá. Tizenennyolc éves korában kikerült az olasz frontra és a háború után mint hadnagy tért vissza. Sajnos, Marikánk iránta való szerelmét nem lötték ki melőle, mint Bokor Pistát, a tiszti szolgáját. És Gyurka is konokul kitarzott mellette. Nem csoda hát, hogy apám idegeskedni kezdett: Marikának ugyanis nem volt kauciója.

Apám egyszer feltűnően nyugodt és jó hangulatban volt. Éppen a feltámadási körmenetről jöttünk haza és az öreg az ünnepi vacsora után felbontott egy palack szürkebarátot — úgy kapta ajándékba — s megkínálta vele Gyurit és Marikát is.

— Nem volna jobb, ha béli táztatnád magad és valami polgári foglalkozás után néznél?

— Hová gondol papa? — emelte fel bubifrizurás fejét Marika — egy férfi nem mondhat le a hivatásáról.

Gyuri helyett is felelt, talán kissé „tanerősen” és fellengzősen, de mély átérzéssel a hangjában.

Épp akkor lépett be anyám, hozta be az elmosott edényeket a krendecbe. Megállt egy pillanatra, ránézett Marikára, elsápadt s azt hit-

tem a szíve szakad meg. Már tudott mindent: Gyurka nem mond le a tisztí karrieréről Marika kedvéért.

Apám többé nem pendítette meg a kérdést, de hétről-hétre nyugtalanabbnak látszott. Valami hivatali mellőzés is érthette, mert a következő év januárjától kezdve egyre szótlanabbá vált. Arca megnyúlt, kopasz tarkóján löttyögni kezdett a bőr. Olykor-olykor észrevettem, hogy rájga a bajszát.

— Valamit tenni kellene ezekért a gyerekekért — szólt egy este Tilda néni s mikor Marika hazajött a preparandiáról, a Lógodi utcai lakásban összeült a családi tanács. A nappaliban néhány megkopott aranyozású rokokó székek pipiskedett az ablaknál, a fal mentén emeletes kredenc, a közepén brunolinzagú családi asztal, nehéz plüss terítővel: még a hozományból. A vasárnapi délután lassanként megtelt öregasszonyokkal. Anyám friss teasüteményt kínált s vörös, agyondolgozott kezén megéreztem a Fekete Kutya patika tejkrémjének az illatát. Petikét erre a délutánra Csomai nénihez adták a szomszédba, nekem pedig a mi szobánkban kellett felügyelnem a kisebbre. Így aztán mindent meghallottam, azt is, amit nem akartak...

— Csak ne lenne olyan fiatal az a gyerek! — hallottam apám hangját. — Öt év múlva már a fele kauciót kellene csak letenni.

— Őrnagy korára már annyit se — sipított fel élet hangon Mariska néni —, de hát vénüljenek meg?

— Tízezer koronám van hadikölcsönben — siránkozott Bertus néni.

— Itt van az én szegény Józsim húszezer koronás betétkönyve — sírdogált Matild néni —, így csak kijönne a kaució, de hát...

Ebben a pillanatban nem voltam biztos benne, hogy Matild néni szegény Józsi bácsin siránkozik-e, vagy a nyakukon maradt takarékkönyv elértéktelenedésén. Berta néni, Matild néni és Hilda néni hadikölcsönöiből és takarékbetétkönyveiből ki is telt volna az óvadék. Fel is ajánlották jószívvvel a Marika boldogságára. Az ajtón át is éreztem a hangjukon, hogy meg vannak hatva, Matild néni még hüppögött is, annyira megilletődött a nővérei nagylelkűségén és a saját jóságán. Ilona néninek volt egy kispesti háza, annak a bérjövödelmét ajánlotta fel, de akkori hozadéka a kötött lakbérékkel meg se közelítette egy főhadnagy házassági óvadékának kamat-jövödelmét. Csak a Tilda néni hangját nem hallottam még. Ő volt az egyetlen, akinek még maradt valamije. Jóval a háború előtt megözvegyült és férjhezment Pantherstein pékmesterhez, aki fekete liszten, meg telek-spekuláción megsokszorozta az özvegy vagyonszármazékát is és esze ágában sem volt a kelleténél több hadikölcsönt jegyezni. Tilda néni nem ajánlhatta fel hadikölcsönét — nem volt neki. Hosszú szünet következett s akkor hallottam először John bácsiról, az ezredesről. Tilda néni említette, amikor már a szépen felépített pénzügyi tervek maguk alá temették a családi tanácsot.

— Forduljatok Johnhoz, John segít! John milliomos! Írni kell neki! — mondta határozottan. — Játszva leteheti a kauciót. Dollárban! Mi az neki? De hát persze ti nem tartottátok vele a rokonságot. Fekete bárány volt a szemetekben — folytatta kissé bántóan, támadó hangon, talán csak azért, hogy őt is el ne ragadja az általános adakozási készség. — Még a címét se tudjátok! Lusta — mondtátok róla, mikor ötödikben kimaradt az iskolából; Istentagadó — suttogtátok, pedig csak nem volt bigott és nem szerette — a hitoktatója. Sikkasztó — szörnyülködtek, amikor otthagyták a postát és Amerikába hajóztak. Aztán nem törődtek vele. Nem illett többé beszélni róla, mert nem mászott együtt a számárlétrán államhű férjeitekkel. De ő most milliomos és aggregény, ti meg

koldusok vagytok. A győztes Amerika polgára. És ezredes. Amerikai ezredes. Gyula — fordult Tilda néni apámhoz —, megadom a címét és írok neki. Biztos vagyok benne: John segít — fejezte be a családi tanácsot.

A nénik egyike sem kukkant meg. Úgy éreztem, mindnyájan bünsököknek érzik magukat. Hogy is volt csak? Még a kilencszázas évek elején ment át. Ki tudja, mi lehetett ott a postán s miért nem írt? Hiszen neki kellett volna. Aztán még mi minden történt azóta? Agyonlőtték a trónörököszt és meghalt Ferenc József. Világháború, forradalom, ellenforradalom. Férjek, fiúk, unokák a temetőben és szanaszétjével. Az ajtón át alig hallottam meg apám válaszát, amely éppen csak felbugygyant az általános büntudatból.

2.

A nagynénik közül Ilona néni érkezett meg először John bácsi fogadtatására.

— Hát a fényképész hol maradt? — kérdezte tőle apám, szarvasbőr kesztyűjét húzogatva. Végigsietett a peronon s aztán csaknem felháborodva tört ki.

Még a lapoktól sincsenek itt, pedig mind megigérték.

— Hiszen még jöhetnek — csillapította Ilona néni s fekete kesztyűs kezével végigsímította a karját.

A fogadtatást apámnak kellett megszerveznie. Évekig levelezett John bácsival, aki diadalittasan akart visszatérni és azt kívánta, hogy az óhaza a lábainál heverjen. Négy évvel azelőtt, harmadikos koromban ment el az első levél a tengerentúlra. Ez még csak kapcsolat felvétel volt a rég elvándorolt rokonnal. John bácsi hűvösen és előkelően válaszolt. Részletes beszámolót és fényképet kért rólunk. A fényképek óriási izgalom közben készültek el Holländer mester Krisztina téri műtermében. Apám egy csonka korintuszi oszlopra támaszkodik, mellette anyám, karján Petikével, körülöttük a család. Elöl Gyurka és Marika hűdött, archaikus mosollyal merednek egymásra. A beszámolóban apám részletesen írt rólunk. A család miatt nem feledkezett meg magáról sem. Ma már úgy tűnik, hogy levelében jóval jelentősebbnek tüntette fel szerepét a fővárosi igazgatásban, mint ahogy azt ma látom. Aznap este azonban, amikor levelét felolvasta nekünk, nagyon büszke voltam rá.

John bácsi ezüstkeretes ezredesi fényképét küldte válaszul. Tányérsapkája alól elszánt, apró szem pislogott ki s hegyes orra alatt a két végén szétbolyhosodó zsinór-bajusz meredezett.

— Határozottan marciális jelenség — jegyezte meg apám.

— Hiú bányarém — gondoltam én, de mondani már nem mertem, mert láttam, hogy apám egyre büszkébb az amerikai rokonra.

— Pedlow kapitány kismiska mellette és csak kapitány, pedig az is mennyi borsot tudott törni a polgármester orra alá — szólt egyik este, amikor John bácsi fényképét nézegette. Ha nem restelli, talán bajszából is csak olyan vékony csíkot hagyott volna meg, mint amilyen az ezredes képét díszítette. Az ezüstkeretes arcképet bevitte hivatalába.

Apám a levelezés óta láthatóan jobbkedvűvé, bizakodóbbá vált, különösen, amikor megtudta, hogy John bácsi évek óta reumában szenved. Terveket kovácsolt: a tabáni gyógyvizek mellett amerikai kölcsönből épített gyógyszálló emelkedik, a melléképületekben igazgatói lakás s a lakás ajtaján névtábla: Hirsch Gyula igazgató. A levélváltás mind sűrűbbé és meghittebbé vált. John bácsi egyízben azíránt érdeklődött, milyen feltételekkel lehetne kölcsönt elhelyezni és milyen fedezete volna.

— Megbeszélhetné a polgármesterrel — mondta anyám és jókedvű fény villant a szemében.

— Lehet róla szó — válaszolt apám könnyedén, mintha mi sem lett volna természetesebb, minthogy Hirsch Gyula számtanácsos úr meg a polgármester... De ezt akkor még nem tudtam s azt is csak később kellett megtanulnom, hogy a fogalmazási kar tisztviselői áttegeződtek apám feje felett.

Marikát és Gyurit azonban ezek a hosszúlátra szóló tervek hidegen hagyták. Marika minduntalan sürgette apát, írja már meg, hogy hol szorít a cipő. Mi az a párezer dollár John bácsinak? Végre apám neki-durálta magát és előállt a kaució ügyével. John bácsi válaszában megírta, hogy a maga részéről minden lehetőt megtesz és el fogja hárítani az akadályokat a fiatalok boldogságának útjából, de kérte, írják meg neki pontosan, mi az a házassági óvadék. Megírták: a tiszték csak akkor nősülhetnek, ha megfelelő munkanélküli mellékjövedelmet tudnak kimutatni, amelyeknek lehetőleg értékpapírok kamataiból kell származnia. Az óvadékot többnyire a leány szülei teszik le. Hadnagyért kétszer annyit, mint egy őrnagyért. A bácsi fel volt háborodva. Erkölcstelen intézmény, válaszolta. Mindent kövessenek el hatályon kívül helyezése érdekében. A szabad Amerikában szó sem lehetne ilyesmiről. A népharag elsőpörné azt a kormányt, amely ilyesmire gondolni merne. Annýira felháborította a házassági óvadék intézménye, hogy ő is megkezdte ellene a harcot. Egyik cikkét el is küldi — írta —, hogy apám helyezze el a lapokban. A cikk az amerikai Népszavában jelent meg. Megható leírása Marika és György bimbózó szerelmének, amelyet egy elmaradt ország ásatag s a császárság korából visszamaradt rendeletei fagyhalálra ítéltek. Senki sem zárható ki a szerelemből, ez hozzátartozik az emberi jogokhoz — harsogta a cikk. „A humanizmus nevében felszólítom az amerikai magyarokat: küzdjenek a legnemesebb érzelm jogaiért. Kövessenek el mindent az óhaza elmaradottságának felszámolására és állítsák szembe a szív reakcióját a fizikai erő brutális uralmával” — fejeződik be a cikk. Apám végigházalta vele a szerkesztőségeket, de mindenünnen kidobták. John bácsi kioktatta, hogy a lapoknak fizetni kell a cikk megjelenéséért. Küldött rá húsz dollárt s apámnak sikerült is a nagybácsi cikkét közölni valamelyik városi hírlappal. A megjelent cikket átküldte neki a tengeren, mire John bácsi közölte, hogy személyesen jön át Európába s megvizsgálja a kérdést. A hír bombaként hatott a családban.

— John bácsi jön és segít — mondta Tilda néni, de hónapok teltek el és semmi sem történt. Apám érdeklődött, hogy mikorra várjuk. A nagybácsi megírta: szívesen részt venne a fiatalok esküvőjén és célzást tett arra, hogy örömmel lenne a menyasszony tanúja. Marika és Gyurka egyre türelmetlenebbekké váltak. Marika levelet írt neki, könyörgött, jöjjön már, tegye boldoggá őket. Hamarosan jön — hangzott a válasz a tenger túlsó partjáról —, csak fel kell készülnie az útra. Megkérdezte, szokás-e nálunk az, hogy az esküvőn egyenruhában jelennek meg, vagy inkább frakkot hozzon. Apámnak megírta, szíve a fiatalokért dobog, de szeretné látni, hogy ők is megküzdjenek a boldogságukért s nem várják, míg a sültgalamb a szájukba röppen. A család kisütötte: ha Marika megkapja a tanítónői állást, a fizetését be lehet tudni a kaucióba.

— De addigra Gyuri öreg százados lesz már — pityergett Marika és keserűen felsóhajtott: — Jaj, az az átkozott pénz!

Az iskolában azt tanultuk, hogy a pénznek nincs szaga. Dehogy nincs! Apámat már a távolból megrészegítette. Felélénkült, mozgása gyorsabbá vált és kopaszodó fején kifényesedett a bőr. Délutánonként egyre ritkábban láttuk otthon. Éppen csak bekapta az ebédet és ment. Egyik este hiába vártuk vacsorára. Csak éjfél felé lépett be az előszobába, csil-

logó szemmel, talán kissé pityókosan. Petikét kivéve ébren vártuk, mert még nem fordult elő, hogy pont félnyolcra haza ne ért volna.

— Már azt hittük, elveszett. Hol járt? — fogadta anyám megköny-nyebbülten, de némi szemrehányással.

— A Gellérten! Megalakítottuk a Székesfővárosi Balneológiai Társulatot! Sipka főpolgármester az elnöke. Az igazgatója — én vagyok! A választmányban főrendiházi tagok, képviselők, városatyák és szakemberek — jelentette be apám. — És tudjátok ki lesz a társulat első dísztagja? John bácsi! Már le is leveleztem vele. Megbízott, hogy addig is, amíg személyesen átjöhet az óhazába, tárgyaljak egy nagy fürdő-és szálloda-konzern megalakításáról. A Hitelbank máris érdeklődik. Decemberben felolvasást tartok a rádióban „A budai rádiumos hévizek gazdasági kihasználása” címmel. Szeretném, ha a Rácfürdőt John bácsi vásárolná meg. A geológusok szerint annak van a legjobb vize. Mit szóltok hozzá — ölelte meg anyámat —, saját fürdőkbe járunk majd fürödni. Boldog mosoly fénylett az arcán s úgy lubickolt a család csodálatában, mintha a Rácfürdő máris a miénk lett volna.

John bácsi hamarosan felkérte apámat, tapogatódzon a fürdő számtalan örökösénél, de ne árulja el, hogy ki van a háttérben s a költségekre ötszáz dollárt küldött. A pénz felvétele után apám még buzgóbban esett neki terveinek. Bevezettette a telefont, mert a hivatalában már nem győzte lebonyolítani tárgyalásait. Elhatározta, hogy éves szabadságot kér.

— Hála Istennek, most már nem lesz szükségem arra a rongyos íróasztalra — mondta megszeppent édesanyámnak. — Majd meglátja, száz-ezer pengőket fognak hozni a budai hőforrások. Ha kell, újakat is nyit-tatunk. A Tabánban forró vízzel fűthető konyhakerteket rendezünk be.

1929 karácsonyának délutánján apám kipirulva lépett be az előszobába. Mögötte egy hordár hatalmas rézkalitkát cipelt, amelyben nagy, kékeszöld tollú papagáj gubbasztott.

— Karácsonyi ajándék anyátoknak — suttogetta.

— Hogy hívják? — kíváncsiskodtam.

— Amerika — mondta, s felszólított, hogy együtt rejtjük el a meglepetést.

A karácsonyesti vacsorán Gyuri is ott volt. Borlevesre, főtt halra és mákos-gubára meg volt híva Zámbo Béla, az apja is. Anyja már régen nem élt. Édesanyám elfojtott bosszúsággal a hangjában, nevetve fordult oda Zámbo bácsihoz, miközben az óriási kalitkára mutatott.

— Mit szól ehhez az ötlethez? Alig fér el a szobában.

— Majd jó lesz a télikertünkbe — válaszolt Zámbo helyett apám, aztán a fiatalok jövőjéről kezdett beszélni, hosszasan, színesen és olyan lelkesedéssel, hogy valamennyien szájátva hallgattuk. Marika meg György a karácsonyfa mögött sugdolóztak.

— Aztán ti se türelmetlenkedjétek már — nézett rájuk különösen csillogó szemmel, megtágult pupillákkal. — Jövő évben megtarthatjuk az esküvőt. Bodroghy Lajos karnagy lesz az orgonánál, lovasrendőrkét állítatok a Roham utcába s a szertásra Nemes püspököt fogm kérni. De tarthatjuk a Mátyás-templomban is, a Bazilikában.

Furcsán, kapkodva beszélt, szótagokat, néha szavakat hagyott ki, de mi boldogan hallgattuk, Marika és Gyuri pedig csak egymás szívének dobogására figyeltek. A papagáj kiterjesztette szép, nagy szárnyát. Úgy éreztem, apám a boldogság kék madarát hozta el nekünk karácsonyra. Csend volt, csak az éjféli misére hívó harangok hangjai lebegtek át a becsukott ablakon, mint a betlehemi angyalok. Odakünt mintha az egek

harmatoztak volna. És akkor, a mély és meghatott hallgatásba egyszerre csak éles, erőszakos hang reccsent bele:

— Amerika, Amerika, Amerika...

3.

Már csak néhány perc volt hátra, hogy befusson a bécsi gyors. Csaknem mindnyájan eljöttek, akiket apám várt. Ott volt valamennyi nagynéném feketében, Hilda és Matild néni régimódi csipkefőkötőben, fehér szegfű és rózsá csokorral.

— Végre van egy új kalapod — mondta Bertus néni anyámnak, aki új kosztümöt és divatos, homlokba húzott sisakszerű kalapot kapott.

— Láttátok, John bácsi micsoda autót küldött előre? — lelkesedett Tilda néni.

Erről én sem tudtam, úgy látszik apám számunkra is meglepetésnek szánta. Nem bírtam ki, meg kellett néznem. Nagy, háromliteres Buick volt, külföldi rendszámablával s a szélvédőjén két kis csillagos zászló libegett. Épp akkor érkezett Gyuri.

— Gyere, az öreg már nagyon izgatott.

Miután Gyurka kezecskélt anyámnak, apám karonfogta.

— Nyujtsd a kezedet Marikának — mondta ünnepélyesen. — Holnapra megveheted a gyűrűket. Az eljegyzést a Gundel sárga-termében tartjuk. Ez lesz John bácsi első társadalmi szereplése Budapesten. Lehet, hogy autót kaptok nászajándékul. Választottál már násznagyot?

— Holländer bácsira gondoltam.

— Ah — legyintett apám —, válaszd a hadtestparancsnokot.

A fogadtatásra szervezett hivatalos előkelőségek is ott toporogtak már, mert John bácsi látogatása nem volt többé magánügy. Nemcsak apám lázas hírverése tette meg a magáét, John bácsinak is voltak gesztusai. Mikor július elején megírta, hogy szeptember 2-án este a bécsi gyorsal érkezik Budapestre, a milliomos úgy rendelkezett, hogy a Szépművészeti Múzeum valamelyik órá utazzék elébe Bécsbe — természetesen az ő költségén —, mert európai ügynökétől ott veszi át azt a két festményt, amit egykori hazája iránt érzett mély kegyeletből a múzeumnak, illetve szeretett szülővárosának óhajt adományozni. Egy korai Zurbaránról és egy Murillo képről volt szó. A Murillo, amint azt az előre küldött színes nyomatokról láttam, Árpádházi Szent Erzsébetet ábrázolja a szegények között. Erzsébet a wartburgi vár előtt áll, szinte kilép a várfal opálosan derengő sárgászöld háttéréből s előtte zöld, sárga, okker condrákban az éhező szegények és nyomorékok. Micsoda színes égi mása volt ez annak a szürke nyomornak, ami az akkor kibontakozó világgazdasági válság nyomán a munka és kereset nélkül szorongó milliók egyre izzóbb indulatára borult rá. A kép a mélynyomat után igen szép lehetett s ha a szakértők inkább Osoriora, a mester tanítványára gyanakodtak is, miután a lapok nagyhangon beszámoltak már John Pribery amerikai milliomos fedelmi ajándékaról, nemeslelkűségéről és jó szívéről, a kép eredetisége felől kétség sem merülhetett fel. Így lett John bácsi látogatása közüggé, kis híján nemzeti üggyé. És ezért volt ott a kultuszminiszter, a fővárosi tanács, a balneológiai társulat egy-egy képviselője, az egyik közgazdasági lap főszerkesztője, a Magyar Országos Tudósító munkatársa, meg egy-két pletyka-lap fényképésze. A tegnapi tüntetésről, Klár Zoltán felgyújtott autójáról, a Podmaniczky utcában felborított villamosokról beszélgettek. Az egyik fényképész büszkén mutogatta felvételét az égő autóról.

— Ugye jó felvétel, méltóságos uram ? Mit tetszik szólni hozzá ?

— Kötő — mondta elismerően a miniszteri tanácsos. — A vörös forradalom lidércének lángjai. És tizenegy évvel a proletár diktatúra bukása után ! Igen, ez komoly figyelmeztetés.

— Mára már meg is jelent a bécsi lapokban — dicsekedett a fotóriporter.

— Így rontják maguk hazánk és fővárosunk külföldi hitelét — mondta kesernyés nevetéssel a balneológiai társulat alelnöke.

A vonat érkezését jelezték s néhány perc múlva fehér gőzfelhők gomolyai közt eldübörgött előttünk gyermekkorom rajongásának tárgya, a haladás fekete istensége, amely még most is mindig megdobogtatja szívemet: a mozdony. Gőz- és koromszag csapta meg az orromat: az utazás, távoli tájak, a kaland kesernyés-kénes illata. Apámra néztem. Vajon ő is azt érzi-e, amit én ? Igazában nem sok közünk volt egymáshoz, nem-igen foglalkozott velünk, fiúkkal, s csak az utóbbi egy-két évben kezdtem arra gondolni, hogy talán pusztán a körülmények tették olyan pedáns, száraz, kedélytelen kistisztviselővé, amilyennek én láttam.

Apám sápadt volt és remegett az izgalomtól. Bethlenkéjében, fekete keménykalapban, bajszát rágva csetlett-botlott az előkelőségek közt. Valami összeszorította a szívemet: apám Chaplinhez hasonlított, s nem nevetni tudtam volna rajta — hanem sírni.

Az elsőosztályú pullman-kocsiból Piri Sándor, a Szépművészeti Múzeum őre lépett ki elsőnek és utána — nem jött senki. Mélyen meghajolt a kultuszminiszter képviselője előtt.

— Brájböri úr — talán a Sacher portásától tanulta így kiejteni John Pribery nevét — Bécsbe érkezett. Sajnálja, de egyelőre nem kíván hazánk területére lépni. Nem érezne jól magát egy olyan országban, ahol autókat gyűjtanak fel, villamosokat döntögetnek és barrikádokat emelnek, ahol a kommunista lázadás paraszát még egy évtized múltán sem tudták eltáposni. A múzeumnak és a fővárosnak felajánlott két képet volt szerencsém megtekinteni Brájböri úr szállodai lakosztályán. Biztosított róla, hogy a festmények tekintetében szándéka semmit sem változott, egyelőre azonban a szívéhez oly közel álló műremekeket nem adja át, nehogy a Városligetben garázdálkodó csőcselék ezeket a világhírű kulturértékeket is felgyűjtsa, talán a múzeummal együtt. Egyébként úgy gondolom, hogy ez csak ürügy. Az öregnek katasztrófális veszteségei voltak a tőzsdén.

Leesett állak közt, meghökkent tekintetek kereszttüzében lépett oda apámhoz.

— Igazgató urat arra kéri, legyen szíves Budapestre küldött kocsiját visszairányítani Bécsbe.

Apám csak állt, egyetlen hang sem jött ki a száján, csupán az ajka mozgott őszbevegyülő angol bajsz alatt, mint Petike husvéti nyuláé.

Kimondhatatlan félelem fojtogatta a torkomat. Aztán csak azt láttam, hogy Gyuri odaugrik hozzá, hónaalá nyúl, odavezeti a falhoz, apám előrehajol és hány.

— Géza — kiáltott felém —, gyere, segíts, fektessük ide, aztán keríts orvost !

— Jézus, Mária — sikoltott anyám — mi történt ?

Apám sápadtan feküdt a padon, úgy látszott, eszméletlenül. Édesanyám ráhajolt, a fejét simogatta, a nagynénik pedig feketén, fehér virágcsokokkal a kezükben úgy állták körül a padot, mint egy koporsót. Marika hangosan felzokogott.

Én orvosért kiáltozva, csaknem esztelenül szaladgáltam a pályaudvar nagy csarnokában, de elcsukló hangom elveszett a mozdonyok pő-

fögésében és a hordárok ordítózásában. Mire visszakerültem, mentőorvos állt apám mellett, éppen injekciót adott neki.

— Mi baj? — kérdezte György a doktort.

— Idegösszeomlás. De lehet, hogy rosszabb: paralitikus roham. Legjobb volna kórházba szállítani. Talán az Új Szent János idegosztályára. Anyám, mintha megbénult volna, a lába, csak állt és símogatta a férje arcát: Gyuluskám, édes Gyuluskám...

Györgynek kellett intézkednie.

— Igen — mondta határozottan — szállíttassa az Új Szent Jánosba.

Mire a két mentő bejött a hordággal, a hivatalosok nagyrésze elpárolgott már. A kultuszminiszteri tanácsos ekkor a nagynénik közt odaferkőzve anyámhoz, kezét csókolt neki.

— Mélyen meg vagyok rendülve — mondta s őszinte meghatódottság érződött a hangján. Számíthat rám nagyságos asszonyom.

A mentők ráfektették apámat a viaszosvászon ágyra s indultak vele a kijárat felé. Anyám, kezében apám kopottas keménykalapjával szorosan mögöttük lépdelt. Marika kézenfogva Petikét, György karjára támaszkodva úgy vonszolta magát, hogy azt hittem összeesik, mire kiérünk. Mi, fiúk is felzárkóztunk hozzájuk, s utánunk a hat öreg, fekete nagynéni párosával, virágot szorongatva a kezükben. Olyanok lehettünk, mint egy temetési menet, amely most indul ki a halottasházból.

— Van egy helyünk — mondta a mentőorvos.

— Majd én — mondta anyám s beült a sötétzöld színű, vörös zászlós, dobozformájú autóba.

György odament a Buickhoz.

— A gazdája nem érkezett meg — mondta a sofőrnek —, azt üzente, menjen érte vissza Bécsbe.

— Hazavinném főhadnagy úrakat — ajánlkozott készségesen a burgenlandi gépkocsivezető.

— Köszönöm. Sokan vagyunk. Majd hazavisz a 75-ös. — Aztán viszszaért hozzánk. Marika szemét törülgetve nézett a Kerepesi út forgalmában eltűnő szüleink után.

— Ne sirj Marikám — ölelte át gyöngéden a nővérem vállát —, minden rendbe jön. És mégis a feleségem leszel. Hamarább, mint gondold.

— De hát... a kaució... ezek után azt hiszem, John bácsi, ez a gyáva zsugori már nem segít rajtunk.

— Majd az Isten és mi magunk. Októberben beállok a Tilda néniék péküzletébe. Igaz, Tilda néni? — kérdezte ellentmondást nem tűrő hangon.

Hallgatagon utaztunk haza a Krisztináig. Anyám késő este, kisírt szemmel támolgott be a nappaliba, ahol félelemtől és aggodalomtól eltelve vártunk rá s rögtön csomagoláshoz látott, hogy fehérneműt, papucsot és mosdószereket vigyen be apáknak. Ahogy jött-ment a nappali, a háló- és fürdőszoba közt, alig tudtam elhinni, hogy az, aki itt hangtalanul jár-kel közöttünk, ugyanaz az asszony, aki délután ott állt velünk ragyogó szemmel, kipirultan a Keleti csarnokában. Mintha éveket öregedett volna.

Egyszer csak a hatalmas rézkalitkából felreccsent a papagáj hangja:

— Amerika, Amerika, Amerika... — kiáltotta tökéletes kiejtéssel.

Anyám, aki épp a kalitka mellett ment el, összerezett, aztán szinte hisztériás dühvel kiáltott rá Györgyre.

— Dobd ki, dobd ki ezt a dögöt! A hangját sem bírom már hallani. Ez hozta a szerencsétlenséget a házukba.

Hat napon át, július 9-től 14-ig, ülésezett Moszkvában a leszerelési és béke-világkongresszus. En ezt az időt Franciaországban töltöttem s talán mert közben több repülő-utat is tettem, nem egyszer felvillant előttem a szovjet főváros óriási repülőterének képe, azé a repülőtere, ahol négy évvel ezelőtt magam is leszálltam s ahová most a kongresszusra 121 országból 2469 küldött érkezett. Javarészt marxista meggyőződésű emberek, de nagy számban más világnézetű vagy életszemléletű emberek, köztük katolikus és egyéb hitvallású egyházi személyek is. S amit így a moszkvai repülőtér tükrözhetett, ugyanazt a tudatot és érzést keltette bennem a párizsi Orly technikai csodákban bővelkedő, gigászi méretű repülőtere is, szinte percenként érkező és a világ minden tájára induló gépeknek rajával. Azt nevezetesen, hogy rohamlépésekben haladunk előbbre Terra bolygónk egységesülése felé, s hogy ez a tény nyomja rá mindinkább bélyegét az összes nemzetközi problémákra is.

Ma már egy nép s egyetlen kormány sem hunyhat szemet ama valóság előtt, hogy az ipari forradalom kiterjesztette hatását a föld egész felszínére, az emberiség egyetemére. Fel kell ismernünk, hogy mostantól kezdve a történet lényege nem falánk birodalmak összekovácsolása expanzió útján, hanem egy általánosan alkalmazható technikai szisztéma kiépítése, ami magával hozza földünk visszafordíthatatlan egységesülését, tudományos műszóval: planetarizációját. Olyan fejlődés ez, amely már nem fér bele s nem simul hozzá a nemzeti állam túl szűk kereteihez; nagy tereket igényel, amelyek föderatív kötelekkel fokozatosan fonódnak egybe. S természetes, hogy a külpolitikai koncepcióknak és a nemzetközi intézményeknek is igazodniuk kell ezekhez a technikai szükségességekhez, amelyeknek nyomása az emberiséget egyetlen szolidáris szervezet irányában hajtja.

A népek két hatalmas tömbje alakult ki eddig, egyfelől a szocializmus, másfelől a kapitalizmus elvei alapján. Vannak, akik egy harmadik tömbből is beszélnek, amelybe Ázsia és Afrika újonnan felszabadult népeit sorolják,

mondván, hogy ezek a népek, miután a társadalmi-gazdasági fejlődésben elmaradtak, a maguk külön útját próbálják megtalálni. Nem vitás azonban, hogy ami az egységesülés reálisan elképzelhető további folyamatát gátolja és nehezíti, végső soron a két nagy tömb és rendszer ellentéteiben rejlik.

*

Az államközi ellentétek időleges megszüntetésének utolsó eszköze mindezeideig a fegyveres mérkőzés, a háború volt. Világos azonban, hogy ma, amikor birtokában vagyunk az atomerőnek, nemcsak a magasabb rendű emberiség, de az elemi józanság és a merő önérték nevében is tiltakozniuk kell még a háború gondolata ellen is. Amire hagyatkozhatunk, amitől a vitás kérdések megoldását s a világ további egységesülését várhatjuk, egyedül a különböző társadalmi-gazdasági rendszerek békés egymásmellett élése, amit — marandó érdemként — a szocializmus hirdetett meg először és képvisel azóta is lankadatlanul.

A békés egymásmellett élés szükségességének felismerése és átérzése határozta meg a moszkvai kongresszus tanácskozásait és diktálta azokat a kívánalmakat, amelyeket a záró nyilatkozat, az „üzenet a világ népeihez”, megnevez. „Szilárdan hisszük — úgy mond —, hogy a leszerelés nemcsak parancsolóan szükséges, hanem lehetséges is... Minden leszerelési tervben ki lehet mutatni gyenge pontokat, de az a véleményünk, hogy jobb megegyezni egy mindenki számára elfogadható kompromisszumban, mint folytatni a fegyverkezési versenyt... A leszerelést nem lehet kizárólag a katonai szakértőkre és a diplomatákra bízni. Csak minden ország népének erőfeszítése kényszerítheti az államférfiakat arra, hogy megoldásra jussanak... Szilárdan ellenzünk minden kísérletet atombombákkal és hasonló szerkezetekkel... Komoly felhívással fordulunk valamennyi atomhatalom kormányához, haladéktalanul állapodjanak meg a nukleáris fegyverkísérletek megszüntetésében, és kössenek egyezményt, melyben mindörökké eltiltják az összes atombombakísérleteket... A béke híveinek ne-

mes feladatuk, hogy példát mutassanak a jobb megértés megteremtésével és a bizalmatlanság eloszlatásával... Mindenféle passzivitás árt a béke ügyének. Rajtunk múlik, hogy felviradjon a nap, amikor az emberiség megszabadul a nukleáris halál rémétől.”

Ha csak kissé is átelmélkedjük a moszkvai tanácskozások anyagát és ezt az „üzenetet”, lehetetlen, hogy meg ne kapjon minket az a mély valóság-érzék, amely nem „a” béke, mint szociológiai ideál-típus szorgalmazásában, hanem „egy”, a mai konkrét körülmények között elérhető béke ki-munkálásában látja és jelöli meg a kivezető utat, egy olyan nyugalmi állapot megteremtésében, amely a maga relatív volta mellett is megadja az emberiségnek a közvetlen fellelegzés lehetőségét, s ugyanakkor időt enged az összeütközési okok folyamatos kiküszöbölésére és a nemzetközi apparátus további tökéletesítésére. Végére is minden politikai bölcsesség elengedhetetlen kelléke, hogy — Raymond Aron kifejezésével élve — a „constellation présente”, a körülmények jelenlegi találkozásának vizsgálásából induljunk ki.

*

Ha pedig erről van szó, hadd hívjam fel a figyelmet Charles Flory fejtegetéseire. Flory 15 éven át állt a francia katolikusok évenként tartott „szociális hetének” rendezőbizottsága élén, kitűnő történész és társadalom-filozófus. Könyvének, amelyhez Párizsban jutottam hozzá, *Le catholicisme social devant la crise de civilisation* (A szociális katolicizmus a civilizációs válság előtt) a címe. Egyik fejezete a planetarizáció és a nemzetközi versengések problémájával foglalkozik. Vannak benne állásfoglalások, amelyek nem mindenben fedik az enyémeket, megállapításai és meg-látásai azonban így is fölöttébb jó-lésők, mert amellet, hogy hasznosítható érveket nyújtanak a békés koeg-zisztencia nyugati híveinek, a mi ka-tolikus magatartásunkat ebben a vo-natkozásban is messzemenően igazol-ják.

Amit Flory mindenekelőtt megfon-tolásra ajánl, az a tény, hogy a prole-tárforradalom — rácáfolva az ellenté-tes jóslásokra — teljes sikerrel járt Oroszországbán. A szovjet vezeté-

semcsak be tudta hozni a szörnyű gazdasági elmaradottságot, de olyan termelési rendet és felszerelést léte-sített, „amely egyenértékű vagy ma-gasabb a leghaladottabb országoké-nál”. Nem kétséges — írja Flory —, hogy Nyugaton rámutatnak mozzana-tokra, amelyeket a kommunizmus tá-voli célkitűzései ellenére a maguk közvetlen valóságában hajlandók a személyiségi jogok sérelmének tekin-teni, s a hívő emberek visszariadnak még a szovjet rendszer aktív ateizmu-sától is, „a sikert azonban az anyagi teljesítmények síkján senki sem ve-heti tagadásba”. Flory azonban nem is éri be ezzel az utóbbi általánossággal, hanem részletezi is: „A haladás üte-me fölülmúlja a kapitalista normát, s olyan beruházások történnek, amelyek egy napon biztosítani fogják az egyen-lőséget, ha ugyan nem a felsőbbiséget az életszínvonalban... S nem lehetet-len, hogy a szocializmus a kapitaliz-musnál hatásosabb eszköznek bizo-nyul arra, hogy felszínre emelje a föld ama területeinek értékeit, ahol a föld-rajzi feltételek vagy a lakosság elég-telen neveltsége nem kedveznek az egyéni kezdeményezésnek.”

Fentiekből vonja le Flory ezt a nyil-vánvalóan helytálló következtetést: „A mi félelmünk a szovjet rendszer-től így kevésbé egy katonai támadás fenyegetéséből ered, mint annakidején Németország esetében, hanem egy al-sóbbrendűségi komplexusból, tekin-tettel a megoldásra váró problémák bőségére és szövevényes voltára”. Amire szükség van tehát, Flory sze-rint is a béke megőrzése, vagyis az őszintén elfogadott és becsületesen ápol-t koegzisztencia, mert egyedül az idő múlásától várható, hogy csökken-jenek a két tömb között a gazdasági és szociális ellentétek, amelyek a je-len nehézségek forrásai. S ami eze-t a nehézségeket illeti — hangoz-tatja Flory — „én nem vagyok haj-landó elismerni, hogy az összes ne-hézségek csakis a másik oldalról szá-rmaznak, s hogy részben nem tőlünk is függ a hideg háború megfékezése”.

Bizonyos, hogy a békés koegziszten-cia — amelynek megszilárdítása oká-ból meg kellene végre egyezni a má-sodik világháború teljes felszámolá-sában, vagyis a berlini kérdésben, ren-dezni kellene a nukleáris fegyverek és kísérletek ügyét, s hozzáfogni az általános leszereléshez — olyan óriási

termelő erőket szabadítana fel, amelyek egyszeriben észrevehetően megjavítanák az egész emberiség élet-színvonalát. S Flory meg van győződve arról, hogy ennek a koegzisztenciának annál kevésbé lehet komoly akadálya, mert ahogyan ő megítéli, „gazdasági és szociális síkon az ellentétek a két tömb között nem abszolút módon kibékíthetetlenek, mihielyt az ideológiai deklarációkat a valóság konkrét vizsgálata váltja föl”.

S nem hinném, hogy a marxista kritika, vagy legalábbis a szocializmus gyakorlati politikája súlyosan kivetni valót találna a dolgoknak abban a szemléletében, amelyet a katolikus Flory vall magáénak: „Az összehasonlítás a két zóna életföltételei között mind kevésbé veszélyes, és ez egyre szükségtelembe teszi a „vasfüggöny” merevségét. Másfelől ki merné állítani, hogy a kapitalizmus átalakulása nem folyik még az USA-ban is? A modern gazdaság követelte termelési eszközök előállítását és kezelése — gondoljunk csak a Tennessee völgyére — mindenütt túlhaladja a magánkezdemenyezés lehetőségeit. Az állam ma már mindenütt és mind jobban beavatkozik. Így egyik tömb sem integrálisan szocialista, vagy integrálisan kapitalista.” Eppen ezért Flory nem lát semmi képtelenséget abban, hogy a reális adottságokra támaszkodó kereskedelmi árucserre kifejlesztése elősegítse a lelkek megbékülését. S ebben az esetben az sem reménytelen várakozás, hogy az ideológiai vitákban háttérbe szoruljanak a propaganda-célzatok, s a különböző rendszerek végül is megnyugodjanak abban, hogy mindegyik nép — egyet-értve az emberi személy tiszteletében — a saját földrajzi feltételeihez alkalmazkodva és a saját temperamentuma szerint keresse boldogulását akár a szabad vállalkozás, akár a közösségi termelés, akár a kettőnek valamilyen kompromisszuma alapján.

Minden ilyen elképzelés és törekvés azonban — fűzi hozzá Flory — feltételezi, hogy legyenek emberek minden téren és minden nép körében, akik ellenállnak a háborús szenvedélyeknek és az uszítók mérgezésének. „S vajon nekünk, keresztényeknek, nem kötelességünk-e, hogy minde-
*
nütt példát adjunk erre?”

Magától értetődik, hogy Florynak erre a kérdésére csak föltétlen „igen-nel” válaszolhatunk. Ahogyan *Hamvas* Endre, a magyar katolikus egyház jelenleg legfőbb képviselője is cselekedte a moszkvai kongresszuson, amikor kijelentette: „A római katolikus egyház püspöke vagyok. Mint ilyen, ál-lásomnál fogva szolgálója vagyok a békének.”

Mindjárt fölmerül azonban a kérdés: mit tehetünk mi, magyar katolikusok, a béke érdekében? Talán fő-lőleges is mondanom, hogy odazár-kóznak mindazokhoz az állampolgár-honfitársainkhoz, akik nemcsak áhít-ják, de cselekvő megmozdulásokkal és az országépítő és erősítő munka végzésével is hathatósan elősegítik a belső és a külső béke fenntartását. Mint katolikusoknak azonban szoros feladatunk, hogy különös módon is kivegyünk részünket a koegzisztenciára irányuló morális erőfeszítésekből.

A szociológia kezdettől fogva ku-tatta a háború problematikáját. *Comte*, az új tudományág hivatalos megalapítója, például *Saint-Simon* eszméjét felelevenítve azt a meggyő-ződését fejezte ki, hogy az iparosodás előhaladásával és a „harmadik rend”, a polgárság felülkerekedésével a há-ború elavult szakaszává válik az em-beriség fejlődésének. Vele szemben *Marx* a proletariátus általános ura-lomra jutásában jelölte meg a vég-leges béke bekövetkezését. Az újab-bak közül Josué de *Castro* azon a né-zeten volt, hogy a háború eltűnik, mi-helyt megszűnik a földön az éhezés; meg kell tehát szervezni a népek táp-lálását, értelmesen elosztva az élel-miszerek készletét. Gaston *Bouthoul* a születések szabályozását és a mun-kakereső vándorlások irányítását te-kinti csúcsp problémának, mert szerin-te a demográfiai egyensúlytalanságok és a velük járó gazdasági válságok okozzák a háborút.

Mind ezek az elemzések, amelyek közül csak a főbbeket említettem, egyenként és összesen sok igazságot tartalmaznak, szerintem azonban nem lehet és nem szabad megfeledkeznünk magáról az emberről, az ember lelki-szellemi-fizikai összetettségéről. René *Gousset* írta még az első világháború után *Bilan de l'histoire* (A történet mérlege) című könyvében, de bizvást még inkább elmondhatnók mi, akik átéljük a második világháború és a

nácizmus szörnyűségeit: „Az embernek ezentúl nincs illúziója a vadállat felől, amely benne aluszik. A háború, amely most véget ért, ráébreszthette az emberiséget eredetének szerénységére: íme egy pont, ahol az evolúcionista elméletek nagyon szorosan csatlakoznak az eredeti bűn dogmájához.” Igenis, dúlnak szenvedélyek az emberben — s ebből a szempontból különösen veszélyes az ifjúság, ha unatkozni engedik —, amelyek a társadalmi életben még nehezebben is védhetők ki, mint az egyéni életben, mert hiszen ott már a kollektív pszichológia területén mozgunk.

Am éppen mert számításba lehet és kell is vennünk magát az embert, éppen ezért nem tekinthetjük valami „fatális” csapásnak a háborút, éppen ezért lehet és kell is tudatosítanunk a széles néptömegekben azt az igazságot, hogy tőlünk is függ annak elhárítása. És csak bátoríthat minket ebben az az öröndetes jelenség, amelyet Hamvas Endre püspök nyomatékosan kiemelt, az nevezetesen, hogy a népek ma már nem tétlenül ábrándoznak a békéről, hanem elszántan egyesülnek a háború megakadályozására. S ugyancsak ő mondotta: „A nehézségek nem arra szolgálnak, hogy visszariasszanak, hanem inkább, hogy legyőzessenek.”

Bizonyosra vehetjük azonban, hogy a szembenézés és a szembeszállás a háborús veszélyekkel mindig azoknak az embereknek számán és cselekvőkészségén fog múlni, akik megelőzőleg urrá tudtak lenni a káros és rontó szenvedélyeken. S íme, itt a tere a morális akciónak, s ebben nyílik nagy

feladata és fontossága a keresztény szellemiségnek és katolikus egyházunk erkölcsformáló tevékenységének a földkerekség valamennyi országában.

*

Hamvas Endre püspök Moszkvából való visszaérkezése után tett hírlapi nyilatkozatában a „mély emberi vélemény hangján” szövege „annak a szolidaritásnak számtalan megnyilvánulásáról”, amellyel alkalma volt találkozni. „Örömmel tapasztaltam, mily közel jutottak egymáshoz az emberek — jelentette ki többek között. — S meggyőződésem, hogy a nagy fontosságú tanácskozás nem suhan el nyomtalanul az emberiség lelkiismerete fölött. Olyan hangulatot, olyan ébresztő gondolatokat áraszt messi világrészekben is, amely új hullámokat ver a népek lelkében, szívében.”

Ennek a szolidaritásnak szempontjából nagyon érdekes lenne összevetnünk a katolikus Charles Flory fejtegetéseit és az atheista Jean-Paul Sartre moszkvai kongresszusi beszédét, amelyet teljes egészében közzétett az *Élet és Irodalom*. Az előadottaknak mintegy befejezéseként azonban csupán ezt az egyetlen részt idézem Sartre beszédéből: „A hideg háború kevés ember halálát okozta, de befagyasztotta az egyetemes művelődést. Ha azonban most végre-valahára egyesülnének a kultúra emberei, meg vagyok győződve, hogy hamarosan elérkeznénk az olvadáshoz. És ez az új erő már pusztán létezésénél fogva is, de mélységes érdekeitől vezettetve is, mindenképpen hatalmas segítséget nyújtana a béke fenntartásához.”

A KIS ÚT

Gyakran esik szó a szülők jelentőségéről és felelősségéről a gyermeknevelésben. Tudom, hogy a katolikus szülőket nem mentheti fel semmilyen ok az alól, hogy gyermekük vallásos neveléséről és neveltetéséről gondoskodjanak. Erről többször hallunk a szentbeszédekben is. Arról azonban már kevésbé, hogy miként történjék ez a nevelés. Nem mindenki járatos a hittanban annyira, hogy gyermekét tanítani tudná, sokszor még kérdéseire sem tud válaszolni. A Kis Út irt ugyan már erről a kérdésről, de mindég más fókuszpont mellett. Többen szeretnénk, ha ezzel az annyira jelentős problémával kapcsolatban kapnánk néhány, elsősorban gyakorlati szempontot.

Kérésének készséggel teszünk eleget és minden különösebb bevezetés nélkül mindjárt rá is térünk a tárgyra. A család nevelő hatása valóban pótolhatatlan, arra a mai fejlett színvonalú pedagógia is szünet nélkül hivatkozik. A pedagógus eredményes munkájában a szülőkkel való együttműködésre támaszkodik, a család esetleges ellenkezése nagyban megnehezíti vagy le is ronthatja erőfeszítésének eredményét. A hit kérdésében is ez a helyzet. A hitoktatás nem tehet mást, mint elsősorban tudásanyagot közvetít, utat mutat és igazságot hirdet, de hogy az út és igazság mellett élet is legyen, azt a kegyelemeszközökkel való élés biztosítja s hogy ezekkel hogyan éljünk, azt a gyermeknek elsősorban a szülői háztól kell megkapnia.

Az első és legfontosabb elv: ne szavakkal, hanem példával, katolikus élettel neveljünk. Ehhez nem kell semmilyen teológiai tudás, vagy magyarázókéesség, vagy pedagógiai szakjártosság. A család lelki légköre legyen következetesen katolikus. Nem hangzatos mondas, de majdnem teljes egészében általánosítható igazság, hogy a szentek édesanyjuk karján kapták a szentségre vezető első nagy kegyelmeket.

A katolikus életre való nevelésnek valóban a legkorábbi gyermekkorban kell elkezdődnie. A lélektan azt állítja, hogy az értelem nyiladozása idején kapott élmények — bár rendszert tudat alatt — az ember egész életére döntő hatásúak lehetnek. Mint ahogy a beszélni tanuló kisgyermekkel nem szabad gügyögni és selypíteni, mert akkor a gyermek is ezt tanulja meg, éppen úgy teljesen helytelen a kis gyermeket komolytalanul venni a vallás dolgaiban. Ne kicsinyítsünk, ne „meséljünk” és semmilyen körülmények között ne mondjunk valótlant. Már a kisgyermek lel-

kében is a vallás legszilárdabb alapjait kell leraknunk, s ha látszólag nem is érti, és ha az az ösztönös megérzésünk, hogy a gügyөгő kicsinyítés közelebb hozza a vallás igazságait a gyermeki lélekhez, akkor se járjunk ezen a kitaposott, de helytelen úton és ne engedjük azt sem, hogy mások így bánjanak gyermekeinkkel. Istenkéről, Jézuskáról, angyalokról soha ne beszéljünk. A Krisztus Urunk előtt élt gyermekded lelkű népeket a szentírás elsősorban Isten végtelen hatalmának és szentségének kinyilatkoztatásával kezdte előkészíteni a megváltásra. A gyermeki lélek igényli a fölötte lévő és biztonságot adó erőt és hatalmat, szüleire is így néz. Legelőször arról beszéljünk és arra tanítsuk a gyermeket, hogy milyen hatalmas az Isten és, hogy ő mindnyájunk atyja. Szent az Isten és amikor imádkozunk, szentül kell viselkednünk. Első imádság minden esetre az Úr imája, a Miatyánk legyen. A legkisebb gyermeknél is vigyázzunk arra, hogy játékos kis életét élesen megkülönböztessük imáitól. Tudja, hogy ez valami egészen más, nem hétköznapi. A hagyomány szerint a Boldogságos Szűz már négy esztendő korában elszakadt szüleitől és a templom szüzei között nevelkedett az ószövetség kemény szellemén. A gyermek más, mint a felnőtt, de ne értékeljük le emberi személyiségét, ne tartjuk játéknak és ne tételezzünk fel túl keveset róla. Az idén volt nálunk egy négyesztendő első áldozó kisleányka. Eredetileg szó sem volt arról, hogy első áldozó legyen, csak hétéves kis nénjével járt el az oktatásokra, mert az édesanyja nem tudta hol hagyni. Végül is kiderült, hogy hallomásból mindent tökéletesen megértett és megtanult és kérdéseinkre világosan válaszolt, s lelkében akkora keserőséget és csalódást jelentett volna, hogy ő nem veheti magához az oltárszentséget, hogy

szinte kényszerített minket, engedjük első áldozásra. A miséken azóta is példásan viselkedik és megható buzgósággal áldozik. Kivétel? Én azt hiszem, a lemaradottabb gyerekek a kivételek, az átlaggyermek lelkében a kegyelem nagyon korán kezdi működését, hacsak a szülők maguk le nem rontják.

Ne kicsinyítsünk tehát, de ne is hazudjunk soha. Eléggé el nem vethető rossz szokás, ha a szülők egyenesen büszkéek arra, hogy gyermekük még iskolás korában is „hiszi”, hogy a Jézuska vagy az anygalka hozza a karácsonyfát. Saját gyermekkoromra visszaemlékezve szinte magam előtt látom azt, hogy már ötéves koromban testvéreimmel és hasonló korú unokatestvéreimmel — voltunk akkor hatan gyerekek — a kulcslyukon lestük, hogyan díszítik a karácsonyfát és csak azért *tettünk úgy*, mintha elhinnénk, hogy az anygalka csengetett, mert nem akartunk szüleinknek csalódiást okozni. Nem belemagyarázás ez, máikor ezt valóban így éreztük és meg is beszéltük, hogy nem világosítjuk fel szüleinket. Viszont az ilyen hazugságokban, vagy ha úgy tetszik, jóindulatú kegyes csalásokban lehet a magva a későbbi Istentől való teljes elfordulásnak. Az Isten megmarad istenkének, a gyermekkor kedves emlékének, egy dobozban a bubussal és az Árgélus királyfival.

Ha kis gyermekeinknek a vallásról beszélünk, sohase mondjuk azt, hogy „mesélünk”. Szigorú követelmény, hogy a hitoktatók a legkisebeknél se mondják soha azt, hogy „elmesélem nektek — például — a vízőzön történetét”. Sohase mondjuk azt, hogy „elmeséljük”, sőt hangoztassuk következetesen, hogy amit mondunk, az nem mese, hanem hitünk szerint valóságosan megtörtént. A különböző és még most is sok helyütt megtalálható „Jézuska-legendák” akármennyire is bájosak a felnőttek számára, a gyermekben csak zavart okoznak és rontják a szentírás tiszteletét és komolyságát.

Arra is nagyon vigyáznunk kell, hogy a vallás kérdéseiről mindig méltó körülmények között beszéljünk. Egy konvertita mondotta el azt a ma már iskolapéldának számító élményt, hogy édesanyja rongyos harisnyák foltozása közben beszélgetett vele Istenről, és benne tudat alatt ez a két él-

mény összeforrt, később mindég tasztást és megvetést érzett, ha a vallásról volt szó, míg tudatalattijából egyszer fel nem bukkant a gyermekkori élmény. Csak akkor tudta ellenszenvét leküzdni.

A nagyobb, iskolás korú gyermeknél már más kérdések is felmerülnek. Itt a tudatosan figyelő gyermek felé a magától értetődő, következetes jó példa, a katolikus családi szellem a legfontosabb. Minden lelkipásztornak az a tapasztalata, hogy az ilyen családokban felnőtt gyermekekben az elemi vallási kötelezettségek szinte magától értetődően jelentkeznek. Nem kevés ilyen család van ma is. A vasárnap megszentelése, a bőjtök és önmegtartózkodások megtartása természetes dolog. Szerencsés az a gyermek, aki el sem tudja képzelni, hogy édesapja vagy édesanyja vasárnap nem megy el misére, vagy hogy nem tartják meg a böjti parancsot. Persze, a gyermeket misére „küldeni”, következetes példa nélkül, könnyen azt eredményezheti, amit annakidején a diákok kötelező vasárnapi misehallgatása (elmulasztása igazolatlan órák számított!). Gyakori következménye volt annak, hogy az iskolai kényszer megszüntével az ifjú „felszabadult”, nem kellett többé misére mennie, de attól kezdve kerülté is a templom táját.

A hitre való nevelésben is csak akkor teljesítjük jól hivatásunkat, ha azt a szeretet találékonyságával tesszük. A fiatal lelket minden érdekli, helyesebben még sokkal nyitottabb az egész, a mindenség és örökkévalóság felé, mint a saját gondjaiba beszűkült felnőtt. Szaporodnak az élményei, csak persze még rendezetlenek. Rendezetlen élménytömeg: voltaképpen ez a kamaszodó lélek nagy vívódásainak alapja. A találékony szeretet ilyenkor nem a felnőtt nagyképű bölcsességével jelent ki kategorikus igazságokat, hanem a fejlődő léleknek járó megbecsüléssel — s ez nagyon fontos — *megengedi*, hogy az érdeklődő fiatalok részt vehessenek a felnőttek társalgásában. Kamaszkori élményem — de bizonyára így van vele mindenki —, hogy mennyi mindent tanultam a felnőttek beszélgetéseiből. *Szabad* volt ott lennem! Semmire sem tanítottak egyenesen, csak füleltem és kezdtek a dolgok rendeződni. Persze a kérdésekre türelmesen és helyesen

kell válaszolni. A hitre való nevelésben a család akkor éri el a legjobb eredményt, ha a felnőttek beszélgetései hatására az ifjú lélek gondolkodni kezd és mohón kérdez. Ha viszont az otthoni környezetben vallásról, Istentől, megváltásról, egyházzal, az egyházat érintő kérdésekről, mint például a zsinat, stb. egyáltalában sohasem esik szó, mert magukat a szülőket is csak a hétköznapi gondok foglalkják le, akkor nem várhatjuk, hogy a gyermek a hitoktatási órán ne vegye a vallás kérdéseit is tantárgynak, amit ugyan jól meg tanul, de életelményévé nem válik.

A korai ifjúkorban a legnehezebb a vallásos nevelés felelősségteljes hivatásának eleget tenni. Ha szabad így kifejeznünk: ez a „tékozló ifjak” korszaka, az emberi életben talán ilyenkor a legkevésbé fogékony a lélek az örökkévalóság iránt, hiszen az még oly messzinek látszik, az élet pedig mámorítóan gazdag és mámorító a felnőtté válás gondolata is. Hivatásra való készülés, sport, első szerel-

mek, szórakozások ideje ez. Sokszor súlyos botlásoké is. Hogyan viselkedik a katolikus család a „maga útját” járó ifjakkal? Bölcsességét csak az evangéliumból tanulhatunk. Szidással, korholással, erőszakoskodással csak a keserű családi jelenetek számát szaporítjuk, s ha ezekbe a viszálykodásokba szerencsétlen módon belekeverjük a vallást és abban keresünk szövetséget, könnyen többet ártunk, mint amennyit használunk. A tékozló fiú atya úgy kapta vissza fiának elvesztett lelkét, hogy az ifjúság forgószélében elsodort lélekben megmaradt a biztos tudat: van egy hely a világon, ahová mehet: az atyai ház. Ha az ifjú lelkében sikerül kifejleszteni a teljes bizalmat szülei iránt, ha tudja, hogy megértéssel és nem szüntelen korholással találkozik, akkor a felénk forduló bizalom alapján rávezethetjük őt arra, hogy élete földi céljainak igaz keresésében most van legnagyobb szüksége a kegyelem erejére, csakis ez védi meg őt a meggondolatlan és talán végzetes kisiklásoktól.

Egls István

N A P L Ó

A MISESZÖVEG ILLUSZTRÁLÁSA A SZENT ISTVÁN-PALÁSTON. A pannonthalmi könyvtár előszobájában páratlan egyháztörténeti műkincset talál az érdeklődő: első királyunk, Szent István egyik misepalástját. Ennek a kazulának díszítményei, képei — mint bizonyítani fogom — voltaképpen nem egyebek, mint a *Missale Romanum* miseszövegének illusztrációi.

Maga a palást az idők folyamán már rengeteg vitára adott alkalmat, számtalanszor foglalkoztatta mind a bel-, mind pedig a külföldi szakembereket, egyház-, illetve művészettörténeti kutatókat. Ma már mondhatni — abban a helyzetben vagyunk, hogy csaknem teljes bizonyossággal feleletet tudunk adni a vele kapcsolatban felmerült szinte valamennyi kérdésre.

Ma már bizonyosra vehetjük, hogy első királyunkról két miseruha maradt ránk: az ún. festett előminta 1031-ből és a hímezett koronázási palást, melyet a Konstantinápolyból hazatérő III. Béla királyunk koronázásakor használtak első ízben (1173). Ezt a két különböző miseruhát a későbbi időkben egymásra varrták úgy, hogy a festett előminta létezése feledésbe ment. Csak miután a meglehetősen hosszú kazula alsó széle a használat folytán megkopott, kirottosodott, s javítás céljából a foszlott sávot — elől 18, hátul 5 centiméter szélességben — szabálytalanul levágták, tűnt elő ez a második miseruha.

Ez a festett előminta, melyet Pannonthalma 1775 óta őriz, mint már említettük, 1031-ből való, azokból az időkből, midőn Szent István Koppányt legyőzte, Keánt megfékezte. Akkor íratott kiváltság és adománylevelet Pannonthalma számára s akkoriban építtette a Boldogságos Szűz székesfehérvári templomát is, amelynek felszentelésére hímezettette ezt a palástot. Ezt a kazulát egyébként Szent Gellért is magára öltötte abból az alkalomból, midőn Fehérvárott Nagyboldogasszony ünnepén nagyhatású szentbeszédét mondotta a „Nafénybe öltözött Asszony-ról”. (*Századok*, 1925. 376—80.)

Hogy Pannonthalma őrizi a koronázó palást ún. előmintáját, azt Mihályi Ernő minden kétséget kizáró érvekkel kimutatta (*Magyar Művészet*, 1928. 1.

szám.) Neki módjában állott ugyanis kül- és belföldi szakértők előtt a két palástot együtt tanulmányozni, egybevetni és észrevételeit szóban, majd pedig írásban közölni.

A palást irodalomtörténeti jelentőségére *íjf. Horváth János* mutatott rá. (Irodalomtörténeti Közlemények, 1956. 1. sz.) A kazula öt képét keretező leoninus-hexameteres sor, sorközepi és sorvégi rímrel ugyanis a magyarországi latin nyelvű irodalom legkorábbi emlékei közé tartozik.

Nem csekélyebb ennél a palást kultúrtörténeti fontossága. Régebben az a nézet uralkodott, hogy a kazula görög eredetű. Ezt látszott alátámasztani elsősorban anyaga, szövése, hímzése (leheletkönnyű lenvászon, bisszus), valamint képeinek ikonosztázion-szerű elhelyezése s az alapkereszt alakja. (Századok, 1926. 505.) Sokkalta kézenfekvőbb azonban ennél *íjf. Horváth* megállapítása: „... bár bizánci vonások is találhatók rajta, a nyugati kultúra képviselője hazánkban és mégis magyarországi műemléknek bizonyul.”

Tehát egyaránt fellelhető rajta mind a keleti, mind pedig a nyugati hatás, kétségtelenül magyarországi készítmény. Eredeti volta, gazdag motívációja viszont kimutatható hatást gyakorolt a távoli országok művészi alkotásaira is — például a franciaországi Bayeux-ből való vászon szalagon, az ún. „hímzett kép”-en felismerhetjük a palást tornyos fülkéinek, apostoli trónépítményeinek pontos másolatát. Ez a díszítmód valószínűleg innen terjedt el később Európaszerte. Művészi kompozíciója pedig messze kimagaslik a vele egykorú, külföldi műrecek közül. (V. ö.: *Braun: Die liturgische Gewandung*, 1907. — *Braun: Die liturgische Paramente*, 1924. — *Künste: Ikonographie der christlichen Kunst*, 1908.)

A XI. század első felének egyháztörténete szól hozzánk feliratairól és képeiről; mind magyar, mind pedig egyetemes vonatkozásban. Szent István idejében kelet és nyugat még vallási egységben élt — ezt eléggé kihangsúlyozza a palást. Krisztust latinul és görögül nevezi meg; 5 keleti-görög és ugyancsak 5 nyugati-latin vértanút szerepeltet.

Bizáncias ünnepélyessége, pompája valósággal lenyűgöző, hiszen 108 személyt és 38 állatszimbólumot ábrázol. Maga Krisztus ötször, a Szűzanya pedig kétszer látható rajta. Kivülük megtalálhatjuk a négy evangélista képmását, valamint a tizenkét apostolt; tíz vértanút, tizenhét prófétát képet; négy főangyalt és huszonnyolc angyalt; legalul pedig a donátor családot.

Szövegei és képei nagyjából a pünkösdi ünnepkör nélküli egyházi évet szimbolizálják. A dedikáció körszalagja a megtestesüléssel kezdődik, belefut a Gyümölcsoltó Boldogasszonyt ábrázoló csonkaképbe, összeköti ez a szalag Krisztus szenvedésének kettős keresztjét, melynek ágai között a diadalmasan feltámadott Krisztus, függőleges szárán pedig a mennybement Megváltó trónol. Tehát: az egyházi év első és utolsó vasárnapjának Krisztusa egyaránt megtalálható rajta. Ugyanígy fellelhető Krisztus hármass tiszte: próféták, pap és király.

Ez után az alapvető ismertetés után vizsgáljuk meg részletesebben a kazulapalást szimbólumainak jelentését — illetve az erre vonatkozó különféle elméleteket, elképzeléseket, melyeknek legtöbbje csak részletmegoldásra alkalmas állítás, azonban az egészet, a kompozíciót figyelmen kívül hagyja. Vegyük ezeket sorra és értékeljük állításait:

1. A „*Mennyei Jeruzsálem*”. Ábrázolása eléggé ritka. Egyedül a római Szent Pudenziana-templom apsziszának mozaikján a *trónoló Krisztus* háttére tekinthető ilyen szimbólumnak.

2. „*Krisztus dicsősége*”. Ezt csupán a palást egyetlen képcsoportja — melynek párja a palást vállán levő kép, „Szűz Mária megdicsőülése” — jelképezi. Ennél sokkalta szerteágazóbb jelentésű, gazdagabb szimbolikájú a kazula képanyaga. Ez a tény egyébként elkerülte *Braun* figyelmét is. (*Die liturgische Gewandung*, 1907, 229.) Adós marad elméletének magyarázatával s a palástról eléggé hibás és hiányos leírást közöl. Könyveiben több kazulapalástot bemutat, ám ezek sem kompozícióban, sem pedig kidolgozásban nem vehetik fel a versenyt a mi palástunkkal.

3. „*Te Deum*”. Ennek az elméletnek részletes kifejtését sehol sem találjuk meg. A paláston ábrázolt 108 személy alig tekinthető egy *Te Deum* résztvevőinek. Igaz, hogy a hálaadás szövegében felvonulnak — akárcsak a paláston

— apostolok, próféták, mártir-seregek, valamint a Szűz és Krisztus- király, ám a kazula szimbolikája ennél többre, egyetemesebb kifejezésre törekszik. Az elmélet alapja csupán az lehetett, hogy első királyunk Te Deumus misét mondatott 1031-ben, II. Konrád császár felett aratot győzelme alkalmából.

4. „Credo”. Elméletének legújabb hirdetője — *ifj. Horváth János* (Irodalomtörténeti Közlemények, 1956. 1. sz. 1—19.) — maga is kénytelen elismerni feltevésének nem csekély hiányosságait, hiszen az apostoli hitvallás csupán egy része a misének. A Credo VIII. Benedek pápa illesztette a szentmisebe, éppen Szent István sógorának, II. Henrik császárnak kérésére, az 1014-ben végbement német-római császárra koronázás után. Igaz ugyan, hogy az apostoli hitvallás István király korának legfontosabb egyházi problémái közé tartozott — Horváth is erre hivatkozik —, ám ez a tény még magában nem tekinthető bizonyító erejűnek.

Mindezeket egybevetve láthatjuk, hogy az eddigi magyarázatok, elméletek egyike sem tartalmazott megnyugtató, elfogadható megoldást a palást szimbolikájára vonatkozólag. Világosan látszik az is, hogy a kazula képanyaga bármelyik részletmegoldásnál többre törekedett, tökéletesebb, magasztosabb, átfogóbb cselekményt kívánt szimbolizálni.

Ilyen átfogó, az egész megváltástörténetet magában foglaló cselekmény pedig csupán egyetlen egy létezik: a szentmise! Bizonyítja ezt már magában az a tény is, hogy miseruhának készült — jelképei pedig nem egyebek, mint a *Missale Romanum* miseszövegének illusztrációi.

Tanít az írás, és ábrázol a kép. Az írás mindig határozottan érthető, a képek szimbolikája viszont gyakran többféleképpen magyarázható. Mindig is az az elmélet volt a legmegbízhatóbb, amelyik — ha több részlet-elmélet kapcsolódott a tárgykörhöz — a korábbi elméletek elfogadható tételeit egyesíteni tudta magában, azon felül természetesnek hatott és nem szorult kimerítő magyarázatra. Jelen esetben ez a miseszöveget és az egyházi év ünnepeit szemlélítő elmélet.

Mivel a palást egyedül áll az egyházművészet történetében, ez a tény szükségképpen egy merőben új, kizárólagosan erre a kazulára vonatkozó elmélet kidolgozását igényelte. *Ipolyi Arnold* (*A magyar szent korona*, 1886, 191.) rávilágított arra, hogy „... az egyház első vértanúi és szentjei a *szentmise mai kánonjában* is megnevezetnek”. Részben ez indította el vizsgálódásomat abba az irányba, hogy a palást verses szövegei és képei a szentmise változó részeit és a Kánon állandó szövegeit, valamint az egyházi év főbb ünnepeit vetítik ki. Vagyis a palást a szentmiseáldozatnak mint keresztáldozatnak megjelenítésében hirdeti Szent István hitvallását, Crédóját, a megtestesülés, a megváltás és az örök dicsőség dogmáját.

Az egykori kazulán, a mellső kereszt függőleges szárán volt a fej számára a bebúvó kivágás. Két szegélyén, a hímezett palást rajzán a megtestesülés és a megváltás titka olvasható (rekonstruálva). A kazula felvételekor a pap főhással dicsérte a Boldogasszonyt és magasztalta a szent keresztet: „Ecce lignum crucis — o spes certa salutis”.

Miként az ószövetségi zsidó főpapok egyházi ruháján a melldísz pajzsa a 12 zsidó nemzetség nevét hirdette, éppúgy a keresztény főpapok kazulájának melldíszén lévő szövetpajzsokra igen gyakran a 12 apostol alakját hímezték. (*Századok*, 1925. 376—80.) A paláston az apostolok Krisztus jobbján és balján ülnek, akár az utolsó vacsorán.

A keresztbetét szárán az apostolok nem az evangéliumból ismert sorrendben foglalnak helyet — elhelyezésük inkább a szentmise kánonját idézi: Judás helyett ugyanis Pál szerepel. Az, egykor kúpfelületű kazula előrészen — épp úgy, mint Ravennában a S. Giovanni in Fiore templom kupolamozsaikján — Péter mellett Pál és András látható. A szentmise kánonjában az apostolok sorrendje ősrégi: ezt követte a palást tervezője azzal a különbséggel, hogy Andrást Péter szomszédjává tette, holott a kánonban Pál után következik.

A vértanúk Krisztus követői voltak a keresztviselésben és így részt vesznek égi megdicsőülésben is. Az ábrázolt 10 vértanú közül 7-ről a mai szentmise kánonja is megemlékezik. A vértanúk sorát a donátor család töri meg. A kereszt mellett mintegy őrséget áll Szent István király, védőszentje, Szent

István vértanú szomszédságában; a kereszt aljára, középre került Szent Imre képmása, majd közvetlenül melléje Gizella királyné. Így elsősorban rájuk vonatkozik a Kánon felkiáltása: „Nobis quoque peccatoribus”.

A továbbiakban a palást személyei szólalnak meg a szentmise változó szövegeiben, míg a palást képeit a szentmise állandó és ismétlődő részei rajdoztatták. Állításunk a mise szövegének a palást képanyagával való elemző egybevetése alapján belátható és ellenőrizhető. Rövidség kedvéért csupán a fontosabb analógiákra utalunk:

Imádjuk a háromszemélyű egy Istent, hálát adunk neki, kérjük a Szűzanyát, mind a szenteket, angyalokat, Istennek ajánljuk fel az engesztelés áldozatát. A közbeszúrt, rövid imákban — főképp a szentleckében — megszólalnak a próféták, apostolok és az evangelisták. Mindezek a személyek ott láthatók a palást körsávján is a vértanúkkal egyetemben. Így valljuk a szentek egységét, közösségét, egyházunk hármasságát. A rövid imákban a küzdő egyház könyörög, átváltoztatás után a szenvedő egyház tagjaiért imádkozunk, majd pedig a győzelmes egyház segítségért esedezünk.

A „Suscipe” és az „Unde et memores” kezdetű imákban felújítjuk Jézus szenvedésének, feltámadásának és mennybemenetelének emlékét, épp abban a sorrendben, ahogy ezt a kazala képben és írásban kifejezi. A háláadó énekekben (Praefatio) végigemlékedjük a megtestesülést, a megváltást, valamint a megszentelés változatos titkait; újra megemlékezünk élőkről és holtakról — névszerint az apostolokról s a vértanúkról. Itt kell még azt is megjegyeznünk, hogy a palást keresztjén az INRI felirat helyett húsát tépő pelikán látható — mely minden kétséget kizáróan a szentmisére utal.

A Kánonban ismét Máriáról, az apostolokról s a vértanúkról emlékezünk; ugyanígy a „Libera nos...” „Szabadíts meg bennünket...” kezdetű fohászból az ő közbenjárásukat kérjük. Így könyörög Szent István is — mint donátor — családjáért és egész nemzetéért.

Úgy hiszem meggyőzően sikerült igazolnom, hogy mi a palást szimbolikájának célja, értelme. A kazulát a szentmise állandó szövegrészeinek figyelembe vételével tervezték és készítették. Mind a palást verses szövegei, mind pedig a képeinek szimbolikája a szentmise állandó és megismételt szövegrészeiben, valamint a Kánonban gyökereznek. (Horváth Detre)

BÁTORSÁG ÉS ÉRZÉK A KOR KÉRDÉSEI ÉS KÍVÁNSÁGAI IRÁNT. (Dékáni szózat az új hittudományi doktorokhoz.) A Központi Hittudományi Akadémián június 25-én tartott tanévzáró doktorra avatási ünnepségen Szeszták Miklós hajdúdorogi egyházmegyést „summa cum laude”, Kelemen Vendel pécsi egyházmegyést „magna cum laude” és Mézner Ferenc pécsi egyházmegyést „rite” fokozattal doktorrá avatták. A hagyományos keretek közt lefolyt felemelő szertartás végeztével Görgényi Béla professzor, kari dékán a következő beszédet mondta:

Kedves doktortársaim! Az önök életében nagy nap a mai. Szép ünnepség, felemelő hangulat keretében adja önöknek a Hittudományi Akadémia a magas kitüntetést, a doktori kalapot. A sok fáradozásnak, lemondásnak, önmegtagadásnak nagyszerű díja. A professzori kar önöket méltónak ítélte a nagy kitüntetésre, miután a megfelelő szigorlatokat letették és doktori értekezéseiket elkészítették. A mai ünnepélyes aktus által önök a teológia doktorai. Teológia, azaz az Istenről szóló tan doktorai, amelybe munkásságuk során egyre jobban belehatoltak, hogy megismerjék az Istent és Isten törődését az emberrel. A teológia központi tárgyát, a dogmatikát tették értekezésük tárgyává. További kutatásaik eredményeit, reméljük, a jövőben gyümölcsöztetni fogják.

A qumrani iratokban találtuk hét töredékes példányát egy iratnak, amelyet már azelőtt is ismertek és ez a Damaszkuszi Irat (QD). A Damaszkuszi Irat megemlékezik egy férfiúról, „aki a Tórát kutatja”. A Tóra az ószövetségi korban jelentette a megváltozhatatlan törvényt, életelvet, amely szerint az életnek mindenben igazodnia kell. A Tórának tágabb értelemben az Újszövetségben megfelel a megváltozhatatlan hittani tételek igazsága, amelyet dogmának nevezünk. Önök ezeknek a dogmáknak, hitigazságoknak, a megváltozhatatlan kinyilatkoztatásnak kutatói. Ahogy az ókori tórákutató a sivatagba

vonult, hogy minél inkább megismerje és irányításul elfogadjá az őszövétségi törvényt, önöknek is további elmélyüléssel és buzgósággal kell az egyház igazságait kutatóknak. Az isteni tanítást kutatással, tudós rátermettséggel és elmélyüléssel kell ismertetni. Tartalmilag az igazságok nagyon gazdagok. Sokféle-
képpen és sokszor kell azokat tárgyalni és mindig újnak tűnnek fel. Ennek oka az, hogy a szellemi világ oly különböző, hogy bármennyi könyv jelenjék is meg a hitigazságokról, azokról sohasem lehet eleget írni. Az örök igazságok iránt a kutatóknak éles értelemmel és lankadatlan szorgalommal kell kitűn-
nie, ezért mondja a 118. zsoltár (24. vers): „Adj értelmet Uram, hogy törvé-
nyeidet vizsgáljam.”

De nemcsak kutatni kell a dogmák igazságát, hanem azokat meg is kell hirdetni. Önöknek prófétáknak kell lenniök, akik az egyház tanítását tolmá-
csolják írásban és szóban a hívek felé. Ez a prófétai szónak elsődleges értelme. Talán ma inkább szükség van erre, mint bármikor az emberi törté-
nés folya-
mán. Benne kell állniök a prófétákhoz hasonlóan az élet forratagában. A meg-
talált vagy megismert isteni szót, gondolatot életrevalóan, lelkesülten és férfi-
as bátorsággal kell képviselniök. Izaiás örvendve látja azt az időt, amikor a
kardok ekevasakká, a lándzsák pedig sarlókká kovácsolódnak át. Ezt hirdette
korának ellenkező felfogásával szemben: amikor azok fegyverkeztek és hábo-
rúra készültek. Az önök feladata is az, hogy a keresztény dogmákat kifejtve
az egyetemes békét és boldogságot hirdessék. Ha a keresztény tanítást hirde-
tik és életükkel igazolják, akkor megvalósul a prófétai látomás, amiről a
Zsoltáros énekel: „Bőség legyen a mezőn és hegytetőn, Libanonnál nagyobb
legyen a termés” (71. zs. 16.). Ehhez bátorság kell és az, hogy felfokozott
érzéssel rendelkezünk a kor kérdései és kívánságai iránt. A katolikus teoló-
gusnak mindig és mindenütt Krisztus gondolatával kell a megoldásokat meg-
találnia, ami az engesztelés, a megbékélés és megengesztelődés. Ezáltal kell
eszküjükhöz hiven mindenben szolgálni a népet és a katolikus keresztény
vallást.

A kutatót igazságot férfias bátorsággal ugyan, de bölcsen kell meg-
hirdetni. A bölcs mindenben az időket jelét látja, hisz a „szentnek ismerete az
okosság”, mondja a Példabeszédek könyve (9, 10.). A régi és új világ ütközö-
pontján állunk. Egyedüli feladatunk az isteni szónak a meghirdetése
és szolgálata. Nem lehet küldetésünk a multon való ábrándozás, vagy a
mult idők visszakerődzése. Ami a multban egyetemes érték volt, az örök igaz-
ság és az megmaradt. A többi, ami az igazságok körülveszi, az időket függvénye.
Az ősegyház példát mutatott nekünk, midőn ott hagyta az őszövétségi szer-
vezetet és keretet, kiindult a pogány világba és az egész világot átfogó egy-
házzá lett. Az isteni szónak a szolgálatában állunk, hogy megőrizzük az egy-
séget szemléletben, léleken és érzületben. Ezeket az eredményeket képviselik
előttünk egyházi előljáróink, akik kívánságának és parancsának engedelmes-
kedni kell. Az Úr Jézus nem hiába imádkozott, hogy „eggyé legyenek”.

A közelmúltban ünnepeltük a Megváltás nagy eseményeinek emlékét. A
husvét, a pünkösd, az úrnapja... mindegyik ünnep egy nagy isteni miszté-
riumot rajzol elének. Ezeket az isteni gondolatokat akkor tudjuk a hívőkhöz
eredményesen közelvinni, ha le tudunk mondani saját dicsőségünkről a köz-
javára. Az utóbbi időben megfogytakozott a szent tudományok iránti érde-
klődés és lelkesedés. Ha az okot kutatjuk, azt hiszem, hogy azért van e jelen-
ség, mert eredményt vártunk tőle. Pedig ez a szent tudományosság nem ered-
ményre dolgozik, hanem elmélyül az örök igazságok szépségében. Ezért mon-
dja az Írás: „A bölcsnek tanítása az élet forrása” (Prov. 13, 14.). Önök az élet
forrásával akarnak foglalkozni a jövőben is, hogy bőségesebb és gyümölcsö-
sőbb legyen.

Kedves doktortársak! Amikor önöket az Akadémia doktoroknak nyilván-
ítja, egyszermind a további, az igazi munkásságra küldi önöket. Utolsó ta-
nácsul adja, amikor elbocsátja önöket az Akadémia kötelekeiből, hogy a hit-
igazságok kutatásával foglalkozzanak, prófétai ihlettséggel hirdessék írásban
és szóban, és kellő bölcsességgel találják meg mindig a korszerű kérdéseket
és azokra a választ az egyház dicsőségére, hazánk és népünk javára, Aka-
démiaink büszkéjére.

AZ „IGAZSÁG TANÍTÓJÁNAK” ÜLDÖZTETÉSE ÉS AZ ÚR JÉZUS KERESZTHALÁLA. A Holt-tenger mellett talált iratok, mint már több közleményünkben is megemlékeztünk róla, valósággal lázba hozták a tudományos világot. Első olvasásra észrevettük, hogy sok meglepő hasonlóság van a qumrani szekta iratai és az újszövetségi szentírás között. A szekta vagyonközössége és a jeruzsálemi ősegyház híveinek élete, amelyről az Apostolok Cselekedetében olvasunk, feltűnő egyezést mutat. Keresztelő János ugyanazt kiáltja az emberek fülebe a Jordán vidékén, ami a qumrani közösségnek is vezető gondolata volt: készítsétek elő az Úr útját, egyengessétek ösvényeit. Szent János evangéliumának szókinccse is nagyon hasonlít a szekta iratainak jellegzetes kifejezéseihez: világosság — sötétség; világosság fiai — sötétség fejedelme stb. Nem csoda, ha egyes tudósok, látva ezeket a hasonlóságokat, egyenesen a szekta irataiból próbálták megmagyarázni a kereszténységet. Úgy gondolták, hogy ki lehet iktatni minden természetfölöttit, mert hiszen minden tanítást, sőt eseményt is — legalább gyökerében — megtalálhatunk a qumrani szektánál,

Millor Burrows magyar fordításban is megjelent könyvének — *A Holt-tengeri tekercsek* — bevezetésében a következőket olvassuk: „A Habakkuk-kommentár meg a többi szektárius irat „igaz tanítója” és az evangéliumok Jézus-alakja között feltűnőek a rokonvonások. Az „igazság tanítója” is szembe szállt korának hatalmasságaival, üldöztetést szenvedett a főpap részéről, és egyes homályos közlések szerint vértanú-halált halt. A Habakkuk-kommentárnak és egy másik kommentár-törödékek erre vonatkozó, valóban többféle-képpen is értelmezhető közlései egyes, igen tekintélyes kutatókat (A. Dupont-Sommer, J. Allegro, E. Stauffer) arra indítottak, hogy az igazság tanítómestérének kereszthalálát is feltételezzék, sőt Jézust mintegy visszatért „igaz tanító” képében mutassák be. A kutatók jelentős többsége a vitatott törödékeknek ilyen értelmezését nem teszi magáévá.” Világítsuk meg röviden ezt az állítást a qumrani szövegekből, hogy magunk is megítélhessük, miért nem teszi magáévá a kutatók jelentős többsége a vitatott törödékeknek ilyen értelmezését.

A qumrani szekta irataiban igen sokszor szerepel az „igazság tanítója” és a „gonosz főpap”. Mivel mindkettő csupán jelképes név, nem tudjuk biztosan megállapítani, kik is lehettek. Mindkettőnek igen nagy szerepe van a szekta történetében. A homályos adatokból megtudjuk, hogy az „igazság tanítója” pap volt, aki kitűnt a próféták magyarázásában. Isten megadta neki azt a képességet, hogy megértse és magyarázza ezeket az írásokat. Nagy szerepe volt a „jámborok” — a szekta tagjainak — összegyűjtésében és vezetésében is. A Himnuszokból megtudjuk, hogy gyermekkorra óta telve volt kegyelemmel, ezért lett mások lelki vezetője és a jámborok atyja (IX. 29—32; 34—36; XIV. 17—19; VIII. 19—23, 25). Sokan őt tartják a szekta alapítójának is. A másik fontos szereplő a „gonosz főpap”. A szekta irataiból megtudjuk, hogy királyi hatalommal rendelkezett, népeket igazott le, háborúkat viselt, nagy építkezéseket folytatott. Arról is értesülünk, hogy hivatala kezdetén „az igazságnak megfelelően szólíttatott” és később vált gonosszá: „amint Izrael fölött uralkodott, gőgössé vált szíve és elhagyta az Istent”. A Habakkuk-kommentárban arról is olvashatunk, hogy végül ellenségei kezébe jutott és azok bosszút álltak rajta. Ellentétbe került a szekta tagjaival — különösen az „igazság tanítójával” — és üldözte őket.

Habakkuk próféta 2, 15-höz („Jaj annak, aki felebarátját azzal itatja, amit dűhéből kevert; azért részegíti őket, hogy majd vigalmukat nézhesse”) a következő magyarázatot fűzi a kommentátor: „Értelmezése a gonosz főpapra vonatkozik, aki üldözte az igazság tanítóját, hogy fékezhetetlen haragjában elveszejtse őt kényszerű tartózkodása helyén, és a nyugalom napjának idején — a bűnbocsánat napján — pompájában jelent meg előttük, hogy elveszejtse őket és a böjt napján, nyugalomuk sabbatján botlásra készítse őket.”

A másik szövegrész a Náhúm-kommentárban található. Mivel ez csak törödékesen maradt ránk, ezért fordítása is kiegészítéseken alapszik. Két francia fordítást ismertetek. Az egyik Dupont-Sommer tollából, természetesen már magyar nyelven visszaadva, ekként hangzik: „Zsákmányolt egykor az oroszán, hogy jóllakjanak kölkei és öldökölt nőtényei számára” (Náh. 2, 12a). „Értel-

mezése a dühöngő oroszlánra vonatkozik, aki megverte nagyjait és tanácsának embereit.” „Prédával töltötte meg barlangját és lakóhelyét szétépett állattal” (Náh. 2, 12b). „Értelmezése a dühöngő oroszlánra vonatkozik, (aki bosszút) állott azokon, akik hiábavaló dolgokat keresnek, órá, aki élő embereket függesztett (a fára... ez nem történt) Izraelben régen, de aki felfüggesztetett a fára (...) ...”

A másik fordítás P. Boccaccio és G. Berardi műve (Náh. 2. 12b-től:) „Értelmezése a dühöngő oroszlánra vonatkozik (...) halál (?) a hazug hízelgéseket keresők által, aki élő embereket függesztett fel (nem történt ez) Izraelben régen, mivel az élő felfüggesztettért a fára (mon) datik...”

Milyen eseményre céloz a Habakkuk-kommentár szövege? Annyit megértünk belőle, hogy a „gonosz főpap” üldözte és el akarta nyomni az „igazság tanítóját”. Haláláról egyáltalán nem tesz említést. Talán a következő vélemény a legvalószínűbb. A zsidó nép életében sorsdöntő idő volt az, amikor szembekerült a görög műveltséggel. Antiochus Epiphanes erőszakkal akarta őket eltéríteni ősi hitüktől. A nép egy része már ez előtt is kezdett megalkudni a pogánysággal és népük boldogulását abban látták, hogy nem zárkoznak el a környező népek szokásaitól. A törvényhez hű zsidók ellenálltak a király rendelkezéseinek. Sokan közülük a pusztába menekültek. Ezek élére állott később Matatiás pap, majd fiai: Makkabeus Judás, Jonathás és Simon, és hősi harcot folytattak népük szabadságáért és törvényeért. Erről a hősi küzdelemről a Makkabeusok könyveiben olvashatunk. A qumrani közösség első tagjai — minden valószínűség szerint — azok között lehettek, akik Matatiás és Judás mellé álltak és lelkesen támogatták ezt a harcot. Jonathás és Simon azonban nem követte atyjuk és testvérük egyenes irányát, hanem kezdett a környező népekkel szövetségre lépni, sőt a törvény ellenére főpappá tették magukat, jöllehet nem származtak Áron törzséből. Emiatt fordultak el tőlük a „jámborok” — a qumrani szekta igazai — és vonultak vissza. Ez válthatta ki az ellenségeskedést. Ez a jelenet, amelyről a Habakkuk-kommentárban olvasunk, talán a végső visszazsorítást írja le. A „gonosz főpap” — a Hasmonaeusok egyik uralkodó-főpapja — az engesztelés napján jelent meg előttük ellenséges szándékkal, hogy visszazsorítsa, száműzze őket.

Más vélemény szerint a „gonosz főpap” a hivatalos naptár ügyében tett látogatást a közösségnél. A szekta irataiban igen sokat szerepel egy bizonyos naptár, amelyet a qumraniak ősinek tartottak, és ez eltért a hivatalos zsidó naptártól. Emiatt ellentét lehetett az ünnepek tekintetében is a hivatalos pap-ság és az „igazság tanítója” között. A qumrani közösség az „igazság tanítójával” együtt a saját ősi naptáruk szerint tartotta meg az ünnepeket — az engesztelés napját is. Ekkor jelent meg előttük a „gonosz főpap” és rá akarta őket venni arra, hogy hitbeli meggyőződésük ellen cselekedjenek. Talán ezt jelenti a „botlásra készítés” a „gonosz főpap” részéről. Annyit megállapíthatunk, hogy az „igazság tanítójának” haláláról nem beszél a szöveg.

A Náhum próféta szövegéhez írt magyarázat, mint láttuk, nagyon töredékesen maradt ránk, ezért nehezen érthető. A „dühöngő oroszlán” lehet a „gonosz főpap”, aki kegyetlen bosszút áll ellenségein. A szöveg „hiábavalóságot keresőknek” nevezi őket. Ebből látjuk, hogy ezek nem lehetnek a szekta tagjai, hanem csak az ő ellenségeik. Ezek közül feszítettett keresztre sokat a „dühöngő oroszlán”. Az író borzadva és botránkozva jegyzi meg, hogy nem volt ez szokásban eddig Izraelben. Milyen eseményről lehet itt szó?

Flavius Josephus beszéli el A zsidó háború-ban, hogy Alexander Jannaeus Jeruzsálem közepén nyolcszáz zsidót keresztre feszítettett (I. 4. 4). Sok kegyetlensége közül ez emelkedik ki leginkább. Talán erre céloz a Náhum-kommentár írója. A mondat utolsó szavai nagyon töredékesek és többféleképpen is ki lehet egészíteni. Az „igazság tanítójáról” azonban szó sem esik. Dupont-Sommer és J. Allegro erre a két szövegrészre építette fel elméletét az „igazság tanítójának” kereszthaláláról. Általában ezt a véleményt találjuk meg a qumrani leleteket népszerűsítő írásokban, újságcikkekben egyaránt. Dupont-Sommer azonban a következő munkájában már vissza is vonta állítását.

Befejezésül megjegyezzük még, hogy a szekta iratai között találunk részeket, amelyek arról szólnak, hogy Isten védi az „igazság tanítóját” ellenségei ellen, továbbá arról, hogy az „igazság tanítója” természetes halállal halt meg.

A 37. zsoltárhoz fűzött magyarázatban ezt olvashatjuk: „Az ember lépteit az Úr megszilárdítja, akinek kedves előtte az útja. Az sem bukás, ha elesik, mert az Úr támogatja kezeit” (23—24. v.). „Magyarázata a papra, az (igazság) tanítójára vonatkozik (...) állította őt, hogy építse neki az (igazság) gyülekezetét...”

A Damaszkusz-Iratban olvasunk az „igazság tanítójának” haláláról: „És a gyülekezet tanítójának elhunyt a napjától az összes harcos megsemmisüléséig — akik a hazugság emberével jártak együtt — mintegy negyven évnek (kell eltelni).” A héber ige (összegyűjtetni = meghalni) a természetes halál kifejezésére szolgál.

Nincs tehát semmi okunk arra, hogy az „igazság tanítójánál” erőszakos halált — mégkevésbé kereszthalált — tételezzünk fel. Krisztus kereszthalálát tehát semmiképpen sem tüntethetjük fel úgy, mint a visszatért „igazság tanítójának” legendáját. (*Gyürki László*)

AZ OLVASÓ NAPLÓJA. Hogyan telt *Juhász Gyula hatszáz napja* Szakolcán, 1911. augusztus végétől 1913. júniusáig? Keserýesen, kínosan, nyomasztó lelki gyötrelemben: így emlékezünk rá Juhász verseiből, így kisregényéből, az *Orbán lelkéből*. Valóban így telt? A költészet valóban pontosan fedi a valóságot? Szalatnai Rezső kitűnő könyvéből az derül ki, hogy nem.

Ez a könyv példás tudományos lelkiismeretességgel készült. Lépésről lépésre, szinte napról napra követi Juhász Gyula szakolcai életét. Tanúkat szolgált meg, szavahihető embereket, akik ismerték, vele együtt tanítottak, vagy a keze alatt tanultak. Emlékezetük egy-egy vonást módosíthat; az idő, tudjuk, gyakran végez kisebb-nagyobb retusálásokat a kortársi emlékezetekben. De már az is jellemző volna, ha ez a retusáló munka mind egy irányba mutatna: ha az emlékezők, amennyiben színeznék, mind derűsebbé színeznék a szakolcai Juhász Gyula képét; holott a tapasztalat szerint az örök emberi romantika inkább a sötétebb árnyalatokat szokta kedvelni. Semmi nyoma karikírozásnak; ez az esernyős tanár nem szokványos tanár-torzkép, hanem a valóság. Az emlékezők nem fűszerezik humorral. Juhász egyetlen szakolcai ismerősének emlékezetében sem komikus figura, esernyője ellenére sem. Ellenkezőleg, nyilvánvaló furcsaságában, már-már groteszkségében is tiszteletreméltó; hajdani diákjai előtt máig tekintélye van; egykori tanártársai, igazgatója megbecsüléssel, méltányló komolysággal gondolnak vissza rá. A versek vallomása szerint Szakolca a bánat feneketlen kútja Juhász számára. Az életerajzíró szerint viszont „a rendkívüli pedagógiai munka első szembetűnő vonása Juhász Gyula szakolcai életének. Miközben szinte szünet nélkül írja leveleit és kérvényeit, hogy helyezték át egy nagyvárosba, az elképzelt élet színpadára, s Szakolca neve helyett ezekre a közlésekre dátumbeli helynévnek rendszeresen azt írja, hogy Tomi, Ex Ponto, Ultima Thule és Végvár, s önmagát Gyula a honvágyó néven írja alá, a valóságban roppant gonddal és soha nem tapasztalt tervszerűséggel foglalkozik diákjaival. A nagy magány legendának rémlik, ha az iskolába forduló tanárra gondolunk. Tanítványai másutt is szerették, ahogy ezt nagyváradi, lévai, makói vallomásokból tudjuk, de a szakolcai diákok eredeti légkört formáltak Juhász számára, és a költő nagyon jól érezte magát benne. Ha valóban csak fanyar kedvvel tanárkodik itt, ahogy Kosztolányi Dezső írja jóhiszeműen, nem marad nagyobb nyoma, mint bármelyik intelligens tanárnak, aki egy-két évet töltött a szakolcai főgimnáziumban. Juhász Gyula szívvel-lélekkel tanít és nevel Szakolcán.”

Hogy mennyire szívvel-lélekkel s milyen tervszerű, átgondolt, kitűnő pedagógiával, azt etárgyú tanulmányai bizonyítják. Aligha írta volna meg őket, ha Szakolcán csak keserű pályájának „levét itta volna gúzsbakótvé”, ahogy „Tanár úr volnék” kezdetű versében írta, mely 1911. november 5-én jelenik meg a Délmagyarországbán; csakhogy itt már másodközlés: először egy esztendővel korábban látott napvilágot; „a vers Nagyváradon született... most csak azért közölte újból, hogy cselekvésre serkentse szegedi híveit áthelyezése érdekében” — írja Szalatnai Rezső.

Hadd idézzük következő megállapítását is: „A szakolcai tanár magatartásán a magyarázó jókedv uralkodik, mint egy ritmus. Nyilvánvaló, megkapja diákjaitól a visszhangot, amely az ilyen derűs nevelő kedv megmaradásának alapfeltétele. Szakolca az egyetlen tanári stációja, ahol az iskola feledtetí vele

a magányt, a betegség nélkül is jelentkező szenvedést, gyöngeségének tudatát. A tevékeny tanárból, aki napestig jár-kel diákjai közt, nem lehet következtetni a bús költőre, aki alsóbbrendűségi érzések közt gyötrődik, mikor magára marad. Juhász Illésné, midőn negyven évvel fia szakolcai működése után megkérdeztem, mi volt Juhász Gyulának Szokolca, ezt válaszolta a maga egyszerű módján: — Nagyon szerette Szokolcán a kedves jó fiúkat, akiket tanított.”

Ki hitte volna? Ki gyanította volna, hogy ez a száműzött végülis meglehetősen jól érezte magát Tomijában; hogy nyitott szemmel figyelte a „végvári” életet; nemcsak nyitott szemmel, hanem éberén gondolkodó elmével is. „Szegeden nyilván úgy képzelték — írja Szalatnai Rezső —, hogy a tikkadt honvágó magába zárkózva ül egy félhomályos paraszt-szobában, s keserűségében rossz iskolai dolgozatokat javít. Holott a költő egy szociografus kitarásával barangol a városkában, betekint minden zugába, szinte fölterképezi magában múltját és jelenét, határozott ellentétben tépelődő lírai elégedetlenségével.” Tapasztalatainak mély nyomuk marad benne: „Szokolca sugárzik elő Juhász nevezetes közírói munkásságából, 1918-ban és 1919-ben”. (Érthetetlen, hogy ezt a „nevezetes”, és az idézetek alapján valóban nevezetes, jelentős közírói munkásságot mindmáig nem ismerhetjük kellőképpen. Egyáltalán, miért bánunk oly mostohán Juhász Gyula prózájával, mely átlagában egyáltalán nem marad el vele egykorú pályatársai mögött? Miért nem adjuk ki cikkeit, tanulmányait, aforizmáit, rajzait, a *Holmi* egész anyagát, s miért nem külön is — nemcsak, Illés Endre jóvoltából, a Magyar Elbeszélők harmadik kötetében — a legjobb magyar kisregények egyikét, az *Orbán lelkét*?)

Verseiben Juhász Gyula, úgy látszik, „idealizálta” magát; amint tollat vett kezébe, egyszerűen azzá a „bús költővé” változott, akinek vonásait a századvég kezdte aprólékosan kidolgozni, élén, példaként, Reviczky Gyulával. Mert hogyan vallott maga Juhász Szokolcáról húsz évvel Szokolca után? „Szokolca két esztendeje számomra a romantizmus egyik állomása volt — idézi Szalatnai Rezső egy nyitrai újságnak adott nyilatkozatából. — Vallásos lírámm ekkor virágzott ki, és magyarságom ekkor vált erősen tudatossá. Nagyvárad után, ahol a *Sturm und Drang* lendületeit és változatait éltem át Ady táborában, Szokolca elmélyülést és elcsendesedést jelentett számomra. A múlt árnyai és a jövő árnyai kísértettek, és én megértem a megváltó szenvedésre.”

Ez az igazság, s talán egy hajszálnyival még több is; a *Juhász Gyula század napja* meggyőző róla. Jól érezte magát Szokolcán, de kifelé, messzi barátai, s kivált Szeged felé gondosan leplezte jóérzését. Azért talán, nehogy ott felejték? Lehet, hogy ilyesmi is belejátszik panaszába, legalábbis a levélbeli-ekbe. A költő azonban, verseiben, aligha azért panaszkodik, hogy félrevezesse a világot. Amit most szakolcai életéről, hangulatáról megtudtunk, s nyilván el is hihetünk, egyáltalán nem oldja meg, sőt, csak még bonyolultabbá teszi a Juhász problémát. Miért panaszkodik, miért olyan esett, miért olyan bánatos, ha egész jól viseli közben életét? Miért ez a szembeötlő különbség a *Dichtung* meg a *Wahrheit* közt? Olykor azt kell gondolnunk, gondosan kitermelte és kitartóan ápolta a saját mitoszát, ezt a Végvár, Tomi, Ex Ponto mitoszt; lélekben, ihletben mintegy kihelyezte magát reális életéből egy végtetes, sorvasztó Tomiba, s versbeli önarcképét ehhez az „ideális” Tomihoz stilizálta hozzá. De miért? A kérdésre részben válasz lehet, amire már céloztam: hogy Juhász, aki — Kosztolányi mellett — a legmélyebben gyökerezik a századvég lírájában, a költőt eleve „búsnak” képzeli; költőnek lenni annyira, mint bánatosnak, hontalannak, egyáltalán, a világba bele nem illőnek lenni: eredendően, végzetesen és minden körülmények között „honvágyónak”, ahogy szakolcai leveleit aláírni szerette. Olcsó játék azt játszani, mi lett volna, ha a dolgok nem úgy történnek, mint ahogyan történtek; de ne szégyelljük: játszunk egy kicsit ezt az olcsó játékot. Mi lett volna, ha Juhász Gyulát 1911 nyarán, miután Váradon már nem volt rá szükség, a kegyes tanügyi hatóságok Pestre helyezik? Nem hiszem, hogy ez magatartásán, ihletén, hangján lényegesen változtatott volna; nem hiszem, hogy boldog lett volna Pesten; nem hiszem, hogy innét is el ne vágyott volna valahová, Párizsba, vagy valamilyen Szokolca csöndjébe. Mert akkor nyilván Pest lett volna számára Tomi; akkor nem a Végvár magányának, hanem a nagyváros magányának költője lett volna

na. Várad sem volt világvége; saját szavai szerint ott a *Sturm und Drang* lendületeit és változatait élte át; s mégis mi volt egyik legmélyebb váradi élménye? „És lassan mindent elhagy a szívem, — És lassan minden elhagy engemet — És búcsúzó lesz mindenegy napom... — S az én utam magányba tér örökre... És lassan minden, minden e magány lesz — És e magányban mindezt fölfelek már. — S világgá tágu az örök magány!”

„A lírai élmény és lélektani kifejezés készsége állandó, szinte túlszorduló állapotra mutat” — jegyzi meg Szalatnai Rezső a szakolcai évek bő termésével kapcsolatban. S ez a termés valóban bő volt; de Juhászra egyáltalán jellemző „lírai élmény és lélektani kifejezés állandó készsége”. Mint költő, állandó lírai állapotban van; a lírai állapot minősége jórészt egy és ugyanaz: a bánat, sóvárgás, honvágy — a versről versre alig-alig modulált, behízelgő, s ha egyszer meghallottuk, többé el nem feledhető Juhász-dallam. Egyvégtében való ihlet; jórészt egyfajta ihlet; folyton bűgő dallam, de ugyanaz a dallam: a lágy lejtésű, párásan csillámló, sóvárogva elúszó, halk szívdobogású jambusoké: Milyen volt szökecsége, nem tudom már... Ó régi Anna, emléked mulasztja... Ó lelkem, ki egész nap messze vágytál... A kis végváros őszi éjszakáján...

Örök Tomiba helyezte magát, mondtuk; állandó költői attitűdül választotta magának a bánatot és sóvárgást; miért? — kérdeztük, s erre a miérte talán éppen ez a jambus adja meg a legmélyebb feleletet. Sokféle jambus van a magyar költészetben; ilyen nincs még egy. Ebben benne remeg a vágyak végzetes elérhetetlensége, az eleve lemondás legyintése, egy gyengének született alkat áhítata az élet, a valóság felé, s ernyedt magamegadása; — s ez az, ami olyan egyedülálló Juhász „leírónak” nevezhető verseiben: a puha vonallal, de pontosan rajzolt kép alatt a jambusnak ez a fájdalmas zenekísérete. A fáradtság idegőrkéségének zenei vallomása ez: az, amiről egyik legszebb — kivételesen nem jambikus, de tróheusi lüktetésében is milyen fáradt, ernyedten botorkáló, elemezhetetlenül nosztalgikus — szakolcai verse, az *Atyámhoz megyek* beszél:

... egyre jobban közelebb jő hozzám
S minden utam feléje vezet,
Hozzá szépít mindegyik csalódás,
S amint foszlik az emlékezet,
Úgy érzem én egyre rokonabbnak,
S érzem egyre, hogy én ő vagyok,
Éltem útján fáradt nyoma ballag,
S utolérem, ahol elhagyott.
S ha fölöttem gyöngyvirágok nőnek
És tavaszba ér a temető,
Partjain a tájak és időknek
Egy bölcsőben alszik velem ő.

Lehet, ha Ignotusnak jobb füle van Juhász verseihez s nemcsak ímmel-ámmal közli, ha ugyan közli a Nyugatban: talán fölrázza egy kicsit. Ismét a játék: mi lett volna, ha másként lett volna. Ignotus ebben az esetben meglepően süketnek bizonyult, pedig általában finom vershallása, gyorsan rezonáló érzéke volt; de talán mentségére szolgálhat, hogy ezek a versek — nem is tudjuk, melyeket utasított vissza — Juhász versei külön-külön néha elég jelentéktelenül hatnak; s Ignotust talán idegesítette az is, ami oly jellegzetesen „századvégi” volt Juhászban, s amit akkor, az új utak és hangok lázában bizonyára sokkal kényesebben éreztek, mint mi, ma. De megváltotta volna Juhászt „bánatából” a ramesolygó siker? Végleg aligha. Egy kései versében így vall életéről, magáról:

Minden örömömben volt valami fájó,
Minden bánatomban volt valami édes,
Mint az alvajáró,
Mindig közel voltam holmi meredélyhez.

Életemben mindig volt valami álom,
S a halálközelség borzongatta lelkem,
Mint az alvajáró,
Mindig az elmúlás peremére mentem.

Szakolcán is így volt: „örömet” fájóvá költötte át, fájóvá élte, mert hiszen költészete az élete volt; s aztán élvezte a bánatát, édességet talált benne; s mindig az önmagában mélyülő meredély szélén bolyongott. Amikor később, sokkal később, élete legvégén, egyik utolsó sóhajában visszanéz szakolcai éveire: a leheletnyi vers három kis strófájában ez a messzeségben megszépült „édes bánat” ragyog, a koraöszök utánozhatatlanul juhász-gyulai, oldottan aranyfényes, Anna szemére emlékeztető szeptemberi kékségével:

A szakolcai dombokon
Fiatal voltam egykoron.
Oly édes volt a bánatom,
Hogy dallá csordult ajkamon.

Olyan egyedül éltem én,
Hogy egész világ volt enyém,
Egész világ szép temető
És benne álom, mese, nő.

Ha jött a téli alkonyat
S elmosta mind a dombokat,
Úgy borult árvasága rám,
Mint remetére a magány.

Nagyobb verse Juhász Gyulának is van. De halkabb remekműve a szívszorító egyszerűségnek talán egész költészetünkben nincs.

Juhász Gyula hatszáz napjának képe és története, úgy, ahogyan Szalatnai Rezső élénk idézte, sokszor szinte a reveláció erejével és meglepetésével hat. El kell még mondanunk róla, hogy kitűnő olvasmány; hogy ebben a nemben mostanában nálunk alig-alig olvastunk hozzá foghatót; hogy nemcsak a tudós helytörténész adataival, hanem a remekül elbeszélő író közvetlenségével is elbűvöl, amikor végigvezet Szakolcán; s hogy — többek között — arra is követendő példa, mennyire nem baj, sőt milyen helyes, ha a tudós a szívével, szeretetével is ír.

A könyv végén, a színes, érdekes képanyag előtt bibliográfiát ad: Juhász Szakolcán írt verseinek, és prózai írásainak jegyzékét. Bizonyára tarsolyában van a későbbi Juhász-próza bibliográfiája is. Bár ösztönzésül szolgálna ez az előmunkálat arra, hogy kiadjuk Juhász Gyula összes versei után Juhász Gyula prózáját is!

Hogyan őriz meg magában a *Kettős kör* olvasója a novellista Illés Endre arcképét? Újra és újra elolvassa a címadó elbeszélés végső sorait. Az apáról szól ez a novella, akit szélütés ért, de nem vert le a lábáról: hűdötten is egyenesen áll; s csak a halálos ágyon derül ki róla, hogy ráadásul még a karja is eltört. Sehol egy rés nem volt ezen az emberen, sehol egy repedés a jellemén; szikár volt, kemény, szűkszávú, nem szívtelenségéből, hanem valamilyen helytállásból, puritán férfiasságból. Azért, mert nem kell nagy szavakat használni; és a nagy dolgokról egyáltalán nem kell beszélni. Aztán, amikor már beszélünk róluk, késő. Nem tudunk beszélni; jeleink sincsenek. Az ujj értelmetlen betűkön tétovázik, aztán elsziklik. „Ijedten a szemébe néztem: a szeme kék volt és egészen üres.”

Fia másnap megnézi a halott apát. Hanyatt fekszik, frissen borotválva, egy rendetlen teremben, az asztalon. „Néztem őt. A jobb karját külön is megnéztem, mely tegnap vagy tegnapelőtt eltört, s amelyről senki nem tudta, hogy törött. A kabátujj most féltékenyen eltakarta a törést.

Néztem — és megrendülést sem éreztem, csak teljes egyenmőséget. A fájdalom szörnyű szorítását, melyben feladja külön létét a szív és az agy, az egész múlt és a jelen pillanat.

Nem volt több kérdésem hozzá. Nem volt több emlékem.”

Itt sincs rés, itt sincs repedés. Ha valami, hát ez jellemző a novellista Illés Endrére. A rögzítés kegyetlen pontossága; a tartottság; az, hogy nem enged semmi olcsóságnak. A rajz éles tisztasága jellemzi; sosem dolgozik folttechnikával, nem keni a hangulatot; kemény, jól kihegyezett ceruzával rajzol,

és sosem vastag vonalakkal. Mindig csak a legszükségesebbet közli, majdnem fukaron; kerüli a mesterséges ízeket. Tudja és vallja, hogy „a sót sohasem kell mesterséges sóízzel erősíteni. A sónak kell sósnak lennie.” Feszés, villanó mondatokban ír; jelzői, metaforái mint a nyilak, fúródnak a célba; nem díszítenek, hanem ábrázolnak.

A nyers, éles, keserű-sós ízeket szereti, a valódi, vegyítetlen ízeket, s ki-vált a fanyart: illúziótlan író. Az *Utójáték*ban egy színészről találkozik volt színínövendőek társával, hajdani barátjával, aki lecsúszott, kendőfestésből él, és most megpróbálja fölmelegíteni a régi szerelmet-barátságot. Mindent megszerez hozzá, minden kelléket: virágot, konyakot, lemezeket. Hiába. Ami megszűnt, ami elromlott, azt nem lehet fölmelegíteni. Ridegen, ellenségesen búcsúznak; rosszszíű kudarc ez. A dolgokkal szembe kell nézni; az illúziókkal csak magunkat csapjuk be; s a választékosság olykor valójában fojtogató olcsóság, s a mesterkelt tisztaság hánytató mocsok. Illés Endre illuzionista hősei sorra megbuknak magukban; illúzióik buktatják el őket. Jelekpesen is egy-egy pofon, mely a nemre maszkírozott arcon csattan, mint az ünnepelt közéleti férfién, főszerkesztőén és képviselőén, akit arcul ütnek az autóbuszon, s aki „hirtelen egy bika erejét érezte az izmaiban”, de nem hogy visszaüssön, hanem hogy elmeneküljön, s ne tudja meg senki, hogy pofonütötték.

Aki illúzióknak él, az olcsóságnak enged. Mint az öregedő katona, aki sok mindent átvészél, aztán mikor úgy véli, révbe ért, fönnakad egy „kis női csuka” együgyű horgán. Mint az újságírók, akik élő politikai nagyságok nekrológjait tömködik stréber buzgalommal a hullaszekrénybe. És mint a „türelmetlen szeretők” is, a színdarabban: „Mi volt a baj köztünk? — kérdezi Kati. — Hogy fiatalok voltunk?... Nem! — Hogy igényesek voltunk?... Nem, nem!... Megmondjam, mi volt a baj?... Nem sértődsz meg?... Mohók voltunk. Könnyelműek voltunk. Türelmetlenek voltunk. Az olcsóságnak engedtünk. Befutottunk egy zsákutcába, ki-ki a magáéba, és vissza kellett fordulnunk”...

Vissza lehet fordulni? Talán. Szavitri meséje, a „Történet a szerelemről és a halálról” azt példázza, hogy minden buktató illúzió ellen van egy fegyver: a belső hűség. Aki belül hű magához, vissza tudja hozni halott szerelmét a halálból. S akik ezért a hűségért mindent föl tudnak áldozni, azok négyszáz évig élnek. (Rónay György)

SZÍNHÁZI KRÓNIKA. A Katona József Színház évadvégi újdonsága volt Németh László: „Az utazás” című vígjátéka. A sok komor és nehéz fajsúlyú írás után, Németh László ezúttal a könnyű múzsa ihletéséhez fordult, hogy a sokszor tréfás csipkelődés köntösébe öltöztetve, egy nem kevésbé komoly problémáról mondja el véleményét. A darab tárgya a mai magyar értelmiség és a kommunista párt viszonya.

Az író egy képzeletbeli alföldi várost, Küngöst választotta a cselekmény színhelyéül. Annak nézőpontjából szemlélve igyekszik felvázolni az említett viszony diagnózisát. A cselekmény középpontjában egy öregedő tanárember áll, akit annak idején, az ötvenes évek elején kitettek állásából és most a helybeli múzeum egyik kis beosztott tisztviselője. A járási párttitkár meghívása alapján Karádi tanár úr (így hívják a főhőst) egy pedagógus küldöttség tagjaként a Szovjetunióban járt. Ez volt „az utazás”. A darab a visszaérkezés utáni reggel kezdődik.

Karádi, hazaérkezése után meglepetten tapasztalja, hogy utazása, amelyre ő történelem- és földrajz-tanári érdeklődésből, gyanútlanul vállalkozott, közüggé lett Küngösön. Kiderül, hogy Karádi a „reakció pillére” volt, nemcsak barátai, hanem Forgács, a párttitkár szemében is, aki szerint: „Az öreg csomó volt a mi küngösi téstánkban. Szét kellett nyomkodni egy kicsit.” Ennek a „szétnyomkodásnak” és „tekintély lejáratásnak” (ezek is a párttitkár szavai) volt egyik eszköze már a moszkvai út is, majd az azt követő interjú a helyi lapban, amelyben Karádi tárgyilagos, tanáros beszámolóját lelkes hangú nyilatkozattá kozmetikázta a Forgács megbízásából nála megjelent újságíró. A nyilatkozat el is éri célját, mert Karádi családja, barátai és „tisztelői” valóban megbotránkoznak rajta. Karádit még az értelmiségi klubba is meghívják, hogy útfáról beszámoljon. Itt tudja meg, magától Forgácstól, hogy közben családja

az ő új hivatalos népszerűségét kihasználva, az ő tudta nélkül már eljárt a párttitkárnál, hogy segéd munkás vejének a képzettségének megfelelő állást szerezzen. Mindezek az események oly mértékben felizgatják az öreg Karádit, hogy előadása közben rosszul lesz, kórházba kell szállítani. Ezen a ponton már majdnem tragikusra fordul az eddig vígjátéki cselekmény. A helyzetet a tanár egyik volt tanítványa, Mircse menti meg, aki most az egyik dunántúli megyében vezető pártfunkcionárius. Az ő megértő és emberséges szavai állítják helyre nemcsak Karádi lelki nyugalmát, de félig-meddig egészségét is.

Németh László, a „Kortárs”-ban, a darabhoz fűzött jegyzetében hangsúlyozza, hogy néhány külső körülménytől eltekintve, nincs egyezés Karádi tanár úr és az ő, ti. Németh László moszkvai utazása között. Ennek ellenére, a nézőben mindenképpen az a meggyőződés alakul ki, hogy az író a saját vívódásait írta meg Karádi vívódásaiban. Karádi tanár úr őszinte, igazságra törekvő ember, aki minden helyzetben igyekszik megőrizni tárgyilagosságát. Amikor elvesztette állását, azt mondta a feleségének: „Ez a mi előnyünk, történelmileg iskolázott embereknek, hogy megértjük, mi történik velünk. Szét tudjuk választani a mi esetünket, amelyet persze teljesen igazságtalannak tartottam és tartok ma is, s a nagy történeti folyamatot, amelynek sebesültjei vagyunk.” Karádi ezzel a nyíltsággal és tárgyilagossággal vállalkozott a szovjet útra is, és ez jellemzi beszámolóit is, amelyeket családjának, barátainak, majd az értelmiségi klub tagságának tart. Az író azt az értelmiségi típust akarta megrajzolni Karádi alakjában, amely legközelebb áll szívéhez, amely szinte a lelkeből lelkedzett, s amely ugyanazzal az elfogulatlansággal nézi a történelmet és abban a saját szerepét és küldetését, ami mellett ő maga, Németh László tett most hitet „Az utazásban”. Figyelmeztetése tehát, amelyet a vígjáték tréfálkozása mögé bújtat, elsősorban az értelmiség felé szól.

De figyelmeztetést küld Németh László az értelmiségi politika irányítói felé is, szembeállítva egymással a pártfunkcionáriusok két, szinte jellegzetes típusát. A „Kortárs” jegyzetében ő maga jellemzi őket. „Forgács — írja Németh László — a Rákosi-idők, jó pártmembre”; amit tesz, az úgy érdekében teszi, de kötelezőnek érez, ugyancsak az úgy érdekében, bizonyos macchiavellizmust is; az embert bridzskártyának nézi, s ezzel a jót is rosszra tudja fordítani. Mircse, a legfiatalabb, az új, kíváncsi típus, ahogyan ő maga mondja, a kettős biztosítású kommunista, akin nemcsak az az úszóúv van rajt, amin a hatalom, látogtatja be a nemzetbe, de az a hegymászó kötél is, amelyen a nemzet küldi fel, lehetőségei kinyomozására a magasba. Ahogy ő dolgozza Karádival Rába-újjalun (a darabban ugyanis Mircse meghívta Karádit a járdásba, ahol dolgozik), úgy kellene együtt dolgozniuk a pártvezetőknek az értelmiség jobbjaival.” Mindehhez pedig az író még azt is hozzáfűzi, hogy „ha az efféle játéknak az ábrázoláson kívül van célja is: az nyilván csak egy lehet: a torz, hibás reakciók kinevetésével azokat kioltani, s egy bölcsőbb, a helyzethez mért, emberséges közszellem alakulását elősegíteni”. Nem kétséges, hogy e szándékban Németh Lászlóval mindenki egyetért.

A Katona József Színház társulata Major Tamás rendezői irányításával szinte hibátlan együttesként mutatkozott be. (Igaz, hogy Németh László szövege nagyon jól játszható szöveg.) A jellegzetes karakterfigurák egész sora vonul fel előttünk. Makláry Zoltán Karádi tanár ura rokonszenves, emberi figura. Valószínűleg csak a próbák során jött az a kitűnő ötlet, hogy Hantai, az értelmiségi klub fiatal titkára, „szögedies” tájszólásban beszéljen. A „Kortárs” szövegében ennek még nincs nyoma. Remekül jellemzi az alakot, csak az ő-zéssel nagyon óvatosan kell bánnia annak, aki nem odavalósi. Ilyet, hogy „ki kell m ö n t e n ő m magamat”, semmiféle magyar tájnyelven nem mondanak. A szereplők egytől egyig tehetségük javát nyújtják. (Dorombozy Károly)

KÉPZŐMŰVÉSZET. A picassói talány. Az elmúlt év októberében emlékezett meg a művészeti élet Pablo Picasso 80-ik születésnapjáról, s ez év tavaszán az érdeklődés ismét a mester felé fordult: magyar, pakisztáni, ghanai és chilei közéleti személyiségek mellett néki ítelték az ideai nemzetközi Lenin-békedíjat, s röviddel utána a művész bejelentette, hogy támogatja a moszkvai leszerelési és béke-világértekezlet célkitűzéseit és munkáját, sőt amennyiben körülményei engedik, személyesen is megjelenik a konferencián.

Az érdeklődés ismét Picasso felé fordult — irtuk nem egészen pontosan az előző sorokban. Hiszen immár ötven év óta szakadatlanul figyeli őt a világ, s munkásságát számtalanszor mérlegre tette a „phénomène picassien”-t (picassói tüneményt) és a „le mystère de Picasso”-t (picassói rejtélyt) megfejteni igyekvő kritika. *Einsteinnel, Chaplinnel* s még néhány társával együtt korunk szellemi életének legnépszerűbb alakja, s még azok is beszélnek Picassóról, akik munkásságát csak kevéssé ismerik. A művész sokszor és szívesen fényképeztetni magát félmeztelenül, vagy spanyol népviseletben a bikaviadalon ülve, vagy borotvahabbal s grimasszal arcán —, de tévedne az, aki a nagy hírnevet és a különleges tekintélyt e sokszor komolytalan gesztusokkal magyarázná. „Kedves Whistler, ön olyan életmódot folytat, mintha nem is lenne tehetőséges...” — mondotta egyszer *Degas* a társaságban sokat forgoló és ott szívesen szereplő kiváló amerikai festőnek. Picassónak is mondhatná valaki e szavakat, s ha egyszer-másszor magánemberi megnyilatkozásait kirívónak vagy a vásárhoz közelállónak is tartjuk — művei elé lépve mindezt elfeledjük.

Mert Picasso művészete nélkül a XX. század festészete és grafikája egészen más, kétségtelenül sokkal szürkébb és szegényebb lenne, sőt: nélküle talán kevésbé lenne érdemes századunkban élni. Rózsaszín, kék, „ibériai”, kubista, „néger”, szürrealista, újklasszikus és egyéb korszakaival új meg új irányt adott korunk művészetének — mint ő maga mondta: „Ha megiszom egy pohár bort, sokan berúgnak tőle.” Olyan, mint az irodalomban *Joyce*, vagy a muzsikában *Sztravinszkij* — mindegyikük élete experimentációk sorozata. Nem csodálható, hogy a picassói génusz szertelensége sokakat megriaszt, és nem kevesen vannak, akik kételkedéssel tekintenek életművére. *Bernáth Aurél* a *Magyar Művészet* című folyóirat 1948. évi 3. számában „mesterkéltnek és divattervezői mentalitásúnak” nevezi Picasso művészetét, s azt mondja, „álmosító unalom” fogja el őt, amikor a Picasso-kiadványokban a kubista korszak képéit nézegeti. *Hatvany Ferenc* festőművész és nagy műgyűjtő ugyane folyóirat következő számában „nagyszerű mesterembernek” nevezi Picassót, aki „csupán pillanatnyi döbbenetek zsonglőrije, tartósabbat annál nem tud adni”. Két kiváló, nagykulturájú művész véleményét idéztük. Mivel magyarázható ez az értetlenség? *Szerb Antal* *A varázsló eltört pálcaját* című kötetének egyik írásában olvasom: „A kortársak riadtan fordultak el Goethe génuszának érett teljességétől.” Alighanem itt keresendő a „Picasso-ellenes tábor” idegenkedésének is magyarázata. De ha már elkezdjük, nézzünk még egy-két érdekes véleményt Picassóról. „Nem hiszem, hogy ... műve vetekedni fog Cézanne-ével, Manet-ével” — írja *Illyés a Franciaországi változatokban*, de ő már hozzáteszi: „rendkívüli tehetség, rendkívüli jellem, ... törve-zúzva is klasszikus festő.” *Apollinaire* 1912-ben: „Picasso, efelől ma már senkinek se lehet kétsége, a jelen kor művészetének legkiemelkedőbb alakja.” (E sorok írásakor Picasso még csak 31 éves volt.) *Jean Cocteau* élete legnagyobb élményének vallja, hogy kortársa s barátja lehetett Picassónak: „S ha majd lecsukódik a szemem, az én két jó szememet legalább az a szerencse érte, hogy üdvözölhette Pablo Picassót.”

Miután meghallgattuk Picasso két ellenfelét: *Bernáthot* és *Hatvany Ferencet*, a „semleges”, de mégis inkább „szimpatizáns” Illyést, s két fenntartás nélkül a Picasso-„pártit”: *Apollinaire-t* és *Cocteau-t* — nézzük meg a *Knaurs Lexikon moderner Kunst* képtábláit. A legtöbb reprodukciót Picassótól közlik: 17-et. (A képek egyrésze nem a művész nevénel, hanem a „kubizmus”, az „orosz balett” stb. címszavaknál található.) Picasso után *Van Gogh* következik 10 képpel, *Matisse* 9-cel, *Renoir*, *Toulouse-Lautrec* és *Braque* 8-cal, *Cézanne* 7-tel, *Degas* és *Manet* 6-tal. A *Skira*-sorozat Picasso-kötete ezt a kifejezést használja: „le monde picassien”, picassói világ — amelyet e nagy művészdemiurgosz hozott létre. A nyugatnémet *P. F. Schmidt: Geschichte der modernen Malerei* című több kiadást megért munkája (Kohlhammer-Verlag, Stuttgart) mindössze két festőnek szentel az elmúlt száz év alkotói közül önálló fejezetet: Picassónak és *Chagall*-nak. A szerző beszél a Picasso életművét átfogó hatalmas lendületről és feszültségről, amely a fiatalkori „kék” képek fanyar lírájától a kubizmuson át a drámai mélységű késői képekig Picasso munkásságát egységbe forrasztja, s a fejezetet e felkiáltással zárja: „Wahrlich, das Lebenswerk eines Genies!”

Az *egység* szót használtuk az imént. Van-e hát egység az egymást válto-gató stílusok varázsmesterének oeuvre-jében? Látszólag nincs. Valójában na-gyon is van. Egy Sztravinszkijről nemrégiben megjelent cikkben találtuk a következő sorokat, amelyek a nagy orosz zeneszerzőre és a nagy spanyol fes-tőre egyaránt ráillenek: „Ha van valami, ami a legkülönbözőbb irányzatokon és stíluspróbákön keresztül ennek a nagyvonalú művészéletnek belső egységét biztosítja, úgy ez éppen a továbblépés, az örök próbálkozás, kutatás, nyugta-lan kísérletezés nagyon korszerű izgalma. Mert a kísérletezés sosem öncélú nála. Mindig a továbbitást szolgálja. És mindig szoros kapcsolatban van a valósággal.” A valósággal, amelynek Picasso kifejezi tragikus, félelmetes, gor-gói arcát — képeiben megtaláljuk azt az életérzést, amelyről Ady így beszélt: „Minden Egész eltörött, / Minden láng csak részekben lobban, / Minden sze-relem darabokban, / Minden Egész eltörött.” De képeinek másik csoportja megzendíti az öröm és a legyőzhetetlen életszeretet dalát is, — mint az „Öröm az élet” című kompozíció (1946) az Antibes-i városán, vagy legutóbbi pa-rafrázisai Manet „Reggeli a szabadban” című híres festményéhez.

Röviddel a második világháború befejezése után egy újságíró kereste fel Picassót, aki e szavakkal vett búcsút a riportertől: „Üdvözlje nevemben a világot, mely mérhetetlenül távol van tőlem.” E szavak megint Picasso talá-nyos megnyilatkozásai közé tartoznak, hiszen a 30-as évek második felében megfestette egyik főművét, a „Guernica” című látomást a háború borzalmai-ról, a köztársasági spanyol kormánytól elfogadta a kinevezést, amely őt a madridi Prado igazgatójává tette meg, s Franco-ellenes grafikai sorozatot ké-szített — nemsokkal az idézett kijelentése után pedig megjelent a wroclawi és sheffieldi békekonferencián. Úgy látszik, mint ahogy egész művészete is erről tanúskodik: a világ és az emberiség ügyei még sincsenek távol tőle.

Picasso munkásságát katolikus vagy keresztény szelleműnek nevezni ne-héz lenne. De mégis meg kell említenünk Picasso és a kereszténység néhány találkozási pontját. A *Moderne religiöse Kunst* című német művészeti naptár (Kerle-Verlag, Heidelberg) egy gyönyörű Picasso-rajtot közölt: „Krisztus és a Kísértő”. Jézus emlékeztetés ábrázolása közé tartozik ez a lap a modern mű-vészetben. A 30-as évek végén *Devemy abbé* felkérésére a Montblanc lábánál fekvő Assy-i templom számára Picasso is készített egy fekete-fehér kerámia-falképet. S másfél esztendővel ezelőtt a montserrati apátnak és az ottani kolostornak ajándékozta egyik munkáját, amelyen andalúz-katalán motívumok mellett a közismert békegalamb is látható. A képpel Picasso köszönetét fejezte ki azért, hogy az apát és a szerzetesek megtekintették barcelonai kiállítását. A következő ajánlást írta a művész alkotása alá: „Don Aureli Maria Escarra apátnak és a montserrati kolostornak, amelynek védőszentje a Szűzanya, Katalónia patrónája. Picasso.”

Monográfia Rudnay Gyuláról. 1957 elején, öt esztendővel ezelőtt halt meg Rudnay Gyula festőművész, akiről a közelmúltban Bényi László tollából kis könyvet jelentetett meg a Képzőművészeti Alap kiadója.

Rudnay úgy él a köztudatban, mint kuruc-labanc csatajelenetek, verbun-kost járó mentés huszárok, mulatózó kurtanemesek, vándorkomédiások, Tinódi Sebestyén és Csokonai hányatott életének romantikus ízü festője. Munkássá-gát Lyka Károly jellemzi a legszebben és legtömörebben: „Képeim régi udvar-házak gazdái, régi hölgyek és gavallérjaik régi szokású gazdag öltözetben tár-solagnak, enyelegnek, lakomáznak, hol a kúria tornácán, hol a szabadban. Ezek a képei belemelnek minket egy elhamvadt magyar világba.” (Lyka: *Festészetünk a két világháború között*, 1956.) Munkásságának van azután egy másik, nemkülönbön értékes oldala is — itt már a művész nem a múlt han-gulatait idézi, hanem a jelent és a dolgozó embert szólaltatja meg. (Mene-külők, vízhordó öreg zsellér, kondások, csavargók, stb.) „Döntő benyomással volt rám az orosz irodalom” — idézi Bényi Rudnay egy kijelentését, s való-ban, e festmények is ezt igazolják. Kiss Lajos — az alföldi festők barátja — is ír Rudnaynak az orosz klasszikus írók iránti vonzódásáról: „Sokat és érde-kesen beszélt nekem Rudnay Dosztojevszkijről, meg a *Bűn és bűnhődés* című könyvéről.” S ha Kiss Lajosnak a *Vásárhelyi művészélet* című könyvét (1957) jobban átlapozzuk, észre kell vennünk, hogy a valóságtól látszólag elforduló,

„romantikus” jelzővel jelölt Rudnay-képekben is mennyi személyes élmény, valóságélem van. „Rudnay szépen énekelte és hegedülte a Rákóczi-kesergőjét, a Balogh Ádám nótáját, népdalokat, betyárnótákat... Édes öröm zsi bongott lelkünkben Rudnay táncát szemlélve... Miként tudta megeleveníteni a régi magyar múltból való ősi táncot és a régi mulatókedvet.” Egy szóval: nagy hitele van Rudnay e munkáinak is... (Ezért rendkívül igazságtalannak tartjuk azt a lekicsinylő tárgyalási módot, ahogyan Pogány Ö. Gábor *A magyar festészet forradalmarai* című könyvében [1947] Rudnayval foglalkozik.)

Rudnay a régi rendszer idején nem tartozott az elnyomott vagy mellőzött művészek közé. A Corvin-koszorú, a Corvin-lánc, az állami nagy aranyérem tulajdonosa volt. Mégis nemegyszer méltatlan támadásokban részesült, így amikor „A pusztaszeri országgyűlés” című munkája ellen mondvacsinált esztétikai-kortörténeti ellenvetéseket emelt a művészeti maradiság. A bel- és külföldi elismerések, az anyagi sikerek ellenére — mint Bényi joggal mondja — sok munkája „mintha a lázadás szellemét is megszólaltatná”. A második világ-háború felé sodródó magyar nemzet sorsát aggodalommal figyelte. *Nikelszky Géza* pécsi festőművész-barátjához írott, 1940. december 1-én kelt levelében ezt olvassuk: „Mai időben művésznek lenni nem öröm.” Ugyanebben a leve-lében „a jobb jövőndőről, a szociális feltámadásról” is beszél. (Ezek az érdekes levelek a pécsi *Jelenkor* című folyóiratban jelentek meg nemrégiben.)

Egy 1949 tavaszán írott — ugyancsak Nikelszkyhez szóló — levelében ez áll: „Nekem panaszra nincs okom, az isteni irgalom velem van.” Levele végén így búcsúzik el: „Áldjon meg benneteket, kedves Gézám, boldog, jó sorssal a Mindenható Úristen.”

S hogy e szavak nem szokványos szólamok, hanem vallásos lelkület van valóban mögöttük, erről Rudnay több remekműve beszél, így mindenekelőtt a római Galleria Nazionale került „Angyali üdvözlés” és a jászberényi rokoni magántulajdonban lévő „A kánai menyegző”. A közelmúltban pedig egy bu-dapesti képzőművészeti aukción „Ecce homo” című képe volt látható.

Kevésbé közismert azonban, hogy a szentesi római katolikus templom freskói is — részben — az evangélikus vallású Rudnay munkái. A dolog története a következő, Kiss Lajos már idézett könyve szerint. A szentesi templom freskóinak megfestésére 1910-ben megbízást kapott Endre Béla hódmezővásár-helyi festőművész. Ő azután barátját, Rudnayt hívta segítségül. Júliusban kezdtek munkához, s októberre elkészítették a 6 falképet, amelyet *A jövőndő* című lapban *Tornyai János* festőművész ismertetett. Tornyai véleménye sze-rint a legmesteribb az „Angyali üdvözlés” és „A napkeleti bölcsek imádják a kis Jézust” című két kompozíció. (A többi négy: A gyermek Jézus tanítja a bölcseket, a Hegyi beszéd, a Golgotha, Krisztus feltámadása.) Munkadíjaként 11,000 koronát fizetett ki Endre és Rudnay részére az egyházközség. A képek mai állapotával kapcsolatban *Sulyok Béla* főesperes, szentesi prépost-plébános-tól a következő felvilágosításokat kaptuk: „Templomunkat három évvel eze-lőtt restauráltattuk *Leszkovszky György* festőművész tervei szerint. A mennye-zeti képekhez lehetőleg nem nyúltunk, csupán tartósító anyaggal igyekeztünk újra a felülethez kötni Rudnay és Endre Béla munkáit”. (*Dévényi Iván*)

ZENEI JEGYZETEK. (*Károlyi-kerti hangversenyek.*) Tavaly elmarasztaltuk a népszerű nyári hangversenyeket, az idén azonban — a kezdet legalábbis ezt mutatja — dicséret és köszönet illeti az Országos Filharmóniát a jól összeállított műsorért és a neves vendégművészek szerepeltetéséért. Per-sze kérdés, hogy anyagilag kifizetődő-e két, nagyjából azonos műsorú bérlet kibocsátása. Bár eddig mindkét bérleti sorozatnak jelentős közönség sikere volt!

Az eddig megtartott hangversenyek sorából külön is kiemelnénk *Verdi Requiemjének* előadását, melyet *Dean Dixon* helyett *Franco Capuana*, a Bu-dapesten is szerepelt olasz operatársulat karmestere vezényelt. Éppen kiváló operakarmesteri erényeire emlékezve vártuk szereplését némi aggodalommal, hiszen a *Requiem* túlzott „operásítása” legszebb belső tartóoszlopát, az áhíta-tot emelné ki. Ezt azonban *Capuana*, ez a nem látványos, de annál alaposabb, kitűnő művész is érezte, tudta, és olyan elmélyült, felemelő értelmezésben állította elének *Verdi* művét, hogy kevés hasonlóra emlékezünk. És itt nem arra

gondolunk, hogy időnként szinte túlzottan lehalkította a zenekart és énekkart, hiszen a csendesség még nem áthat. Nem is a Dies irae tétel félelmetes látomása rázott meg ennyire, hanem az egész kompozíció, a maga egységében, végleteivel, már-már túlzásaival. Idéztük egyszer más összefüggésben Verdi egyik leveléből azt a részletet, melyben önön olasz lelkiületére hivatkozik. „Mi, olaszok — mondja —, nem tudunk úgy írni, mint a németek, s nem is kell, hogy úgy írjunk, ők sem írnak úgy, mint mi.” Véleményünk szerint, ennél pregnánsabb, hitelesebb magyarázatot, igazolást, keresve sem találhatnánk a Requiemhez. Verdi — önmaga tanúsága szerint — olyan zenei eszközökkel és nyelven fordult a transzcendentális világ felé, amilyen nyelven a XIX. század végének olasz zenéje Rossini és éppen Verdi operái működése után ezt tehette. Ez a Requiem ugyanis nem más, mint az operaműfajban megedzett és kipróbált komponista vallomása. Olyannak kell elfogadnunk, amilyen, hiszen már egy évszázaddal előbb Haydn is megmondta: „Olyan nyelven dicsérem a Teremtőt, amelyet Ő adott nekem”. Franco Capuana pedig azt igazolta, hogy aki értő lélekkel közeledik Verdi művéhez, az éppen lelkeségben nyer megújódást általa. (Egyoldalúság hibájába esnénk, ha a karmester neve mellett nem említenők első helyen Werner Máriáét, aki egészen kivételes pillanatokat szerzett szoprán szólóival, aztán a Budapesti Kórus (karigazgató: Forrai Miklós) basszus szólamát és a Hangversenyzenekar egész együttesét. Csupán egyetlen kifogásunk volt: a szólókvartet mindegyik tagja más latinságot használt, a klasszikustól egészen a modern, magyarosig.)

Nyikolaj Anosov éppen ellentéte Capuanának. A figyelmetlen szemlélő néha már-már úgy véli, hogy nem is vezényel, csak ütemez a karmesteri emelvényen, amikor hirtelen a zenekar fölé emelkedik és egészen új, szokatlan irányba kényszeríti. Anosovból — némi blaszfémiaival szólva — a tetlenség szuggesztivitása árad, de tudatosan és megnyugtatóan. Sajnos nem hallhattam Beethoven estjét, s azon a IV. szimfónia interpretálását. Pedig Beethovennek ez a romantika felé is utat törő szimfóniája alighanem remekül illett Anosov egyéniségéhez, lévén ő a romantika nagymestere. Második zenekari estjén bizonyította ezt Csajkovszkij VI. szimfóniájának nagyszerű előadásával. A joggal népszerű s ezért kicsit elcsépelet művet hihetetlen könnyedséggel bontotta ki a konvenciók üledékéből; az egyes hangszercsoportok témáit festői plaszticitással rakta egymásután s a végén már csak azt sajnáltuk, hogy ezt, a kivételes produkciót nem hangversenyteremben hallhattuk, ahol egyetlen hangot sem vesztettünk volna el belőle. Ugyanezen a hangversenyen ismét elkápráztatott Prokofjev villódzó szellemessége a Klasszikus szimfóniában. Ez a pazar mű a szimfonikus zeneirodalom Albert Herringje, hiszen Britten operájához hasonlóan mulatságos és kifejező frázisokkal gúnyolja ki a megszo-kottat és egy kicsit talán a múltat is. Am Prokofjevnek éppen ez a titka: sem múlt, sem jelen, „de épp e sajátos helyzete adja meg igazi értékét” (Malipiero). Ő maga mondja, hogy a szimfóniának azért adta a „klasszikus” címet, hogy a „fajéjúkat” bosszantsa vele. Valószínűleg ezért kerülte a mű Finaljában a megnyugvást hozó moll akkordokat, s ezért érziünk mindvégig valami fojtott belső feszültséget. „Úgy gondolom — írja Prokofjev —, ha Haydn ma élne, megtartotta volna a saját komponálásmódját, és ugyanakkor az újból is merített volna valamit. Ilyen szimfóniát akartam komponálni.” Ez persze megint olyan prokofjevi, kétértelmű játék — nyilván összekacsintott önmagával, mikor leírta —, az azonban bizonyos, hogy a játék nagyszerűen sikerült. És Anosov tolmácsolása is azért volt tökéletes, mert a mű játékos fintorát vette alapul és erre építette a további mondanivalót. Hogy ez sikerült, abban természetesen nagy része volt a kitűnő Rádiózenekarnak is, amely hibátlan munkájával és nagyszerű fúvósaival keltett elismerést. Reméljük, hogy a kitűnő zenekart gyakrabban hallhatjuk majd pódiumon! (A műsor középpontjában Annerose Schmidt megérdemelt, nagy sikerrel szólaltatta meg Franck Szimfonikus variációit.)

Szóljunk végül a Károlyi-kert fiatal és Roberto Benzivel vetekedő népszerűségű vendégeről, David Wilde angol zongoraművészről, a Liszt—Bartók verseny győzteséről. Anosov kíséretével Beethoven Esz-dúr versenyművét játszotta, második szereplésekor pedig — Komor Vilmmossal — Csajkovszkij b-

moll zongoraversenyét. Nem tudom — nem hallottam —, hogy a Beethoven-koncert előadásakor valóban „száműzte”-e a szerzőt, mint egyik kritikusa írta, azt azonban felhozhatom „védelmére”, hogy a Csajkovszkij műben ragyogóan helytállt. És nem csak közismert virtuozitásával aratott óriási sikert. Igaz, erről a versenyműről már a nagy zongorista, Hans von Bülow is megmondta, hogy „nagyon nehéz”, de azt is hozzátette, „megéri a fáradságot”. A mű közismert technikai nehézségei megkövetelik, hogy az előadó valóban mestere legyen hangszerének, az a többlet azonban, amire Bülow célzott sommás ítéletében, már többet kíván, mint tökéletes manualitást. Elég csupán a második tételben feldolgozott francia dal szövegére utalnunk (*Il faut s'amuser, danser et rire*) s rögtön világos, hogy a versenymű szólistájának hitelesen kell felvillantania az élet derűjét és szépségét is. S Wilde — hiszen fiatal művész — éppen ezeket az elemeket valósította meg nagyszerűen. Hogy pedig nem csak a derű, hanem a poézis és szépség is közeláll szívéhez, azt az egyik remekül előadott Chopin-ráadásával igazolta.

Komor Vilmos, az est karmestere egyenrangú társa, sőt irányítója volt az angol zongoraművésznek. Komorról mindenkinek tudnia illik, hogy a szabadtéri muzsikálásnak legavatottabb mestere, aki már a magyar zenetörténetbe is bevomult híres állatkerti hangversenyeivel. (No, és természetesen számtalan egyéb nagyszerű szereplésével is, nem is szólva hatalmas külföldi sikereiről.) Most nem csak a versenymű briliáns kíséretével remekelt, hanem Schumann IV. szimfóniájának igen szépen sikerült megszólaltatásával is. Komor gondosan érzékeltette hallgatóival a Schumann-mű kettősségét: az idill mögött meghűző tragédiát. Hiszen a két megfogalmazás között tíz esztendő telt el (az első 1841-ből való), s míg az első korszakot az a-moll zongoraverseny első tételének derűs életigenlése jelzi, addig a második változat mögött már ott sötétlik a zeneköltő lelki egyensúlyának megbomlása is. Valószínűleg ez a kettősség magyarázza, hogy kevés műben szerepel az élet teljesebben, hitelesebben, mint Schumann utolsó szimfóniájában. Komor Vilmos érezhetően szívesebben fordult a derű és szépség felé, de a tragikummal sem maradt adósunk. A Hangversenyzenekar itt is és Kókai nagy sikert aratott Verbunkós-szvitjében is becsülettel, igyekezettel állt helyt.

Lapunk legutóbbi számában részletesen elemeztük Honegger Jeanne d'Arc a máglyán című szerzeményét (szívesen megtennének még egyszer!), így most Károlyi-kerti ragyogó előadása után, csupán a szereplőknek, kiváltképp Lukács Margitnak, Básti Lajosnak, Forrai Miklósnak és a rendező Németh Atalnak mondhatunk köszönetet. Örömmel említjük meg, hogy a lenyűgöző szomszédságban is jelentős és megérdemelt sikert aratott Sugár Rezső Kőműves Kelemen című oratóriuma.

(Néhány kései szó egy új magyar műről.) A Belügyminisztérium Szimfónikus Zenekarának élén mutatta be Vavrincz Béla saját új művét, a kórusra és zenekarra komponált Emlékeztetőt. Vavrincz alkotását a háború veszedelme és a békevágy inspirálta és hevítette magas érzelmi hőfokra, ámbár a zenekari szinkezelést néhol túlzottnak éreztük. Megrázó és komoly érték a mű befejező része, amelyben a kitűnő Fodor-kórus is megmutathatta tudását. (Rónay László)

A HALHATATLAN PILLANAT FILMJE. „Fekete Orfeusz” — ez a címe a francia filmhéten bemutatott filmnek — bízarr eszmetársítást sejtet, hiszen ez a név tudatunkban szorosan összeforrott a hellén világgal. Orfeusz, Kalliope fia, a trák dalnok, aki bűbájos énekével és lantja zengő húrjaival megmozgatta a fákat, szelíddé csitította a vérszomjas vadállatokat, aki kigyómorásban meghalt párját, Eurydikét is visszaénekelte a megindított alvilági hatalmaktól — ugyan miként képzelhető el fekete bőrrel, buja, trópusi környezetben? Igenám, csakhogy a történet, amely előttünk pereg a mozivásznon, nem szolgai másolása, nem is valami egzotikus változata a trák regének — inkább csak valami bensőbb kapcsolat, valami misztikumok világába vesző megegyezés van a kettő között.

Mint tudjuk, a Tráciában élő orphikus szekta a maga misztikus tanait, melyek a lelki tisztulásra és a másvilági életre vonatkoztak, Orfeusztól ere-

dőnek tekintette s már a Kr. e. VI. században forgalomban voltak idevágó s Orfeusznek tulajdonított költemények. Ezek az azóta elveszett dalok az ének andalító hatalma, a kibuggyant fájdalom által szereztek békítő megnyugvást; a dal katharizsa által formálták, csiszolták szebbé, tökéletesebbé az emberi lelkeket. Nos jelen esetben, ezen a filmbeli történeten is végigvonul a dal transzformáló hatalma. Orfeusz „felkelti” a Napot, gitárján elzengi, megörökíti, halhatatlanná teszi az elröppenő pillanatot, a mulandó szépséget, a szerelem illanó kábulatát.

Rio de Janeiro karneválra készül; a Pao de Acucartól a Picoig, a gyönyörű hegyektől a tintakék tengeröbölíig egyetlen százszínű forgatag az egész, csodálatos szépségű város. Fehérek, feketék és kreolok hömpölygő tömegétől hangosak a pracák és az avenidák, zeng a dal, tüzes táncra ingerel a samba vérforraló ritmusa. Ebbe a bolondul víg áradatba cseppen bele az ébenbőrű Eurydike, aki valami titokzatos hatalom, valami — csupán idegekkel, csak vibrációkban sejtethető — borzalom elől menekül.

Ennek a csupariadtság, gazella-szelídségű, elefántcsont-tisztaságú, orchidea-hamvasságú szűznek merőben ellentéte a fekete Orfeusz. A maga körében szinte világfi, kedélyes gamin, nőcsábász a javából. Menyasszonya van — a párdüctermétű, csupatemperamentum, csupaönzés és rendkívüli szépségében is határozottan ellenszenves Myra. Am Orfeusz jegyessége mit sem zavarja abban, hogy más lányoknál újabb kalandokat ne keressen — így kerül össze, a vak véletlen, a Végzet rendelése folytán Eurydikével.

Am ez a lány mindenképpen más, mint a többi. Érződik ez viselkedésén, riadt mosolyán, még a legapróbb gesztusában is; ez érinti meg Orfeusz szívét, ez pecsételi meg mindkettejük sorsát. Ez az egymás számára rendeltetés, ez a végzetszerű, nagy szerelem, amely úgy pompázik ki kettejük között, akár egy buja, trópusi virág, mint valami egyetlen napra virító, csodálatos victoria regia.

Mennyire más, mennyire földhöz tapadt, mennyire merő testiségbe, kicsattanó, vad vidámságba kábul a másik szerelmespár: Eurydike unokanővére, Serafina, és párja, a mackószerű, aranyosan jópofa matróz! Mennyire kiemeli ellentétével az ő hús-vér realitásuk Orfeuszék szublimált érzelmeit. Mert Serafinának fenéig őrítik a gyönyörök poharát, csömörig jóllakhatnak a szeretkezéssel; az ő szegényes asztalukról morzsányit sem irigyelnek el az istenek. De hiszen mit is kezdenének vele? Ők nem elég érettek a tragikumra, a megsemmisítő boldogságra. S különben is... ha majd a matróz visszautazott Montevideoba, senkinek sem kell különösebben veszkódnia Serafina kegyeiért — nála olcsó a csók; nála soha, soha nem magasztosulhat a szerelem ünneppé, csupán a szeretkezés...

Az igazi boldogság, az édeni tisztaságú szerelem azonban mindig irigylést vált ki — mivel ritkaság. Megjelenik a rém, aki szemet vetett Eurydikére, aki csupán rövid percekét ajándékoz a szerelmeseknek. Ajándékoz, mert ami rövid ideig tartó, ami nagyon gyorsan elillan, aminek nincs ideje megfakulnia, elhervadnia, az mindennél becsebb, értékesebb. Ebben áll kettejük tragikumának dialektikája, ebben a kegyetlen kegyelemben, ebben, amely halhatatlanná magasztosítja a pillanatot.

De mi is, de kicsoda is tulajdonképpen ez a rém, ez az absztrakt táncjelmezbe, stilizált csontváznak öltöztetett jelenség? A halál? A fizikai megsemmisülés, az enyészet szimbóluma? Nem. Sokkal több annál. Ez a rém valahogy a civilizációt jelképezi, a fehér embert (amikor álarcát megemeli, ki is villan egy pillanatra nyakán a fehér bőr), aki gépesített életével, társadalmával, célszerűvé csiszolt intellektusával megöli a természet emberét, tönkre teszi az édeni idillt. Szuverén úr ez a rém, nincs előle menekvés a szegény néger számára. Ől, pusztít, ám csupán ő gyilkolhat, ezt a jogot fenntartja magának — a bosszúnak, Myra szerelemföltésének például már nem enged teret, ezt erejével megakadályozza. Akár a civilizált társadalom törvénye uralkodik a vadember szokásain, úgy uralja ez a valószínűtlen halál a paradicsomi szerelmesek sorsát.

Eurydike tehát hasztalan menekül... pedig a néger Hermes tanácsolja a menekülés útirányát. A villamos végállomása a sír végállomását jelenti a

lány számára... Akár a villamosszék... És az öreg, szolgává törődött Hermes mégis vakon bíz — a fehérek törvényeiben, civilizált, okosabb rendjében. Abban a rendben, amelyikben Orfeusz kedvese halálát sem akadályozhatja meg — mint ahogy annak idején a kígyómarást sem tudta meggátolni...

A természet embere azonban mindig valahogy értetlenül állt a halál előtt — egyszerűen nem tud benne hinni. Kiutat keres, mágiához folyamodik, be akarja csapni, kerülővel akar mögéje férközni: hátha van mód arra, hogy valamiképpen vissza lehessen ragadni tőle zsákmányát, s ha nem, akkor talán hátha ki lehet engesztelni...

Igy cselekedett a trák dalnok — addig-addig erőszakoskodott, kunyerált, sírt és dalolt, amíg az Alvilág hajlandó nem volt Eurydikét visszaadni... ama bizonyos feltétellel, hogy a Hádesz kapuja előtt nem tekint hátra. De visszatekintett... Mert gyarló volt, ember volt, valahogy nem bízott az alvilági hatalmakban, félt, hogy becsapják.

Igy tesz a fekete Orfeusz is. Habár Hermes, az öreg remizmester int, hogy a végzet rendelése előtt fejet kell hajtanunk, nem szabad zúgolódnunk s minden adományára csupán egyetlen szavunk lehet: köszönöm. És addig, amíg ez a szó belénk nem ivódik, amíg természetünkkel nem válik, amíg nem szívünkbelől, lelkünkbelől mondjuk, addig nem érünk el semmit, de semmit.

Orfeusz mégis elindul, hogy megkeresse Eurydikét. Végigjárja mindazokat a helyeket, amelyeket a civilizáció emberének végig kell járnia, ha egyszer szeretteit elveszíti: a mentőket, a kórházakat, a rendőrséget s az eltűntek osztályát. Végigjárja s érzékletessé teszi számunkra azt a szenvedést, veszteséftűst, pokoljárást, amit a ma embere a bürokrácia hádeszében átkínálódik. Mind között a legrettenetesebb azonban az eltűntek osztálya. Iszonyatos papiroshegyek porosodnak a raktárak polcain. Milliók és milliók sorsa ez. Papirossá válnak, értelmüket veszítik, kutyá sem törődik többé velük, semmivé foszlanak ebben a modern nirvánában.

Am Orfeusznak nincs megállás ezen az úton. Először egy spiritiszta szek-tához vetődik el, ahol valami hátborzongató szertartás-féle keretében transzba esett médium „hozza” Eurydike hangját. A lány hangja könyörög: ... ne tekintis hátra, Orfeusz, mert akkor köddé enyészek, soha többé nem látsz úgy viszont, ahogy elváltunk... Orfeusz azonban ezúttal sem tud ellenállni vágyainak s mikor megfordul, egy csúf, extázisban vonagló néger öregasszony duzzadt ajkai közül tör fel Eurydike sikolya...

Orfeusz tehát eljártszotta esélyét arra, hogy szíve, lelke, emlékezete számára visszaszerezze kedvesét. Mi más maradhat ezután? A rideg valóság, a testi enyészet, a hullakamra... Vége a karneválnak, ott fekszenek az örült forgatag jelmezbe öltözött áldozatai, akik fenéig ürítették a gyönyörök poharát, akik kiüresítették életüket, akiket elhamvasztottak a szenvedélyek... Akár az élet karneváljában... mert egyszer vége a nagy maszkabálnak s bármilyen színes jelmez aggattunk is magunkra, bármilyen pünködsi királyság trónjára ültetett is a sors szeszélye, jó a hajnal, a szürke, hűvös valóság és a samba dévaj ritmusát elnyomja a lélekharang kongása.

Elindul hát Orfeusz, karjában Eurydike tetemével, Megy, megy fel a sziklára épült négernegyedbe. S amint egyre fellebb ér, mind pompázóbbakká válnak a színek, mindinkább felpiroslik a közelgő hajnal. Orfeusz lelke megnyugodott, szíve taván már egyetlen hullám gyűrűzik csupán, az a gondolat, amit Hermes dobott beléje: köszönöm. — Köszönöm, Eurydike, hogy egyetlen rövid pillanatra megajándékoztál az igazi boldogsággal, a tiszta szerelemmel. Életem értelme betelt, már nincsenek vágyaim...

Ott, fenn, a szikla peremén vezető ösvényen kerül szembe Myrával s a többi lánnyal, akikkel valaha kellemes órákat, napokat töltött. S a lányok megpillantják, amint karjaiban hozza Eurydikét, a nagy vetélytársat, akiről mindannyian érzik, hogy különb náluk, többet jelent Orfeusznak mindannyiuknál. Nem tudják, hogy halott, csak azt látják, hogy Orfeusz a fehérjelmezes lányt tartja karjaiban s őket észre sem veszi, figyelemre sem méltatja. A düh, a sértett hiúság, a vereség bizonyossága örvöngésbe kergeti őket. Myra ragadja fel az első követ... s Orfeusz bezúzott homlokkal alázuhan a mélybe.

Követi kedvesét oda, ahol már nincs többé közöttük akadály, ahol már örökre egyesülhetnek a fényben, a dalban.

A fekete Orfeuszt ugyanaz a sors éri hát utol, mint hellén elődjét, akit széttétek a trák nők...

Meghasad a hajnal a cukorsüveg fölött s Orfeusz tanítványa, a néger kislíú kezébe veszi az elárvult gitárt, hogy felkeltse a Napot. Megpendülnek a húrok, táncra perdül egy pöttömnyi, csokoládébőrű új Eurydike s a végtelen óceán tintakék habjaiból felkel a nap diadalmasan tündöklő aranykorongja...

Káprázatos film. A színeknek szinte példátlanul színes skálája tárul a néző szeme elé. Mintha az élet minden tarkaságát, minden lüktető ritmusát ebbe az egyetlen karneváli éjszakába akarták volna sűríteni s a filtrált szépséget ennek az egyetlen éjszakának egy múlt pillanatába kívánták volna rögzíteni. Mintha az ezernyi jelmez, szédítő kavargás csupán arra kellett volna, hogy mégjobban aláfesse, kiemelje, motiválja azt a pillanatot, amikor két fiatal emberi lény szíve összedobban — mindörökre. Azt az egyetlen pillanatot, amelyről mindannyian tudjuk, hogy milyen röpke, mulandó, kérészéletű, amelyet rabul ejteni, elnyujtani, hosszasan élvezni még senkinek sem sikerült — amely céltalannak tűnik és amely mégis minden szívnek egyetlen célja. Mulandóságában halhatatlan pillanat ez, érette születik, virul és hal meg minden kor Orfeusza és Eurydikéje. Érette, miatta bukik el és kezd mégis makacsul újra az ember. Mert az élet mindennél erősebb.

Igen, az élet halált-győző erejét, a megújulás lehetőségét, a szívek reinkarnációját nyújtja vigaszul a nézőnek ez a film. De még mást is mond. Sok keserű igazságot mond addig, amíg idáig, a filtrált szépség diadaláig érkezünk. Mindennél keserűbb és mindennél megszívlelendőbb az az igazság, hogy a civilizáció kultura nélkül — halál! Abban a pillanatban, Mihelyst nem az ember kényelmét szolgálja, hanem előlép s a célszerűséget helyezi mindenek elébe, rabszolgává nyomorítja a társadalmat, agyonnyomja az embert.

Őnként merül fel ezek után a kérdés, hogy egyetlen, másfél óra alatt lepergő játékfilmben miként lehetett ennyi mondanivalót, ennyi szimbólumot, ennyi érzelmi s értelmi grádust belesűríteni s főleg — miként lehetett ezt érzékeltetővé tenni?

Ennek a filmnek egyik legnagyobb erőnye a — szimultánítás. Vagyis az, hogy sokrétű mondanivalóját nem csupán egymás utáni történetekben vetíti elénk, hanem majdnem mindegyiket egyszerre, szinte egyidőben. Ez a furcsa, misztikus történet egymagában is elég megterhelést jelentene a nézőnek, ám ehhez még a környezetrajz élénk árnyaltsága is odajárul: megismerteti Brazília társadalmi viszonyait, sőt, még a riói folklór színeibe is nyerhetünk s az érthetőség kedvéért kell is nyernünk némi bepillantást. Mindez természetesen összezavarná a nézőt, ha csupán egymásután, rövid felvillanásokban adagolódna. Nem így történik. Az egyidejűség, sokrétűség, gazdag motiváció szinte folytonos, így a nézőnek van rá ideje, hogy egymásutánban ráérezzen valamennyire s a sok „pihentetőként” beiktatott látványosság szemlélése alatt az eddigieket, előzőket is rekapitulálhassa.

Igen, a rengeteg tánc, vibráló forgatag, amely a szemet, a látás idegeit igénybe veszi talán, ám ugyanakkor időt hagy az agynak a gondolkodásra, a téma kibogozására, követésére. Érdekes módszer ez a paradoxonnak ható fázisra-pihentetés. Olyan példa ez, amit érdemes lenne kísérletként felhasználni, továbbfejleszteni — hiszen a modern világ, életünk gazdag árnyaltsága más „realisabb” témák esetén sem igen érzékeltethető más módon. Érdemes lenne ezen elgondolkodnunk... (*Bittei Lajos*)

TIZENNYOLCADIK SZÁZADI PAP-KÖLTŐINK AZ ORSZÁG FŐVÁROSÁRÓL. Köztudomású, hogy a XVIII. századi magyar irodalom művelői jórészt az akkori szerzetes-iskolák tanárainak sorából kerültek ki, akik lelkesen fáradoztak nyelvünk megújításán, s nem kevesen közülük kisebb-nagyobb ihletettséggel verselgettek is. Nem csoda így, hogy igen sok tárgyi és személyi katolikus vonatkozást is találunk abban az önálló kiadványként megjelent érdekes tanulmányban, amelyet *Nyilas Márta* írt arról, hogy miként tükröződik

az ország fővárosává cseperedő XVIII. századi Pest-Buda a korabeli magyar, latin és német nyelvű költészetben.

Eleinte nem annyira maga a hely, mint inkább az itt lejátszódó nevezetes események ihletik versírásra költőinket. Ilyen magasztos alkalom volt például 1771-ben a Szent Jobbnak Budára hozatala. Természetesen első sorban pap-költők — Rajnis, Faludi, Verseghy — üdvözik zengzetes ódáiban a történelmi szent ereklyét. Hadd idézzük *Rajnis* néhány sorát:

*Szent királyodnak keze messze földről
Nagy Terézsnak kegyelem-szavára
Visszatér hozzád, Buda vára féltő
Kincsedet őrzi.*

Még nagyobb visszhangot ver a költészet berkeiben ugyanez időtájt a nagyszombati egyetemnek Budára költöztetése. A tudományok iránti lelkesedés nyer ezekben az ódáiban méltóság teljes kifejezést.

*Ó tehát a szent tudományok immár
Vissza úgy térnek s lebocsátva felség
Fényeket, nyelvünk ősi, drága kincsét
Hangzani kezdik —*

írja ez alkalommal a piarista *Révai Miklós*.

És ez a lelkesedés nemcsak a humanioráknak szól, hanem a természettudományoknak is. Mikor *Rácz Sámuel* orvosprofesszor elsőnek írt magyar nyelven orvosi könyvet, *Anyos Pál*, a fiatal pálos költő, lelkes hangú verset ír „Az Orvosi Oktatások szerzőjéhez”:

*Mérsékelheted-e örömkönnyeidet,
Ha Buda várára veted szemeidet?
Egek, miként derül régi fényessége,
Miként terjed világ előtt dicsősége,
Hogy kútfeje minden széptudományoknak,
Mely első címere híres országoknak...*

Hasonló irányú érdeklődés nyilvánul meg egy másik alkalommal is. 1784-ben nagy látványosság tanúja volt a két város: *Szablik István* piarista tanár, *Montgolfierék* sikeres kísérletének hírére maga is készített füst-hajtotta léggömböt és fel is bocsátotta Pesten, majd a következő évben Nagyváradon. Az eseményt rendtársa, *Hannulik János* — a maga korában sokra tartott ódaköltő — latin nyelven megénekelte, elragadtatott szavakkal magasztalván a „glóbus aerostaticus” csodáját.

A legemlékezetesebb ünnepség a város életében *József nádor* példátlan pompával megült menyegzője volt az orosz cár leányával, *Alexandra Pavlovnával* 1799-ben. Az orosz—magyar baráti kapcsolatoknak legelső költői megnyilvánulása *Virág Benedek* pálos költőnek ez alkalomra írt szárnyaló ódája:

*És te, felséges szeretet leánya,
Akinek szívét örömünk ajánlja,
Légy Alexandránk s olajággal ékes
Békegalambunk.*

A békevágy egyébként különös módon egy katona-költő, *Barcsay Ábrahám* egyik versében is megszólal, amelynek kissé hosszú címe: „Egy sebes katonának sóhajtása a megtörődött vitézeknek számokra épült pesti nagy házra.” Ez a „pesti nagy ház” azonos a jelenlegi városháza épületével, amely akkoriban a hadirokkantak otthona volt. Soraiiban benne bujkál a háborúskodás kárhoztatása:

*Nyugalom-helye csonka Cézároknak,
Révpartja falábon úszó Sándoroknak,
Oszlopa kis zsoldért megtört mártíroknak,
Barkája megaggott, s romlott bajnokoknak...*

És kifejezésre jut a költeményben a szociális intézkedések és intézmények értékelése is. Ez a szociális érzés csendül ki *Verseghynek*, a forradalmi lel-
kületű pap-költőnek egyik verséből is, melyben a jótékonykodó Marczibányi-
házaspárt ünnepli abból az alkalomból, hogy női kórházat alapítottak a budai
Fő utcában, „a nyavalyáskodó férfiak számára” pedig az irgalmas-rend kór-
házát létesítették a Császárfürdő mellett:

*Ama fürdőt értem a Duna mentében
Ó és Új-Buda közt, melynek környékében
Klastromot épített ama szent atyáknak,
Kik irgalmasságból a bús nyavalyáknak
Atyafi készséggel orvoslást nyújtanak...*

De nemcsak a betegek, hanem a forradalmi magatartásuk miatt börtön-
büntetést szenvedő politikai rabok iránti részvét is hangot kap költőinknél.
Virág Benedeket a maga békés természete nem gátolja meg abban, hogy ne
kísérné részvéttel a Martinovics-ügy miatt raboskodó Bacsányi sorsát:

*Békétlen szív, mit panaszkodol ?
A durva láncok s tömlőcök a nemes
És fényes erkölcsöt homályba
Rejtik ugyan, de le nem gyalázzák.*

A történelmi és társadalmi eseményekhez fűződő alkalmi verseknél mű-
velődéstörténeti szempontból érdekesebbek azok a költemények, amelyek a
városok akkori életére vetnek fényt. Erdemes idézni erre is néhány példát. —
Miért kénytelen az öreg *Virág* Benedek költői leveleket küldözgetni Budáról
Pestre *Helmeczy* Mihálynak, *Benyovszky* Péternek? — Mert tél van, a hajó-
hidat felszedték, „a Duna háta varas, s nem kis baj rajta hajózni”.

*Mintha te Gádisban volnál, én a Duna partján,
Hol Buda vára magas bérce'n ül...
Egymásról semmit nem hallunk...
Útnak eresztem ezen levelet. Kedvezzetek égi
S tengeri fergetegek, hogy Pestre Benyovszkyhoz érjen.*

Különös érzéssel olvashatjuk ezeket a sorokat manapság, amikor repülő-
postával hamarabb jut el írásunk akár a legtávolabbi Ausztráliába, mint ak-
koriban a Duna jobb partjáról a túlsó partra.

A régi pesti életből napjainkra úgyszólván csak egyetlen színfolt maradt:
a dohányzás és feketézés élvezete. Legalább is az tűnik ki Csokonai Vitéz Mi-
hály egyik pesti vonatkozású verséből, hogy őseink is hódoltak e kettős szen-
vedélynek a maguk módján:

*Hiszen itt minden dicsőség abba áll,
Ha az ember locsog, pipál, ül vagy sétál,
Hörpöl pergelt török babot szűk kortyokkal...*

A „pergelt török bab” nem egyéb, mint pörkölt babkávé.

A korabeli városi életnek kimeríthetetlen forrása *Gvadányi* József költé-
szete: a *Falusi nótáriusnak budai utazása* és *A mostan folyó országgyűlés*
satirico-critice leírása (1791). — Mint a „satirico-critice” kifejezés is jelzi,
Gvadányi a vidéki ember kritikus szemével tekint a városi életet, és több
gúnyolni, mint magasztalni valót lát benne. Ám amit leír, az reális és hiteles,
és költői értékén túlmenően művelődéstörténeti értékkel is bír. Pár évtizeddel
később egészen más szemmel nézi már Pestet *Guzmics* Izidor bencés tanár-
költő, s a hangvétel különbözőségéből is le lehet mérni azt a hatalmas irá-
nyú fejlődést, amelyet a Duna-parti magyar metropolisok a századforduló
idején megtettek. *Guzmics* már a polgárosuló, megújuló Pestet üdvözli, a ha-
ladás, a felvilágosodás városát, a kereskedelem, a jogszolgáltatás, a tudomá-
nyosság nyüzsgő, pezsgő életű központját:

*A felderültség közhelye, Pest, te vagy,
Pest, ó, hazám szent városa! Többezer
Nem fényűző és lomha nép ez:
Munkája alatt pezsgő raj anyja.*

Am ez már a XIX. század. S nem búcsúzhatnánk nagyobb elismeréssel Nyilas Márta művétől, mint hogy kifejezzük óhajunkat: bár mihamarább folytatását is kezünkbe vehetnénk. Örülünk, ha a XVIII. század Pest-Budájától a XIX. századon keresztül eljutnánk a XX. század Budapestjéig, amint képe a magyar költészetben kirajzolódik. Elismeréssel adózunk a fővárosi Szabó Ervin-könyvtárnak is, amiért *Budapest Gyűjteményének* kiadványaként *Pest-Buda a XVIII. század költészetében* címmel illusztrációkkal díszítve közrebocsátotta Nyilas Márta gondos és sikerült munkáját. A benne szereplő idegen nyelvű verses szövegeket Geréb László fordította magyarra. (*Kunszery Gyula*)

TELEPÜLÉSTÖRTÉNET ÉS EGYHÁZI TÖRTÉNETÍRÁS. Az ország közepén terül el, s a tíz szentistváni egyházmegyére ráépített magyar katolikus egyháznak mintegy súlypontja: a váci püspökség. Összefoglaló történetét — vagy inkább történeti útmutatóját — szép adatgyűjtéssel az egyházmegye egyik jó történeti érzékkel megáldott lekipásztor-papja, *Chobot Ferenc* (+1931) írta meg, századunk második évtizedében. Ma is „öt” veszi kézbe mindenki, aki e püspökség egyházi személyei, plebániái vagy hívei felől múltbeli tájékozódást keres. Mindig érzi azonban nála is és a legtöbb korábbi egyháztörténeti művekben is a kutató is, az olvasó is, hogy a hitéleti és egyháztörténeti közlések nem egyszer lebegő állapotban vannak, hiányzik szerves kapcsolatuk tájjal, helységgel, néppel, gazdasági tényezőkkel. Így tört utat az a felismerés, hogy a szolid egyháztörténetírás kiindulópontjaként fel kell használni a *településtörténet* eredményeit.

Világi vonatkozásban *Tagányi Károly* régebbi kezdeményezése után *Mályusz Elemér*nek e téren kifejtett munkássága és irányítása termelt kiváló eredményeket. Utána több kutató (*Schwarz Elemér, Kogutovics Károly, Karsai Géza*) világított rá a településtörténet és egyháztörténet több érintkező pontjára. Mindezek alapján *Vanyó Tihamér* kellő hangsúllyal és szakszerűséggel méltatja — plebaniatörténeti módszertanában — a településtörténet fontosságát egyházi történetírásunkban.

Most a váci egyházmegyének, de az egész Alföldnek is egyik központi jellegű, a múltban s most is virágzó helységének, *Cegléd városának*, település- és népességtörténetét írta meg nagy szakavatottsággal és figyelemreméltó eredményekkel az egyik kitűnően képzett pap-történész, *Petróczi Sándor*.¹

Munkáját olvasva először is az öltik szembe, hogy egyetlen magyar helység sorsában úgy tükröződik a nemzet ezeréves múltja, mint cseppben a tenger. A honfoglaló törzsek elhelyezkedéséről, a Cegléd név filológiai elemzéséből, a közeli környék helységneveiből s a legrégebb gyér írásos adatokból helyesen bontakoztatja ki azt a megállapítást, hogy Cegléd első települési jellege szláv-besenyő, területe pedig királyi birtok.

Ezen a nagykiterjedésű helyen a XIV. századig virágzó egyházi élet fejlődött ki. Az 1368-as okleveles határjárás említést tesz a Ceglédhez tartozó Cseke romos kőtemplomáról (romos, mert elpusztult a száz év előtti tatárjáráskor), majd a Boldogasszony kápolnájáról; Szent Demeter mártír templomáról, melynek — később, a török időkben, szintén elpusztulva — köveit Tápiószele XVIII. századi templomának építéséhez hordták el. Templomos helyek voltak még Cegléd határában: Besenyő-Egyház, Törött-Egyház, Kő-Egyház, Téglá-Egyház, Derek-Egyház. Cegléd határán kívül, de annak közvetlen közelében említi az oklevél Szék-Egyház és Hegyes-Egyház templomos helyeket. Az Árpád-kor csodálatosan kibontakozott egyházi életének, elnémultságuk után is, beszédes tanúi ezek.

Cegléd és tartozékai 1368-ban megszűnnek királyi birtok lenni, Erzsébet anyakirályné az óbudai klarissza-apácáknak adományozza. Népessége és gaz-

¹ Dr. Petróczi Sándor: *Cegléd település- és népességtörténete*. Budapest, 1961. — 130 lap, 10 térképmelléklet.

dasági jelentősége fokozatosan emelkedik, míg be nem következik a minden addigi építést elsöprő török áradat. Már közvetlenül a mohácsi csata után megrohanja, kirabolja és pusztítja a virágzó várost Ibrahim vezér csapata. Fiatalsága egy részét rabláncra fűzve elhurcolja, másik része elszéled, kezdődik a város halódása. Az addig is hasznosnak bizonyult „három város szövetsége” (Cegléd, Kecskemét, Nagykőrös) főleg a török időkben nyújt nekik segítséget. A XVIII. század végén, II. József uralkodása alatt, a császártól eltörölt kláriszsa-rendről a földesúr szerepe átszállt a Vallásalapra.

A török néppusztítás nagyságára jellemző, hogy míg a város lakói száma 1469-ben ezer körül van (a szomszédos községeké száz év múlva is alig 150—200), a XVI. század második évtizedében pedig a Dózsa-mozgalom mellé álló Mészáros Lőrinc, ceglédi plebános, még kétezer harcost toboroz össze részben ugyan a környékről is, de elsősorban Cegléd városából: addig a török kiűzése után még 15 évvel is, 1701-ben, mindössze 351 a lakosok száma! (A töröktől nem szünetelt országokban ez idő alatt — a XV—XVIII. század között — általában négyeszeresére növekedett a népesség.) Érdeklődésünkre tarthat számot az az adat is, hogy a város a XVI. században teljesen protestánsá lett s így indult meg a török kiűzése utáni időszak is. Csak 1734-ben költözött a városba az első hat katolikus család, aztán gyorsan nő lélekszámuk; 40 év múlva már 2511-en vannak a 3500 protestáns mellett. Felekezettörténeti különlegesség az is, hogy a ceglédi evangélikusok, amíg nincs saját papjuk — a XVIII. század végéig —, nem a másik protestáns felekezet, a reformátusok lelkésze, hanem a katolikus plebános gondozása alatt állottak.

Az egyháztörténeti vonatkozásokon túl a könyv érdemi részét — célkitűzése szerint — gazdaság- és népességtörténet teszi, a szociális fejlődés erős hangsúlyával. A folyamatok feldolgozást 27 oldalnyi összehasonlító számadatos táblázatok követik, majd az a tíz térkép, melyet a szerző a feltárt adatok alapján maga szerkesztett meg. A táblázatokban helyet kap a „három város” XVI—XVIII. századi összehasonlítása, Cegléd határának művelési ágak szerinti megoszlása a XVIII. század elejétől 1930-ig, a termelési adatok és állatállományok kimutatása 1701-től 1930-ig; a jobbágyok, zsellérek, iparosok és kereskedők statisztikája; házak, háztartások és népesség összesítése 1559-től 1941-ig. A táblázatok sorát a vallási fejlődés népmozgalmi adatai zárják le. A holtak látszó számok mögül a múlt duzzadó életének éles konturjai bontakoznak ki, gazdasági és szociális küzdelmekkel s a változások ezernyi érdekességével. Sajnos, hogy a két évszázadon át tartó állandó népességi és gazdasági erőgyarapodást a két világháború közötti visszafejlődés vigasztalan képe fejezi be: „Cegléd városának a második világháború előtt semmilyen ipari üzeme nem volt, a mezőgazdaság már nem tudott minden szegényparaszt számára megélhetést nyújtani, a népelesleg tehát kénytelen volt kivándorolni... A harmincas évek válsága után 5 év alatt ezren hagyták el azt a várost, mely még 30 évvel előbb, a szőlőtelepítések második nagy hulláma idején, az akkori sajtó szerint ‚kaliforniai aranybánya’ volt.”

Mint látható, Petróczy munkáját fejlett módszer, helytálló következtetések, széles irodalmi tájékozódás és gazdag levéltári adatfeltárás jellemzik. A levéltárak közül főleg Cegléd város, Pest megye és a váci püspökség levéltára szolgáltatottak az adatokat, a különféle Conscriptiók, a XVIII. századtól a birtokkimutatási és népszámlálási adatok. Vizsgálódása körébe vonta a tárgyat érintő teljes irodalmat. Jegyzetei bőségére (130 laphoz 472 jegyzet!) vetett egyetlen pillantás bárkit meggyőzhet szakirodalmi hangszerelésének gazdag skálájáról. Ítéleteiben és anyagközlésében körültekintő, minden benne van, aminek ott a helye, és semmi, ami fölösleges lenne. Módszere pozitív irányú: csak annyit mond, amennyi adatokkal igazolható.

Szerző mintaszerű várostörténetének gazdag anyaga azt sejteti, hogy ada-
taiból szélesebb körzet történetének megírására is futná még, hasonló jó feldolgozásban. A megkezdett szép munkát tehát folytatnia kell. Üdvös lenne, ha serkentése nyomán más hivatottak — így egyháziak is — bekapcsolódnának a helytörténetkutatásnak még tág teret nyújtó lehetőségeibe. Nem kétséges, hogy eredményeik jótékonyan hatnának egyháztörténetírásunk megtermékenyítésére. (*Félegyházy József*)

JEGYZETLAPOK. (Zoilus, vagy némely kritikuskok figyelmébe.) Zoilus jó iskolából származott: annak a Polikratésznek volt tanítványa, aki vádat emelt Szokratész ellen. Ő maga Homérosz ostorának nevezte magát; őt viszont a retorika kutyájának nevezték.

Zoilus világhírré vágyott; útrakelt Trákiából, elment a világ fővárosába, Alexandriába, jelentkezett Ptolemájosz királlynál s ünnepélyesen elmondta előtte mindazt az ócsárlást, amit csak rá tudott szórni Platónra és Homéroszra.

Ptolemájosz, úgy látszik, kedélytelen ember volt: a hírek szerint keresztre vonatta Zoilust. Lehet azonban, hogy méglyán égették el. Fönnmaradt olyan tudósítás is, hogy fölháborodott hallgatói megkövezték.

Sosem érnék a végére, ha felsorolnám azt a rengeteg szidalmat, mellyel antikvitás-szerte „a hitvány trák rabszolgát” elhalmozták — mondja Boileau. De vajon miért záporozott annyi szitok a nyomorultra? Hiszen „nem az egyetlen, aki bírálni merte Homéroszt”; megtették azt mások is, „mégsem tapasztaljuk, hogy kritikáikkal magukra zúdították volna az emberek haragját”. Boileau sokat gondolkodott a dolgon; végül ezt állapította meg: azoknak a bizonyos bírálóknak a bírálatai „igen ésszerűek; nyilvánvalóan nem azért bírálnak, hogy csökkentsék a nagy férfiak dicsőségét, hanem, hogy megállapítsák néhány fontos szabály érvényét; eszükben sincs elvitatni a hősök érdemét (mert hősnek nevezik, akiről írnak); ellenkezőleg: állandóan értésünkre adják, hogy mégha bírálják is, mesterüknek tartják őket a beszéd művészetében s mintának, melyet minden tollforgatónak követnie kell; ha rámutatnak is egy-egy foltra bennük, ugyanakkor szemünk elé tárják számlálhatatlan szépségeiket is; kritikáik olvasása meggyőz a bíráló találó okosságáról, s még inkább meggyőz a megbírált író nagyságáról. Tegyük hozzá, hogy bírálatukat mindig sok tapintattal, szerénységgel és körültekintéssel fogalmazzák meg; lehetetlen haragudnunk rájuk miatta.”

Így Boileau. Érdemes meghallgatni a folytatást is. „Zoilus azonban nem így járt el; *épés ember volt, s elképesztően jó véleményt táplált önmagáról*; mert, amennyiben ránk maradt töredékeiből megítélhatjuk, s amennyire híre maradt mások által: *egyenesen céljával tüzte ki, hogy Platón és Homérosz műveit becsmérelje*, mindkettőt a legalantvalóbb íronál is alább becsülve. Az Iliász és Odüsszeja történeteit vénasszonyos locsogásnak minősítette, s Homéroszt ócska fecsegőnek titulálta. Silány élceket koholt e két költemény legsebbe helyeiről, s *mindezt oly pedáns nagyképűséggel tette*, hogy mindenkit magára haragított. Véleményem szerint ezzel vonta magára a rengeteg kárhóztatást, s ez juttatta sanyarú végére.”

Zoilusok, vigyázzatok! Halljátok a ropogást? Épés elődeitek csontjai ropognak a méglyán, melyet az idő, ez a minden Ptolemajosznál szigorúbb és irgalmatlanabb Ptolemájosz rakatott alájuk.

(Zárójelben: egyes közlések szerint Zoilusból az irigység beszélt, amikor a nagyokat ócsárolta. De ez már nyilvánvaló túlzás. Volt már a történelem folyamán olyan kritikus, aki ezért rántott le nagyságot, mert irigyelte? Elképzélhetetlen.)

(Nyilatkozatok.) Madarat tolláról. Embert, mondják, barátjáról. De néha a nyilatkozatáról is. Nyilatkozzál, és megmondom, ki vagy. Tapasztalhattuk, minél dörgelemesebben nyilatkozik valaki, rendszerint annál nagyobb hólyag. Minél nagyképűbben nyilatkozik, annál kevesebb van a fejében. Azért ölt olyan nagy képet, mert nagy ürt kell leplezni vele.

Arról jut ez eszembe, hogy olvasom a lapokban N. K. művészno nyilatkozatait. Díjat kapott; nyilatkoztatták.

Öröm volt olvasni. Tanulhatnak tőle a nyilatkozók. A művészetéről beszélt és a mesterségéről, a zongoráról, a tanításról, a hivatásáról. Keveset beszélt, tárgyilagosan, okosan, mértékkel.

Embert a nyilatkozatáról. Sokszor olvastam már nyilatkozatot, ezzel: most látom csak, mennyivel kevesebb van ebben az emberben, mint amennyit mutat. Ezúttal éppen fordítva történt. Most láttam csak, mennyivel több. (r. gy.)

Ev. János. — Meghatottan olvastuk levelét és benne vallomását, amelyben arról panaszkodik, hogy nyolcvan esztendő korában, miután hosszú életében szüntelen gyakorolta az egyéni imát, most nem tudja azt igazán áhítatos lélekkel használni. „Sajnos — mondja — figyelmem az első mondat után elkalandozik életkörülményeimnek megfelelő témakörbe s ezt rögtön észre is veszem, bosszankodom miatta, nyugtalanít.” Szeretnénk önt megnyugtatni. Az egyéni imában nem jelent szórakozottságot, „elkalandozást”, ha konkrét, azaz „életkörülményeinknek megfelelő témakörben” beszélgetünk Istennel. Az elvont teológiai gondolatokban elmerülni pedig nem jelent okvetlenül imádságot. Gondolatainkat az teszi imádsággá, hogy azokat Istennel meg akarjuk beszélni s ennek kapcsán lelkünk Istenhez akar felemelkedni. Ha közben elszórakozunk, ne bosszankodjunk, vegyük fel újra az Istennel való beszélgetés elvesztett fonálát. Az ilyen fajta elszórakozás nem bűn, hanem gyarlóság. A gyarlósággal folytatott küzdelem pedig Isten előtt még kedvesebbé teszi imádságunkat. Ettől függetlenül, arra a kérdésre: imádkozzék-e imakönyvből — csak igenlően tudunk válaszolni. Ezt a megoldást nagy szentek, misztikusok, a lelki élet nagy mesterei is alkalmazták szórakozottság, lelki fáradtság idején. A magasabb rendű imádság lángelméjű tudósa, Nagy Szent Teréz is azt vallja, hogy a belső imába és szemlélődésbe merült, a lelki élet misztikus magaslataira eljutott lelkeken is erőt vesz időnként a szárazság, fásultság, szórakozottság. Ilyenkor még ezeknek is azt ajánlja, hogy forduljanak az ima egyszerűbb, könnyebb formáihoz, a jó imádságos és elmélkedő könyvekhez, melyekben az Istennel való beszélgetés formulái már eleve meg vannak fogalmazva. Mások szavaival imádkozni mindig hasznos. Még az imádság magasabbrendű formáját követő, elmélkedő lelkek számára is az. Éppen attól óv meg, ami az egyéni imában mindig fenyeget, az elszórakozástól. Természetes, meg kell válogatnunk az imádságos könyveket, imádságokat és elmélkedési anyagokat. Hosszú lére eresztett barokkos frázishalmazok, amelyek nem a lélek mélyéből fakadnak, hanem csak rutinból születtek, nem tudnak lekötni, elmélkedésre ösztönözni bennünket. De a zsoltárok, Krisztus imádságai, Szent Pál ihletett szavai, nagy szejteink és a nagy keresztény költők himnuszai, imái mindig szárnyat adnak az elfáradt, álmos léleknek. Nemcsak, hogy érdeklődéssel mondjuk utánuk szavait, de egyéni imára is serkentenek bennünket. Ha minden nap elolvassunk és átmélkedünk egy zsoltárt — elég egy fél évi lelki programnak. Az ilyen elmélkedő ima még nem is meríti ki a szent szöveg minden lehetőségét. Egy-egy zsoltárban annyi szépség rejlik, hogy mindegyiken hettek is el lehet elmélkedni. Ugyanezt lehet mondani a patriárák, próféták imádságairól. Jób könyve alapján is ki tudunk tölteni egy esztendőt elmélkedéssel. Természetes, leginkább Krisztus szavai tudnak imádságra ihletni bennünket. Lehet-e például szebb élmény életünk alkonyán, mint újra és újra átélni Krisztus fapapi imáját, amelyet az utolsó vacsorán mondott és az ő szavaihoz fűzni fohászaikat? De bőven buzgó gondolatokra, elmélkedésre ihletnek Szent Ágoston „Soliloquiái”, Assiszi Szent Ferenc „Naphimnusza”, a „Krisztus követése” szívet sebzően komoly párbeszédei is. S nehogy azt higyük, hogy a keresztény lélek imádságos ihlete korunkban kihalt, hadd említsük meg Newman bíboros és Prohászka elmélkedéseit. Ne zavarjon meg bennünket, ha belefáradunk saját „témáinkba” és saját szavainkba. Merítsünk Jézus Krisztus szelleméből, majd megtanítt bennünket az igékre, amelyekkel nyolcvan esztendő korunkban is ifjú szívvel léphetünk a szent hegyen az Úr sátorába, az ő oltára elé.

Gyakori áldozó. — Kétségtelen, hogy a bocsánatos bűnöktől meg lehet szabadulni gyónás nélkül is: például a bánat felindításával, az oltáriszentség vételével, imádsággal és jócselekedettel. Viszont ne feledkezzünk meg arról sem, amit a „Mystici Corporis”, a Krisztus misztikus testéről (1943. június 29-én) kiadott enciklika mond: „Ilyen (ti. romlásra vezető) eredménnyel jár azoknak a téves nézete is, akik szerint nem kell oly nagyra becsülni a

bocsánatos bűnök gyónását, és többre tartják azt az általános bűnvallomást, amelyet Krisztus jegyese naponként tesz az Úrban vele egyesült fiaival, mikor a papok Isten oltárához közelednek. Kétségtelen, hogy amint jól tudjátok, Tiszteendő Testvérek, sokféle és nagyon dicséretes módon lehet e bűnökre bocsánatot nyerni; de ahhoz, hogy napról-napra serényebben haladjon valaki az erény útján, nagyon is ajánlatosnak tartjuk a gyakori szent gyónás jámbor szokását, melyet nem a Szentlélek sugallata nélkül vezetett be az egyház, mert hiszen e szokás növeli a helyes önismeretet, erősíti a keresztény alázatosságot, gyökeresen kiirtja az erkölcsi hibákat, szembe száll a lélek hanyagságával és lanyhaságával, megtisztítja a lelkiismeretet, erősíti az akaratot, lehetővé teszi az üdvös lelki vezetést és magának a szentségnek erejével gyarapítja a kegyelmet.” Ugyanakkor a gyónás nem fulladhat bele a véget nem érő lelki beszélgetésekbe, a bocsánatos bűnök boncolgatásába, hosszú önelemzésekbe. A gyónás nem ideggyógyással folytatott pszichiátriai analízis, a bűnvallomás fő rendelkezése nem az, hogy a lelki vezetés eszköze legyen — az is lehet, de csak mellékesen —, a bűnvallomás első sorban szentségi kellék. „A bánattal és a feloldozással együtt jelképezi Krisztus áldozatvállalását, szenvedését. Ő az egész emberiség bűneit hordozva állt az Atya előtt és várta az ítéletét.” (Gál F.) A kegyelemközlő szentség misztériumának komolyságát ne tegyük tönkre fecsegéssel, kétes értékű „kibeszélésekkel”. Lélekben ne az idegorvosi rendelőben érezzük magunkat, hanem a töviskoronás Krisztus oldalán, amint az ítéloház udvarán várta, hogy odaállítsák a világ elé és elmondják felette: „Íme az ember.”

Eskü. — Leveléből tanulságul hadd idézzük kérdése lényegét: „Fiatalabb koromban rabja voltam a kártyának. Hírhedt kártyabarlangozókba jártam, éjszakákön át hajszoltam a szerencsét és nemegyszer hagytam ott a mocskos asztalon egész havi fizetésemet. A családom a nyomor szélére került a szenvedélyem miatt. Akkor esküvel megfogadtam: többé nem veszem kezembe a kártyát. Bizony, egy negyed század telt el azóta. És most mégis kezembe vettem a kártyát. Igaz, otthon, férfirokonaim unszolására tettem. Pénz nélkül játszottunk — ezt kikötöttem —, de a két óra alatt, amíg a kártyát kézben tartottam, úgy éreztem, égeti ujjaimat. Az a kérdésem: megszegtem-e eskümet vagy sem?” — Azon múlik, mit fogadott meg akkor, negyed százada. Ha vezelekül a családjának okozott gyötrelmekért azt fogadta meg, hogy semmi körülmények között, még otthon, ártatlan szórakozásként sem nyúl kártyához, akkor megszegte fogadását. De ha egyszerűen csak arra gondolt, hogy a szerencsejátéknak nem hódol többé, akkor nem követett el esküszegést. A családi körben folytatott kártyajáték — ártatlan szórakozás, a nagy pénzben folytatott kártyajáték — bűn. Az előbbiről, az ártatlan szórakozásról is le lehet mondani, akár esküvel is, de a kettőt nem lehet egynek venni. Leveléből úgy látjuk, akkor nem gondolta végig az összes lehetőségeket, egyszerűen megiette esküjét, fogadalmát. Most, utólag merül fel az az eshetőség ön előtt. Nem követ el esküszegést az esetben sem, ha esküjének nem a szigorúbb, hanem enyhébb értelmezése mellett dönt. Természetes, fennáll a kérdés, nem jelent-e veszedelmet ön és a családja számára, ha akár ártatlan formában újra kezdi a kártyázást. Vannak olyan játékszenvedélyre hajlamos emberek, akik számára az egyszerű, szórakoztató kártyajáték is olyan veszedelmet jelent, mint — bocsánat a hasonlatért — egyes iszákos számára az a bizonyos egy pohár bor. Felnyitja a szenvedély zsilipjeit, a játék mámore átszákítja a józanság és önuralom gátjait. Akinek az ujjait égeti a kártya, nyilván nem ezek közé tartozik, de kötelességünk figyelmeztetni, nehogy, míg megnyugtattuk, elaltassuk óvatosságát a szenvedéllyel szemben.